

ЧИТАЛНИЦА

ГОДИНА III

Книжка II.

1873

августъ 31

ГЪРЦИТЪ, ЛАТИНИТЪ И БЪЛГАРИТЪ. ВЪ НАЧАЛОТО НА XIII-ТО СТОЛѢТІЕ

ВЛАДѢНИЕТО НА ЛАТИНИТЪ ВЪ ЦАРИГРАДЪ
1206-1216.

IV

Като падне джбътъ, казва една стара ¹⁾ѿрикаска, всякой си пабира дърва. Това бѣше ся обзидѣло съ Византійскѣтъ държавѣ слѣдъ паданіето на погърченитѣ власти. Венеція като искала да прострѣ владѣніята си и да завземе всичкитѣ онези острове и пристанища отъ Ядранското (Адриатското) море до Вьспоръ, които при двленіето на имперіѣтъ бѣхѣ и ся надѣжли, издава на 1207 годишъ едно рѣшеніе, споредъ което всякой Венеціанинъ гражданинъ можалъ на свое иждивеніе да ображи военны кораби и да завоевае койго ще островъ въ Архипелагъ или градъ отъ онези които были ся надѣжли неи, съ условіе обаче да припознава върховнѣтъ власть на ренубликѣтъ. Туй проглашеніе отвара ново поприще на латкомството и на сзаволубіето, защото благородни разбѣсомъ и търговцы побързали да обржжѣтъ флоты и да завзематъ по единъ уломъкъ отъ Византійскѣтъ Имперіѣ. И тѣй горкытъ жители на островытъ отъ Архипелагъ и на

приморскитѣ мѣста станѣли плячкѣ на разны авантюристы, които завоевали много мѣста и съставили разны княжества, и тѣ ся считали тимари на Венеційскыя която извличала отъ тѣхъ богатство и сила; а пѣкон отъ тѣхъ можѣ тыа да владѣе даже и подиръ завоеваніето на Цариградъ отъ Турцытѣ. А додѣто това ставало на югъ по краеморіята, на сѣверъ Българитѣ ся пакъ повдигнали врьзъ Латинцѣ.

Подиръ смъртъта на Българскый царь Астия II Латинскыйтъ въ Цариградъ императоръ помислилъ че ся е отървалъ отъ единъ жестокъ и страшенъ противникъ; но той скоро можѣ да разбере че ся е изгьгалъ въ това дѣто помислилъ че войнѣтъ съ Българитѣ ся е свършила съ умираието на царя нмѣ. Понеже Астия II умрьлъ безъ да има малжкѣ рожбѣ за наследникъ, властъта минува на племянника му Борила, който за да оздрави корупцѣтъ за себе си, зель за женѣ делякъ си по майкѣ, която была Скытница а). Новыйтъ царь, като наследуваъ башинѣтъ си умразѣ противу Френцытѣ по не и негоуемѣтъ хытрость и юначество, събралъ многобройны войскѣ и напѣзалъ въ земитѣ на императора Хейриха; по нападижтъ отъ френскѣтъ войскѣ былъ разбитъ на 30 юля 1208 и ся вырѣжъл назадъ посраменъ. А Хейрихъ, спо-

а) Подъ това неопредѣлено но отличено отъ Българкѣ име ный не можемъ да разберемъ друго оствѣе че тыа е была Печенѣжка, или Куманка което е все едно ако да кажахмы и Гагауска, понеже сѣ все една влака тѣзи турскы племена които сѣ вырлували и все по едно врѣме въ Българіѣ. А отъ думытъ на историка що казува че Борилъ ся оженилъ за нежъ за да оздрави коронѣтъ за себе си и дѣто виждамы че и баща му былъ жененъ за женѣ отъ този родъ, като земемъ въ съображеніе и другы еще прѣшадестнующы обстоятелства, ный разбирамы че Куманитѣ или Печенѣгытѣ сѣ пмали по оноа врѣме, въ слияніето си съ Българитѣ, голѣмо вліяніе въ работытъ на Българскѣтъ държавѣ, и отъ убиваніето що отдавать на Манаистра че убилъ или щѣлъ да убіе Астия II-й, ный можемъ пѣкакъ да заключаемы че убиваніето на Астия I и оноа на брата му Петра, е происхождало все по такыжъ причины, и на всичкы оствѣи необяснены отъ Историкѣтъ вѣтрѣшны смутове при възстановіеніето на Българското царство отъ Астиянытъ причинѣ.

редъ разказваніето на Френскитъ историци, въсползуванъ отъ туй надвизаніе на Българитъ въ единъ мѣсецъ отгоръ завладѣлъ голѣмо пространство отъ земитъ имъ. б)

Подиръ тѣзи войнѣ съ Българитъ послѣдовали междоусобицы нѣкои помежду Френцитъ, които можахъ да иматъ лоша сѣтинна за тѣхнитъ власть на истокъ, ако да бѣхъ умѣли да се въсползуютъ отъ тѣхъ Гърцитъ и Българитъ.

Убѣтыйсь отъ Българитъ Солунскій царь Бонифаций оставилъ двана сынове, единъ отъ първитъ му женѣ Вилхелмъ, комуто былъ завѣщаеъ Монфератското княжество, а вторыйтъ Димитрій отъ вторитъ му женѣ, на когото оставилъ Солунското царство; но защото той былъ малкъ еще назначили му за прѣстунъ графа Вландра. Този Вландра отворилъ работѣ на Императора Хенриха, защото покаралъ, работитъ тѣй щото да възведе на Солунскій прѣстолъ сво-голѣмыйтъ братъ и да направи Солунското царство съвършено независимо отъ Цариградъ. Като се научава за това императорътъ на вращаніе отъ походътъ противу Българитъ, ако и да было тежка зима управилъ ся съ войскитъ си къмъ Солунъ за да запрядвари въстаніето. Но Вландра намыслилъ да се въспротиви и по прѣговѣ заповѣдъ управителитъ на Съръ и Христополь (Кавала?) не припустили императора да влѣзе въ тѣзи градове. Работата дошла до сблъскваніе между Ломбардцитъ приверженници Вландрови и Императора.

Изнай-напрѣдъ императорътъ чрѣзъ прѣговори сполучилъ да убѣди Вландра да го пусни въ Солунъ, за да ся споразумѣтъ ужъ, но като влѣзълъ въ градътъ той улавя и запира Вландра, вѣнчава на царство Димитрія и праща тогазъ въ негово име настоятели въ Съръ и въ Христополь да завзематъ и тѣзи градове; по управителитъ на гра-

сѣ были голѣмцитъ на Печенѣгитъ. Внимателното прослѣдованіе на Историкитъ на тѣхното въ Българіѣ заселваніе, воеваніята имъ спърво а послѣ сношеніята имъ съ Византіѣцитъ, до дѣто Българія была подъ Византіѣскѣ власть, а послѣ съединеніето имъ съ Българитъ ни даватъ мѣждивы нѣкои състѣнанія за положеніето на работитъ въ Българіѣ по онова врѣме.

б) Акрополит. Г. 13. Gust. Iun. с. III. XI.

довеѣ не приели тѣзи настоятели. Овертинъ Сърскійтъ управитель, не искалъ да прѣдаде градътъ, но отъ другъ странъ като ся и боялъ че не ще може да стои срѣщу войскытъ на императора, побързалъ да влѣзе въ сношеніе съ Българскійтъ царь Борила и прѣлагалъ да му прѣдаде градътъ, като го увѣрявалъ че Гърцитъ жители съ благодареніе ще ся подчинятъ на неговатъ власть за да ся отърватъ отъ господаруваніето на Френцытъ; но жителитъ подосторены отъ пѣкои върли гръкоманы, отвърлили прѣдложеніята му и повикали императора та му прѣдали градътъ.

Подиръ прѣвземаніето на Съръ императорътъ ако ꙗ да запрѣлъ Вландра по привърженнитъ ся държѣли еше въ Христополю, въ Драмъ и въ Платамонъ, градъ въ Солунскій Заливъ, даже и въ Тивъ въ Гръцій, (които ако и побѣдяваны отъ императора и отъ вѣрнытъ нему бароны, повдигали ся пакъ на разны мѣста и непрѣставали да смущаватъ държаватъ, додѣто императорътъ склонилъ най-послѣ да прости Вландра, и да го пусни да си иде въ Италиѣ и така само ся умирили вжтрѣшнытъ раздоры.

Когато поутихли междуособицытъ съ Ломбардцытъ, Михаилъ Импрскійтъ деснотъ, като видѣлъ че кръстоносцытъ завладѣли и Коринтъ и ся останавливатъ въ него, разваля мирътъ и повдига бой връзь тѣхъ; наплада изневѣрки на Румелийскійтъ управитель, пѣява го съ стотина рицари и него обѣсва а отъ рицаритъ едны бѣйва злѣ, а други живы одира; при това еше подмѣня Хенриховытъ войскары съ общаніе на по-гольмъ заплатъ и зель да ратува противу него съ собственытъ му войскары.

Тогази пакъ, прѣди еше да бѣде възстановенъ съвършенно редътъ, и до дѣто императорътъ ся мѣчалъ да отсекоми непрѣстанно възраждамытъ непріатели на имперіятъ, появява ся вжтрѣшна распрѣ помежду Латинытъ черковници и Императора. Отъ воцареніето на Хенриха съгласіе было станало между него и другытъ бароны съ рицаритъ отъ еднъ странъ и латинскытъ черковници отъ другъ, щото вмѣсто имотытъ що имали послѣднитъ въ врѣмето на Визанійскытъ императоры, да имъ устѣпватъ мѣрскытъ владѣтели петнадесетътъ часть отъ недвижымытъ имущества що сѣ придобили и дванадесетътъ

часть, отъ животны и земны произведенія, отъ тѣхъ на-редбѣхъ ся исключавала само столицата и нейната търговія. Тѣзи устѣпки бѣхъ ги одобрилъ и Папа, но латинскыѣ черковници, несъгласны въ грабежытѣ си, убѣждавали вѣрныѣ да подаряватъ на черквытѣ стяжанія и наслѣдія, и зашто черковныѣ стяжанія бывали отмянени отъ гражданско да-же и всяко друго задълженіе кѣмъ гражданскѣхъ власть, и най-главното, зашто жителитѣ на тѣзи стяжанія ся исключавали отъ военныя повинности, отъ това слѣдвало че черквата ся обогатявала а държавата непрѣстанно осиромашавала и изнемошявала. Туй като гледалъ Хенрихъ издалъ указъ съ който забранявалъ на вепчкы, подъ какъвто и да е из-вѣтъ, да не устъпватъ земи на черквытѣ нищо отъ живы нищо отъ умрѣлы; въсползуваны отъ този указъ и вѣкои рицари прибѣрзали да турятъ рѣкы на имущества и отъ напредъ подарены на черквытѣ. Това разсърдило черковни-цытѣ и тѣ побѣрзали да наковладятъ Императора на Папѣ, и Папа му писалъ да унищожи този указъ, ако ли не послуша далъ воля на черковницытѣ да го подложатъ на черковны наказанія. Хенрихъ уплашенъ да ся не раз-дигнатъ съблазни по-големы ако ся въспротиви, по прѣина-чилъ указътѣ и тѣмъ прѣстанѣла всяка бутня по между имѣ.

Но скоро подиръ това настанѣло ново разногласіе между духовенството и императора за прѣвостояніе въ черквѣхъ. Патріархътѣ Морозини претендиралъ че той трѣ-ба да сѣди напредъ въ олтаря, а императорътѣ вѣтъ, а императорътѣ претендиралъ че трѣба той да сѣди въ ол-тарьтѣ на прѣстолъ, а патріархътѣ отъ десныѣхъ му стра-ни, на по-нисъкъ прѣстолъ. Прѣприята была явно за первенство между черковныѣхъ и гражданскѣхъ власть. Па-тріархътѣ ся отпесѣлъ до Папѣ и Папа ся отпесѣлъ мно-го строго кѣмъ Императора, като му доказвалъ отъ Св. Писаніе че званіето свещенническо е по-горне отъ цар-ското и той трѣба да ся смири прѣдъ Цариградскыѣмъ Па-тріархъ, който е единъ отъ прѣвыѣ членове на черквѣхъ-тѣ. Императорътѣ искалъ да оправдае претенціитѣ си и упоретвувалъ и кой знае що бы послѣдувало, ако да не бѣ умрѣлъ Патріархътѣ Морозини прѣзъ юлія 1211.

Смъртьта на Патріарха прѣкратила тѣзи распрѣкы но породила другѣ не по-малко важны, между Френцытѣ и

Венеціанитѣ върху избираието на папѣдѣлка му. Венеціанитѣ като искали да овѣковѣчатъ правото на свойтъ народъ върху Цариградското Патріаршество, противу рѣшеніето на Папѣ, събрали ся обрѣжени и завзели Свѣтѣ София, и искали съ неувны и запланиванія да ся избере тѣхенъ еднородецъ за Патріархъ, Френцитѣ протестарали върху тѣзи поставки на Венеціанитѣ, избрали тронца кандидаты, за да избере Папа отъ тѣхъ едного Патріархъ. Тогазъ двата народа пратили въ Римъ посланици да изложатъ оправданіята си. Папа отвърлялъ прѣдложеніята и на двѣтъ страны и, като неможалъ да ги накара да ся спогодятъ въ разстояніе на четири години и половинѣ, най-подиръ унищожилъ тѣхнитѣ избранія и назначилъ за Патріархъ нѣкого си Гервасія отъ Егѣруія 1215.

До това врѣме Гърцитѣ ако и да ся намѣрвали въ униженіе и прѣзрѣніе и гледали въ какво жалостно състояние бѣ достигнѣла народната имъ черкова, то пакъ търпѣли всичко, защото нѣмало барили явно гоненіе и прозелитизмъ тѣ ставалъ кротко. Но когато станѣлъ Екзархъ папскыйтъ Кардиналъ Пелагій, мѣжъ гордъ, суеуменъ и крайно ненавиждащъ православнитѣ, и станѣли усилены врѣмена за тѣхъ. Гордящъ ся за чинитѣ и степенитѣ си Пелагій употребявалъ везелѣніе необыкновенно и смѣшно, — ходѣлъ не само той въ багряны дрехы облѣченъ отъ главѣ до пѣты, но и слугитѣ му и обложитѣ (калѣфитѣ) на сѣдловѣтъ му, сѣдлата, юздытъ и браздытъ на конѣтъ му были все багряны. Това много смущавало Гърцитѣ да гледатъ до какво униженіе пристигнѣлъ този шартъ, който другъ нѣтъ само императоритѣ имъ могли да посятъ. Но и съ това като не ся задоволявалъ папскыйтъ Екзархъ правялъ и другы още не исказаны насилствѣя противу Гърцитѣ, затварялъ черквитѣ имъ, хващалъ свещеницитѣ имъ и ги затварялъ, въ кланы ги турялъ, и ги принуждавалъ съ смѣртно наказаніе да ся отрѣкѣтъ отъ вѣржѣ си и да исповѣдатъ и припознаѣтъ духовното прѣвѣсходство на Папѣ. Този насилственъ начинъ раздразилъ Гърцитѣ и тѣ скупомъ ся притекли и горко ся оплакали на Императора отъ тѣзи неправды. Императорътъ, като припозналъ праведнитѣ оплакванія на подданицитѣ си, пустилъ свещеницитѣ имъ, отворилъ черквитѣ имъ, безъ да гледа на бѣсното рвеніе Пелагіево.

Между това прѣвзрѣето съ Никейскій Императоръ было ся свършило и той кое отъ собственихъ си непримиримъ умразъ къмъ Френцѣтъ, ксе отъ бѣжанцѣтъ изъ Цариградъ православни свещеници раздраженихъ, повдигналъ ся пакъ противу Хенриха и зель да нападе и да убива прѣсѣхатѣ по Азіѣ Френцы. Като ся научава за това Хенрихъ минава съ силнѣ войска прѣзъ Хелеспонтъ та го смирява и, като истредаль най-добрытъ му воеводи и прѣвзель нѣкон градове, поставя надъ всички владѣнія що имала имперіята въ Азіѣ нѣкого си Георгія Теофилопула воевода съ довольно войска и ся враща въ Цариградъ. Отъ това като видълъ Ласкаръ че не ще може да устои срѣщу френскы войска, побързалъ да прѣдложи Хенриху пакъ миръ, и той за да изма главоболіа въ Азіѣ и да може да съсрѣдоточи всичкы си силы противу Иирекскытъ деспотъ Михаила, който нашествоваль владѣніята му, приель прѣдложеніето и сключилъ миръ, споредъ който, всички Азіатска Мизія оставала подъ властѣ на императора, наедно съ Пергамъ и Бруса и други еще нѣкон градове. И тѣй свободенъ отъ тѣхъ странъ Хенрихъ събира довольно войска и ся приготвя да отиде връзъ Иирекскытъ деспотъ, но скоро ся научава че Михаилъ го убили слугытъ му на леглото му като спалъ.

Михаила наследуваъ племянникъ му Теодоръ, сынъ на Ивана Севастократора мѣжъ дързновитъ и юначенъ. Щомъ ся възсѣхъ на прѣстола той напада на удалеченытъ по тѣзи страны владѣнія на Българското царство и привзема градовѣтъ Охридъ и Прилѣтъ. подиръ това привзема и отъ Венеціанскытъ Драче (Дурацо) и Алвано (Бератъ?). Хенрихъ като ся науча за това потегля отъ Цариградъ съ войска да завладѣ двата послѣднытъ градове. Но като стигналъ на Солунъ умрѣлъ на 11-ый юніа 1216 на възростъ четъридесетъ и петъ годишенъ.

Повечето отъ историцитъ пишеть че Хенрихъ умрѣлъ утровенъ, и едни отдаватъ туй злодѣяніе на съпругытъ му, дщерьѣтъ на Българскытъ царъ Іоанна Асѣния, въ сърдцето на кождо ся таяла непримирима умразата, кождо баща ѣ былъ ѣ вдѣхналъ противу Френцѣтъ; а други укоряватъ Гърцытъ ужъ че тѣ за отмъщеніе на това що были истеглизи отъ Кардинала Пелегія у-

били императора. Какъ и да е обаче, беспристрастно ако да сѣдимъ и на самыя пристрастны описанія на Византійскыя историцы, трѣба да исповѣдамы че Хенрихъ е былъ мѣжъ юначенъ, правъ и рѣшителенъ, и освѣтъ военныя доблести ималъ е еще и гражданскы добродѣтели, и спсередъ свидѣтелството на Г. Акрополита «ако и да былъ Френецъ родомъ, то пакъ обхождалъ ся много добръ съ Римлянытъ т. е. съ Гърцытъ и съ туземцытъ Цариграждане, и мнозина отъ тѣхъ ималъ на степени мѣду голѣмцытъ си и въ войскѣтъ си, а простото людоство} намедвалъ като свой си народъ.»

—о—

ИМПЕРАТОРЪ ПЕТРЪ.

1217—1218

Френското господствованіе на истокъ приичало на чуждо растеніе, що иска нѣкой да го прѣсади на земьхъ която не го приема. Като имало гинлы основы и слѣдователно лишено отъ всякъ жизненность, то не можало да ся държи отъ само себе си, но съсърѣдоточвало смѣщеніето си, въ онзи мѣжъ който седѣлъ на прѣстолѣтъ. За туй смъртьта на императора Хенриха, мѣжъ юначенъ и достоинъ, была прѣдсловіето на паданіето му.

Като остьщали туй състояніе баронытъ, щомъ чули за Хенриха че умрѣлъ, събрали ся и първо избрали приврѣменно намѣстничество да управлява държавѣтъ, а между това зели да промышлятъ да избержтъ и достоинъ наслѣдникъ на починхлыиъ императоръ. Отъ всички други що присмѣтали за наслѣдници най-сгодны ся видѣли Петръ графътъ Куртенскый, който былъ зеть на преждебывшытъ двама императоры и пакъ неговътъ зеть Маджарскыйтъ кракъ Андрея, който былъ племенникъ тѣмъ по женѣтъ си. Ясны и достаточны были причинытъ за които трѣбало да прѣдпочтъ Маджарскыйтъ кракъ, за туй и проводили да го попытатъ ще приеме ли; но той за да не отнеме правото на тестя си, присвѣтуванъ и отъ папѣ Онорія, да гледа повече да испълни по-напрѣжнето намѣреніе що ималъ: да завоевае Светытъ мѣста, не пріелъ да стане Византійскый императоръ и за туй баронытъ были принудены да избержтъ Петра графа Куртенскаго.

Като приелъ коронѣтъ Петръ събралъ до петъ-шестъ хыледи войскѣ избранѣ и съ неѣмъ потеглилъ вече да иде. Прѣзъ Априлія на 1217 той стигиѣ въ Римъ, и ако и да го приелъ добръ Папа, по той сръщиѣ голѣмы мѣчютиѣ въ желаніето си да бѣде коронясанъ въ Римъ вж-трѣ за императоръ Цариградскій: първо, защото и самъ Папа ся боялъ да не бы съ това въ Римъ коронясаніе да подтвърди и узакони домогваніята коиго Византійскыѣ императори имали надъ Римъ и надъ западниѣ имперіѣ, а еще повече защото много ся противилъ на това Ур-лихъ посланиикътъ на Германскійтъ императоръ Отона. Най-послѣ Петръ былъ коронясанъ за Византійскій импе-раторъ въ единъ черквъ вѣнъ отъ Римъ.

Деветъ дена подиръ коронясаніето си Петръ тръ-гиѣ отъ Римъ и като стигиѣ на Бриндизъ, испраща жениѣ си и дщеритѣ си на право въ Цариградъ, а той съ войскѣтъ си ся навезва на Венеціанскѣ флотѣ за да иде въ Ипиръ и да отнеме Драчь и другыѣ мѣста що былъ завоевалъ Тодоръ Ипирскійтъ деспотъ. И тѣй изве-зва ся близу до Драчь, който и обсажда; но обсадата на този градъ става причина на погиваніето му прѣдъ да стигне Цариградъ.

Историцитѣ различно разказвать за нещастіето което ся случило съ него, но най-вѣрното ся вижда да е това че, като видѣлъ че не ще може да привземе лесно Драчь, императорътъ распустиѣ обсаджѣ, и потеглилъ да иде по сухо до въ Солунъ и отъ тамъ за Цариградъ; но въ Албанскыѣ горы, като ся намѣрилъ въ мѣчно положеніе и лишентъ отъ хранѣ, принудентъ былъ да склучи миръ съ Тодора, който невѣрно истрепаѣ войскѣтъ му, а него и папскійтъ екзархъ кардинала Іоанна Колона, който былъ съ него, както и другы еще иѣкои голѣмцы, съ измамѣ хванѣлъ живы и ги затворилъ въ тъмницѣ, дѣто импера-торътъ на скоро умрѣлъ отъ скърбъ.

Това Петрово нещастіе произвело жално впечатлѣніе въ Цариградъ, и вѣроломството Теодорово повдигиѣ негодованіето на всичкыѣ западны. Папа освѣтъ дѣто пи-салъ на Теодора съ най-грозны заплашванія да пусни екзарха му, но писалъ еще и до всичкы владѣтели на западъ и на истокъ, та ги каняѣ да дойдѣтъ на помощь

на съ Съдѣлище и да прогласятъ крѣстоносѣхъ войнѣхъ връзъ Теодора. А най-вече подструвалъ на това на погынялийгъ императоръ зегу му, Маджарскыйгъ краль. При това проводилъ еще и лично двѣ духовны лица, посланици до Теодора, да ходатайствувать за освобожденіето на екзарха и да расправятъ на Теодора каква бура павлица на връзъ себе си съ тази неразумна постыжкѣ. И наистинѣхъ Теодоръ можѣ да разбере опасността въ която можеше да ся намѣри отъ този обратъ на работитѣ, и за да запрѣдвари това намѣрва за добръ да ся сблужи съ Папѣ, съ когото и сключва договоръ прѣзъ Януар. 1218, споредъ който договоръ той ся задължавалъ да пусни екзарха и да припознае духовното прѣвѣсходство на Папѣ. Съ това задоволенъ Папа отъ непріятель ставялъ пріятель на Теодора, зель го подъ свое покровительство и запрѣтилъ на Венеціанитѣ и на съгласенитѣ съ тѣхъ крѣстоносци да не нападнахъ на Импрскыйгъ деснотъ и тѣй отклонилъ отъ него всяко бѣдствіе.

Въ отсъствието на императора държавитѣхъ управлявала въ Цариградъ съпругата му Юлана, но и тя малко живѣла подиръ неговитѣ смърть, и друго не свършила освѣнь да потвърди договоритѣ съ Ласкаря и да му даде за женѣ еднѣхъ отъ дѣщеритѣ си.

— о —

ИМПЕРАТОРЪ РОБЕРТЪ

25 Марта 1219—1228.

Трима до сега императоры бѣше далъ западъ на истокъ, на и тримата възпыхъ, както видѣхмы, твърдѣ жалостны сетини. Потисничество, насиліето, грабежитѣ даде западъ, отмищеніето, измамѣхъ, отровѣхъ въздѣде истокъ. Европейскыѣ историци, онѣзи които сѣ писали за Латинското господствованіе въ Цариградъ, горко сѣ озлословили Гърцитѣ, а съ тѣхъ и другитѣ народы на Балканскый полуостровъ, и въ негодованіето си за злострданіята на едноплеменницитѣ си, не сѣ писали да имъ придѣхъхъ най-грубитѣ прозвища. Но ако тѣ гадятъ народы, които въ нищо друго не имъ сѣ съгрышили освѣнь дѣто сѣ ся мѣчили всякакъ, ако и не всякога съ толкозь почтенны срьдства, да смѣхъхъ тежкогю нго на мѣхъхъ по-

племенны и иповѣрны, какво бы могли да кажатъ тѣзи народы за оиѣзи които палѣтъвше също като разбойници на мѣстата имъ палили и горили и оплѣвили и заробили много множество Христіаны, съ които имали нищо общо освѣтъ кръщеніето.

Подиръ смъртътъ на императрицѣтъ Іоландѣ баронитѣ за да не държатъ държавѣтъ безъ владѣтель настанили за намѣстникъ Конана Пегуны, маторыйтъ остатъкъ отъ първытъ еще завоеватели, мѣжъ опытенъ и юначенъ. Подиръ това пратили да поканятъ законныйтъ наслѣдникъ на прѣстола, по-големыйтъ Петровъ сынъ Филиппа Намурскійтъ графъ, но той отрекъ да приеме коронѣтъ и прѣпорѣчилъ за императоръ по-малкыйтъ си братъ Роберта.

Въ пътуваніето си къмъ Цариградъ новыйтъ императоръ, миналъ прѣзъ Германіѣ и Унгаріѣ двѣта си и бавилъ додѣ ся искара свадбата на племянницѣтъ му Аннѣ, дъщеріѣтъ на Маджарскыйтъ краль Андрея, съ Българскыйтъ царъ Іоанна Асѣнъ III (1820 прѣзъ есенѣтъ) и стига въ Цариградъ на 25 Марта 1221.

Еще при Коновото намѣстничество Теодоръ Ласкаръ възползувалъ отъ смъртътъ на императрицѣтъ Іоландѣ, като зетъ неинъ, зема ся за оружіе да иска принадлежащѣтъ частъ наслѣдіе на женѣ му отъ майкѣ ѣ. Намѣстникътъ Конанъ изпратилъ противу него нѣколко Френцы бароны съ войска, но щомъ ся започнали непріателскытъ дѣйствиѣ, воеводытъ, като чули че пристигналъ императорътъ, завърнали ся въ Цариградъ. Въ същото врѣме и Илирскыйтъ деспотъ Теодоръ не прѣставалъ да напада на Византійскытъ владѣніѣ и да досажда на Френцытъ всякакъ.

Робертъ, като гледалъ че не ще му бѣде възможно да побори въ едно врѣме двама противници, рѣшилъ да ся примари съ одного отъ тѣхъ, и като прѣдпочелъ Ласкаря като по-разуменъ и по-искренъ, пратилъ до него пратеницы, които сполучили да сключатъ миръ на условия: да ся размѣнятъ заробенытъ и отъ двѣтъ страны, а за утвърденіе на мирътъ да земе Робертъ за женѣ Ласкаревѣтъ дъщеріѣ Евдокіѣ. Но прѣди да ся исполни и послѣдното условіе Ласкаръ ся поминалъ на 1222.

Подиръ смъртътъ на Т. Ласкаря на Никейскый прѣ-

столь възлѣзълъ мимо братіята му, зеть му Іоаннъ Дука Ватаци, мжжъ надаренъ съ военны и грѣжданскы добродѣтели. Гърцитъ конто знаахъ прѣимуществовата на новыитъ Никейскый царь, много ся зарадвали като чули че той ся выцарилъ, по двамата по-стары братія на Ласкаря, Алексій и Исаакъ отъ зависть, защо не наслѣдували брата си, побѣгватъ въ Цариградъ при Роберта и зели всякакъ да го подструватъ да отвори войнѣ на Ватаци. Най-послѣ тѣ сполучили и Робертъ зель да ся приготвя да удари на Ватаци, но Ипирскыйтъ деспотъ като по-близу и по-немирентъ не го оставялъ спокойнѣ. Безъ да гледа на обѣщаніята дадени на Папж, той не оставялъ на миръ нито Венеціанытъ, нито Солунскыйтъ царь. Напусто този послѣднійтъ па и самъ Робертъ писали на Папж да му ся оплакватъ отъ Теодора, напусто Папа писалъ и нему да го заплашва за да ся смири и па другытъ на истокъ владѣтели да ся съединятъ съ императора и да съкрушатъ Теодора.

Теодоръ безъ да даде вниманіе на папскытъ увѣщанія и заплашванія, възползуванъ отъ отсъствието на Солунскыйтъ царь, който былъ отишелъ въ Италиѣ лично да моли папж за помощь, дохожда съ съ силами войска, завладѣва околнытъ на Солунъ градове а послѣ и самыйтъ Солунъ, дѣто поискалъ да ся провъзгласи и короняса за императоръ. Но понеже ся възпротивилъ на това Солунскыйтъ митрополитъ. Българскыйтъ (Охридскый) архіепископъ Димитрій, понеже былъ независимъ и прѣдъ никого неотговоренъ и ималъ власть да помазва царѣ, помазва Теодора за императоръ, а той отъ своѣхъ странж починалъ да назначава севастократоры и голѣмы доместицы и другы чиновници, не обаче по Византійскытъ формы, но по Българскы или по-добрь по варварскы (ужъ) си вършалъ работѣтъ, казва Акрополитъ. (Акроп. 22. Григ. 11. 2. 27).

Ватаци, който претендирвалъ че само той ималъ право да носи титлѣтъ императоръ, като наслѣдникъ на бывшій императоръ Ласкаря, съ зависть гледалъ подвоеието на императорскѣтъ титлѣ отъ Теодора, но като не могълъ да дигни войнѣ противу него, прѣдложилъ му да му устѣжни всяко право на всички стяжанія що е завоевалъ само да ся отрече отъ императорскѣтъ титлѣ. Но Теодоръ съ

гордость отвърлилъ прѣдложеніето, и тъй отъ остаткытъ на Византійскыѣ имперіѣ станжли сега четири имперіи, въ Цариградъ подъ Роберта, въ Никеѣ подъ Ватацы, въ Солунъ подъ Теодора и въ Трапузанъ подъ Алексія Комнина, като не считамя за нова Българскыѣ пространнѣ държавѣ.

Като ся научава Робертъ че Теодоръ привзель Солунъ, испраща противу него силнѣ войскѣ подъ началството на румелійскыѣ протостраторъ и другы воеводы които ивать и обсаждать Съръ, и другѣ пакъ войскѣ подъ заповѣдь на Алексія и Исаака испраща противу Ватацы, но той ги разбива и хваща живы двамата та ги ослѣпява, а колкото роби уловилъ всицкытъ ги искала, и привзема доста градове, а послѣ и островетъ Лезбо, Хиосъ, Самосъ, Икарія, Ко, Родосъ и др.

Като ся научавать за погынваніето на френскыѣ войскы въ Азіѣ, воеводытъ които обсаждали Съръ, респущать обсаждѣ и ся оттеглевать, но въ оттеглеваніето имъ Теодоръ ги напада и войскыѣ имъ распрѣсва, а тѣхъ плѣнява.

По това врѣме Одринци испращють пратеницы до Ватацы да го поканятъ да дойде да имъ помогни да ся отървѣтъ отъ Френцытъ. И той испраща съ доволно войскѣ воеводытъ Исѣ и Іоанна Камуча, които минжли прѣзъ Хелеспонтъ и стигать на Одринъ на исаждатъ френскыѣ гарнизонъ и завзематъ градътъ. Но като ся научава за това Ипирскыѣ деснотъ, който былъ привзель Мосинополъ (Гююрджина (?)), Ксантия (Скече), Грачана (?) и Димотикъ, идва съ войскыѣ си прѣдъ Одринъ и праща скрyтомъ въ градътъ ходатаи, които подлѣстятъ голѣмцытъ и ги наговарятъ да исаждатъ Ватацѣвыѣ воеводы и да пуснаѣтъ него. Това като дозематъ воеводытъ на Никейскыѣ императоръ и като виждатъ че не могатъ ся противи на Теодора и на гражданыѣ, условятъ ся да излѣзатъ изъ града съ войскыѣ си по безъ да пострадатъ нищо. Като завладѣва и Одринъ, Теодоръ простира плѣчканіята си чакъ до Визъ и даже до портыѣ на Цариградъ, и колкото пакъ пращаль Робертъ войскѣ противу него не можѣлъ да възпре нашествіята му.

Въ туй усилно за френскыѣ имперіѣ врѣме Ро-

бертъ ся отправа до Папъ, и до другытъ западни владѣтели за помощь, но при всичкытъ усилія на Папъ и при наканваіята на другытъ владѣтели да помогнатъ Роберту не могли да му доставятъ нѣкоіж дѣйствиелнж помощь. Тогази вече като вижда Робертъ че не ще може да ся бори съ двама непріатели, праща пратеницы до Ватаци та му прѣдлага миръ, на което и той склонява, като му устъпили всичкыж южнж странж на Малъ Азіѣж освѣнь ближни нѣкои на Цариградъ и на Никомидіѣж мѣста.

Като ся примирява съ Ватацы Робертъ турнѣ на умъ да отнеме Солунското царство отъ Теодора, но остъпилъ че не ще може пакъ безъ външнж помощь, а еще намразенъ отъ Френцытъ въ Цариградъ за невъздържнѣтъ му животъ, отишелъ въ Римъ самъ лично да моли Папъ за помощь но безуспѣшно защото былъ принуденъ да ся завърни празенъ; а на връщаніе къмъ Цариградъ поболява ся въ Ахайѣж и умира на 1228.

— 0 —

ИМПЕРАТОРЪ ІОАННЪ ВРІЕНІЙ

19 априлій 1229—23 марта 1237.

Подиръ смъртъж на Роберта императорската корона ся падала на брата му Балдуина, който былъ едвამъ на десетъ години. Баронытъ остъпали че за императорскый прѣстолъ, обграденъ отъ таквызи непріатели като Ватаци и Теодора, искали рѣкж мѣжскъ а не дѣтинскъ, и за туй ся огледали на около нѣма ли таквъ достойнъ мѣжъ на когото да възложатъ властъж до възняжаваніето на Балдуина. Съгледали обаче, че мѣжѣ таквызъ като Конона Петуни и другы ратници ся невамѣрвали вече испомеждумъ, за туй и опрѣли очи на Българекыйтъ царь Асеня III, владѣтель отъ узнатъ смѣлость и доблестъ. А за да го убѣдятъ да приеме това прѣдложили му да оженятъ Балдуина за дъщерѣж му.

И тѣй Френцытъ, гордытъ онѣзи Латины, които били побѣдени и посрамени отъ Іоанна Асѣня и отъ Българитъ, достигнали были до туй срамотно униженіе да бѣдатъ принудени да възложатъ всичкытъ си надежды врѣзъ Българитъ и врѣзъ царя имъ Асѣня, като врѣзъ котвж на спасеніе. Асѣнь на рѣдо сърдце пріелъ прѣдложеніето на

Френцитъ, едно защото ласкало честолюбіето му и друго защото подпалало славолюбіето му, понеже ималъ на сърдце да смачка Ватацы и Гърцитъ, стары и заклеты неприятели на Българитъ. Подписватъ прочее договорътъ споредъ който Балдуинъ съ врѣме да ся ожени за Асѣневѣтъ дъщеріѣ, а той земалъ на себе си щото на свое иждивеніе да завладѣе прѣвзетытъ отъ Ватацы и отъ Теодора владѣнія и да ги подчини пакъ на императорскійтъ Цариградскій прѣстолъ.

Но това като нагласили тѣй повечето бароны и голѣмцы, малка една партія на единъ Бургундскій благороденъ, който обиденъ отъ Роберта былъ го обесчестилъ съ нападаніе въ палатытъ му, понеже ся бола да не бы братъ му Балдуинъ чрѣзъ сюзничествоото съ Българитъ да стане силенъ и да поиска да си отмъсти за братовото си обесчестеніе, зела да интригува и да прѣска думы, че Асѣнь като завладѣе привзетытъ отъ Теодора и Ватацы мѣста ще ги присѣдини на своѣтъ държавѣ, и че за Френцитъ по-добрь, дѣто ще ся увидятъ до толкозъ щото да искатъ помощъ отъ народъ неприятелскій и отъ царь варваринъ и невѣренъ, по-добрь и по-достолѣпно е да ся отправятъ до нѣкой Френецъ владѣтель на когото да възложатъ пѣстунството надъ Балдуина. Тази идея обобщена осуетила договорътъ съ Асѣня и вси чкытъ бароны ся помѣтатъ отъ него и оставатъ съгласны да търсятъ между едноплеменницытъ си сгодныйтъ мѣжъ, който да може и държавѣтъ добрь да управлява и неприятелитъ ѣ да отблѣсни, и като такъвъ избиратъ Іоаина Вріенія Мархскійтъ графъ.

Іоанъ Вріеній былъ ѣдръ, снаженъ человекъ и славенъ за юначеството и подвигытъ си въ Палестинѣ, отъ първѣтъ си женѣ ималъ единѣ дъщеріѣ която ся оженила за Фридриха II, а отъ вторѣтъ си женѣ ималъ трима сынове и единѣ дъщеріѣ безвъзрастиѣ еще, и неѣ искали да земе Балдуинъ като стане за жеваніе, а той да управлява царството додѣ дойде законныйтъ наслѣдникъ на възрастъ. Като ся споразумѣли съ него пратили пратеницы въ Римъ да искатъ одобреніето на Папѣ Григоріѣ IX, като му расправили че тѣ были принудены да постѣпятъ тѣй за да утвърдятъ Латинското господство въ Ца-

риградъ и да разрушатъ замыслитъ на Гърцитъ и Българитъ. Царя одобрилъ този изборъ и пратилъ та повикалъ Вріеніѣ, та въ Ріетіѣ прѣдъ Царѣ пратенилъ отъ Цариградъ и той склучили слѣдующійтъ договоръ: « Че ожениваше го на Балдуина за Вріеніевѣтъ дѣщеріѣ Маріѣ, ще да стане щомъ като стигнатъ на възраст за женитіе; че поради безвъзрастностѣ на Балдуина Вріеніѣ ще ея короняса императоръ и ще има властѣ и ще носи тѣзи титлѣ додѣ бѣде живъ; че подиръ смъртѣ му, Балдуинъ и законитѣ негови наслѣдници трѣба да бѣдѣтъ императори; че Вріеніѣ ще съдържава Балдуина до двадесетъ годишній му възраст наспоредъ рожденіето и достойнството му и че тогазъ Вріеніѣ ще да земе Никейското царство и другитѣ френскы притежанія въ Азіѣ, освѣнъ Никомидійското княжество, което си остава за Балдуина; че Вріеніѣ има право да остави за наслѣдіе на наслѣдницѣ си или владѣніята отвѣдъ Воспоръ или отъсѣдъ, съ исключеніе на Тракѣѣ отъ Одринъ до Цариградъ, но съ туй условіе щото наслѣдницѣ му да дадѣтъ клятвѣ на Балдуина че ще му служатъ кога е война като подчинени нему и че ще ходятъ на войнѣ съ него лично когато и той излѣзвалъ самъ на войнѣ. » Този договоръ го потвърдилъ и царѣ 19-й Априлія 1229. и така Вріеніѣ подиръ двѣ години приготвяніе трѣгналъ за Ц-градъ.

Между това докаченіето на Българскійтъ царъ было такъво щото не было възможно да не поиска той да си отмъсти, като видѣлъ че ся отмѣтнали отъ него и прѣпочели Вріеніѣ и за пѣстунъ и за тествъ на Балдуина. Но за да си отмъсти и по скоро и по-лесно, той свързалъ съюзъ съ заклетыйтъ непріятель на Френцитъ, [Импрскійтъ деспотъ Теодора, и за утвърденіе на този съюзъ далъ^е на Теодорова братъ Михаила за женѣ незаконорожденіѣ си дѣщеріѣ Маріѣ. Съ помощѣ на Теодора той ся надѣялъ да нанесе смъртѣ ранѣ на тѣзи които го подиграли тѣѣ неплѣтно; но вѣроломството на този му съюзникъ, който жъртвувалъ всичко на славолѣбіето си, накарало го да по остави по-назадъ изпълненіето на мщеніето си, и да обърне орѣжіе първомъ врѣзъ него, свата си и съюзника. Теодоръ, споредъ както свидѣтельствува Акрополитъ, « мѣжъ продерзливъ, и безчинно обходящъ си не само въ цар-

ственнитъ си работи но и въ всичкитъ си расправы едно-
манъ въроломенъ и клетвопрѣстѣжникъ,» като откъснѣлъ
отъ Цариградскій прѣстолъ Солунъ и Одринъ и всичкитъ
Тракийскы градове до Марицѣ, поискалъ, посредствомъ
сродството и съюзничеството съ Българитъ да оплени и
тѣзи на които ся обещалъ ужъ да помага, и да прострѣ
завоеваніята си еще и по на вѣтръ въ Българіѣ. И тѣй
събира многобройнѣ войскѣ Гърцы и Нѣмцы, които му
быль пратилъ императоръ Фридрихъ, и ѣхъ повежда къмъ
Одринъ.

Като ся науча за туй Асѣнъ, отъ подозрѣніе за ко-
варното намѣреніе на Теодора, събира и той колкото му
было на рѣкы войскѣ, на които ся прибавили и до хи-
лядж души Куманцы, и стига та ся опѣлчава на Клокот-
ниницѣ при Марицѣ. Наистинѣ неговата войска была не-
сравненно по-малко отъ непріятелскатъ, но той ималъ отъ
къмъ себе си правото; за това щомъ ся научилъ за на-
ближаваніето на Теодора, излѣзва смѣло да го посрѣщне,
плѣнъ съ дерзость и гнѣвъ.

А за да вдѣхне същитъ чувства и на войскаритъ си,
накарва та окачать на прѣтъ, като знамя, писанныйтъ до-
говоръ, който непріятельтъ безсрамно прѣстѣживаше, и подъ
туй знамя поканилъ войскатъ си на прѣдлежащата бор-
бѣ. И тѣй, като ся срѣщатъ двѣтъ войски прѣзъ Априлія
на 1230 ударятъ ся и въ кратковрѣменно, но кърваво и
тежко сраженіе Теодоръ ся надвива съвършено, войска-
та му грозно ся съсиива, а самъ той съ воеводитъ и
голѣмчитъ си падатъ робѣе, и всичкий му лагерь и воен-
ны припасы минуватъ плѣчка въ рѣцѣтъ на побѣдителя.

Всякой другъ да бы былъ на мѣстото на Асѣна въ
такъвъ случай ужасно бы си отмѣстилъ на Теодора за
коварнѣтъ му постѣпкъ; но Асѣнъ расположенъ человѣ-
колюбиво къмъ завоеваното множество, по-многого отъ
робіетъ и повече по-проститъ и синаторитъ распустилъ
и гы распратилъ да си идѣтъ по дома си, а задържалъ
само Теодора и воеводитъ му, като гы държалъ и тѣхъ
достойно и имъ приготвялъ на споредъ чинѣтъ имъ. А
това го правялъ той, казувать грѣшкитъ писатели, не са-
мо отъ чувства човѣколюбивы въдушевяванъ, но по
смѣтъ, воденъ отъ собственныйтъ си интересъ; защото

като желаялъ да владѣе надъ народыгъ, прѣдготвлялъ ги на повинование чрѣзъ добротѣ и кротость; а това и сполучилъ той, защото славѣ тѣзи побѣдѣ отива напрѣдъ и привзема, безъ да пролѣе кръвъ, Одринъ, Димотикъ, всичкий Болѣръ (?), Съръ, Пелагонія (Битолското окруженіе), Прилѣвъ и околныгъ тѣмъ. Простира еще нашествіята си прѣзъ Тессалію чакъ до Ипиръ, завладѣва Елванъ (Бератъ) и привзема мѣстата до Илирикъ, не съ огнь и ножъ, както прѣдшественникъ му, нито да ся радва въ кланіе то на жигелитъ, но кротко и невръдимо. Така привлѣклъ любовьтъ на всички, всички ся чудили съ него и всички го имали за честитъ и блазъ му думали.

Теодоръ, като оставаше плѣнникъ съ домашныгъ и чиновникыгъ на съсилянѣтъ си войскѣ, былъ наистинѣ подъ стражѣ, но Асѣнъ былъ заповѣдалъ да му пригодяватъ така щого да живѣе както бѣ прилично на владѣтель, а често и самъ го ималъ на трапезытъ си, но понеже ся хваналъ че работи тайно съзакліатіе противу Асѣня, той заповѣда да му извадятъ очитъ, и така изгубва за всегда надежытъ да може да поправи злочестиятъ който го сполѣтиа. А братъ му Мануилъ Ангелъ, когото Теодоръ былъ прогласилъ деспотъ, като ся отърва съ бѣгъ отъ съсиляваніето при Одринъ, стига въ Солунъ и взема управленіето въ рѣцѣ, именуванъ деспотъ и подтвърждающъ писмата си съ червены буквы, и тѣй владѣялъ Солунъ и мѣстата около него; за което и посланикъ нѣкой, испратенъ до него отъ Асѣня, му ся присмѣлъ за претенціитъ му врѣзъ царството, и му казалъ: « На тебе наистинѣ подобава Христу въспѣваемото: « тебе царя и владыку (деспота). » Между това Мануилъ като искалъ да оздрави властытъ си постарава ся да влѣзе въ съюзъ съ съсѣдныгъ си князове и най вече съ Годофреда Биллардвейна, Ахайскыйтъ князь, а послѣ ся отнася и до Папѣ, както бѣ направилъ и братъ му по напрѣдъ, та го умолявалъ да го земе подъ свое покровителство; а това правялъ той противу волѣтъ на грѣцкыйтъ патриархъ Германа, който былъ испратилъ до него Енгюрскыйтъ Митрополитъ за да го отвърни отъ туй му намѣреніе. И така Мануилъ става владѣтель на мѣстата и градоветъ които бѣхъ на западъ, безъ да му досаждатъ ни най-малко

и Българитъ, защото, както казахмы, имаше за женя А-
стневжтъ незаконорожденъ дъщеря Маріѣ. *)

ЗНАЧЕНИЕТО НА ДВѢТЪ ДУМИ НА Г. Н. БОН- ЧЕВА ПОРАДИ ПРОГРАМИТЪ НА ГАБРОВСКИТЪ УЧИЛИЩА.

—0—

Въ брой 9-й (1873) на повременното списаніе « Чи-
талище » срѣщамъ нѣколко белѣжки, направени отъ г. Бон-
чева върху недавно печатанитъ програми на Габровски-
тъ училища. Ний благодаримъ г. Бончеву за вниманіето,
което е обърналъ къмъ този ни трудъ; защото, наистина,
тѣзи програми сѣ напечатани съ единствения цѣль да
обърнатъ вниманіето на нашитъ учени, за да може да ся
изработи съ време, при общи сили, нѣщо по-сериозно въ
това отношеніе.

Нъ при все това длъжни сме да забелѣжимъ г. Бон-
чеву, чи очаквахмы отъ него много по-сериозни и по-то-
чни белѣжки отъ тѣзи, които е благоволилъ да направи
негова милость за програмитъ ни. Неговитъ белѣжки сѣ
доста повърхностни и неопредѣлени: тѣ указватъ на нѣ-
кои мѣста въ програмитъ ни кѣто слаби и недостатъчни,
безъ да разяснятъ основателно, защо тѣзи мѣста сѣ
слаби и недостатъчни. Освѣнъ това по нѣйдъ г. Бончевъ
измѣнява нарочно смисълтъ на думитъ ни, което, разу-
мѣва ся, не прави честь на нашия младъ ученъ. Ний ще
подтвердимъ казаното съ фактове, спорѣдъ колкото ни
прилѣга.

Ако не ся лъжемъ, белѣжкитъ на г. Бончева ся от-
насятъ почти исклучително къмъ програмитъ на главното
ни училище. Спорѣдъ думитъ на негова милость, тѣзи
программа грѣши изобщо съ това, чи е *безхарактерна*,
а друго, чи е *многопредметна*; а понеже многопредме-
тіето, заключава г. Б., не позволява да ся запрешъ на е-
динъ наукъ, да ѣхъ изучишь добръ, то ся явява третій по-

*) Акроп. Хрон. Спис. 47 — Gregor. IX. I. VI. epist. 3.

рокъ, чи съдържаніето на наукитъ, които ся предаватъ, е много *плитко* и *повърхностно*. Безхарактерността ѝ състояла въ това, чи ся не види, какви знанія главно искатъ да даждъ съставителитъ на ученицитъ, математически, исторически, богословски или естественонаучни. Въ распредѣленіето на предметитъ нѣмало перспектива, защото всичкитъ биле или еднакво важни, или еднакво неважни (г. Бончевъ не ни изъяснява, отъ дѣ ся вижда това).

Какъто е извѣстно на Българскитъ читающъ публикѣ, г. Бончевъ бѣше обнародвалъ преди нѣколко време въ «Періодическото Списание» на Българското Книжевно Дружество единъ дългъ членъ за училищата ни. Въ този си членъ той искава, че за сега на Българитъ трѣбать три вида училища: класически и реални училища и Духовни Семинари. Нъ отъ самия образъ на изразеніята му ся вижда, че той е ревностенъ защитникъ на класичното образование. За доказателство на това служатъ сжщитъ думи на г. Б., съ които той високо проповѣдва, че истинното образование, което даватъ европейскитъ училища на юношеството, е образование, нарѣчено *классично*; следователно сѣко друго образование за г. Б. е лъжовно. Класичното образование, спорѣдъ думитъ на нашия младъ класикъ, ся имало за такова, което подобае на онія малко избрани, дѣто (които) можтъ да ся учтъ по нѣколко години. Тѣзи избрани, казва г. Б., сж аристократитъ (мѣстото на които у насъ заематъ чорбаджитъ и ощи онія, които искатъ по-напрѣдъ да ся обезпечатъ матеріално, чи тогава да ся завърнатъ въ отечеството си, за да захванатъ голѣми работи, кѣто намѣрижтъ всичко малко, много приготвено отъ презренитъ и низшитъ сжщества, които днесъ за днесъ работжтъ въ българскитъ училища). Макаръ и да ся съзнава г. Б., чи такова образование съвсѣмъ не иде за насъ (Българитъ) на днешно време, нъ все пакъ счита за нужно да гоцава българскитъ публикѣ съ программа за классически гимназии.

Казаното по-горѣ ще ни помогне да разберемъ смисълтъ на всичкитъ почти белѣжки, които е благовоилъ да направи г. Б. за програмитъ ни. Той ѣ нарѣча безхарактерна, защото не ся виждало отъ неѣ, какви знанія главно (?) искаме да дадемъ на ученицитъ, Явно е, чи

г. Б. постѣпва нелогически, дѣто по тѣзи именно причинѣ нарича программѣтъ ни безхарактернѣ; защото иска отъ неѣъ това, което тя необобщава да му даде. Въ предисловіето на программѣтъ е казано, чи училищата ни, при сегашнитѣ условія, не могатъ да бждѣтъ специални, а г. Б. нарочно игнорирова това положеніе и въ резултатѣтъ иска отъ тѣхъ специални знанія. И тѣй представената отъ г. Б. причина за безхарактерностъ на программѣтъ е невѣрна. Искашъ ли, читателю, да знаешъ истинскѣтъ причинѣ, която крѣе отъ назн млада классикъ? Ето ѣъ: программата ни не прилича ни на единъ отъ предложенитѣ отъ г. Б. три програми, за това предъ неговитѣ очи тя е незаконпороденъ младенецъ, т. е. безхарактерна. Спорѣдъ мнѣніето ни, по-добрѣ е да остане тя за г. Б. базхарактерна, отъ колкото да заприлича на кой да е отъ предложенитѣ отъ него три характера на програми; защото неговитѣ програми сѣъ готови калѣпи, заети отъ русскитѣ учебни заведенія, а за тѣхъ никой нѣма право да утвърдява, чи могатъ безъ никакво измѣненіе да сѣъ введѣтъ въ българскитѣ училища. Хиляди пѣти е по-добрѣ да си остане программата ни безхарактерна, отъ колкото да има характеръ на семинарскѣтъ Ви программѣ, г. Б., отъ която ще настрѣхнатъ космитѣ на сѣъкиго, който е сѣърбалъ отъ тѣзъ попарѣ, и която самитѣ Руси отдавно исхвърлиха отъ Семинаринѣтъ си.

Программата ни грѣши съ многопредметіе, защото не сме означили въ неѣъ наукитѣ общо, на пр.: Математика, Исторія, Законъ Божій и пр., какъто прави това г. Б. въ программитѣ си; а опредѣлявами именно предметитѣ, напр. Аритметика, Алгебра, Геометрія, Тригонометрія и пр. Ахъ! защо не сѣъ осѣтихми да нарѣчемъ омразнитѣ за г. Б. науки съ общо и неопредѣленно име «естествознание», както дипломатически той постѣпва, безъ да изброявами: Зоологія, Ботаника, Химія, Физиологія и пр. Тогава намѣсто толкова науки щѣше да бжде само една, и ній нѣмаше да заслужимъ отъ милостѣтъ му укоръ, чи программѣтъ ни грѣши съ многопредметіе. Нека сравнимъ программѣтъ си на пр. съ классическѣтъ программѣ на г. Б., за да видимъ, коя е по-многопредметна. Кѣто наченемъ да броемъ по способѣтъ на г. Б., имами: Законъ Божій

(има го и въ программѣтъ на г. Б.), Българскій языкъ (сѣщо), Исторія (сѣщо), Географія (сѣщо), Математика (сѣщо), Естествознание (сѣщо — съ тѣзи само разлики, чи г. Б. отдѣля Физикѣтъ отъ кръгѣтъ на естествознаніето: види ся, да ѣх счита за классическѣ науки), Турскій и Френскій язици (сѣщо). Остава само Педагогика, която не ся срѣща въ программѣтъ на г. Б.; нъ на нейно мѣсто ся назначаватъ (освѣнъ рускій языкъ, чертаніето, живописаніето, пѣніето и музикѣтъ) такива два предмета (именно Гръцкій и Латинскій язици), които ще сторѣтъ най-малко 50 педагогики. И тѣй классическата программа на г. Б. излиза по-многопредметна отъ безхарактерниѣтъ ни программѣ, слѣдов. третія порокъ, именно плиткостъта и повърхностъта ощи по-справедливо ся прилага къмъ тѣзи му классическѣ программѣ. Нъ вѣй ще кажете, г. Б., чи въ Вашѣтъ программѣ ся обрѣща главно вниманіе само на классическитѣ язици и на Математикѣтъ, а на другитѣ предмети ся отдѣля по малко време, за това главнитѣ могатъ да ся изучатъ дълбоко и основателно. Твърдѣ добръ. Тогава Вашитѣ второстепенни науки: физиката, българскій языкъ (классицизмѣтъ докарва човѣка да счита языкѣтъ си за второстепенно нѣщо!), исторіята и пр. ще ся изучаватъ твърдѣ плитко и повърхностно; а Вѣй сами казвате: « който лови само върховетѣ на ученіето, отбира само пѣната отгорѣ и нѣма лесниѣкъ даже и да надникне въ лабораторіята, дѣто ся изработватъ научнитѣ начала, та да види, какъ е дошелъ човѣшкии умъ до послѣднитѣ изводе научни (ухъ!), за него ученіето е празно губене време и сушене мозъкъ » (Риторико-классически мѣдрования!). И тѣй, ако сте послѣдователни, трѣба да ся съгласите, чи физиката, българскія, словенскія и французскія языкъ, Исторіята и Географіята, краткитѣ Ви познанія отъ естественнитѣ науки и пр. сѣ не само излишни, нъ и съвсѣмъ вредни; за това трѣба да ся исвърлѣтъ. Това го изисква Вашата собствена логика, Г-не! Тогава въ программѣтъ Ви ще останатъ классическитѣ язици, ще екне изъ сѣки кѣтъ по-българско: *mensa, stultum, rana coaxat* etc., а Вѣй ще ся наслаждавате отъ далечъ на този концертъ и ще слушате съ восхищеніе, какъ младитѣ българчета четѣтъ свободно и разумуватъ

съчиненията на по-главнитѣ класични писатели: Салустія, Цезаря, Цицерона, Виргилія, Омира etc. etc. О, блаженно време за класицитѣ! Тогава не ще бжде нужно да си грижимъ за хлѣбъ, макаръ чрвата ни да куркатъ отъ гладъ; защото сѣкога ще бждемъ сити душевно отъ великитѣ класични идеали. Язъкъ защо привождате въ членътъ си «за училищата» мислитѣ на Сіенсера, г. Б., когато не можете да оцените, какво значеніе иматъ тѣ за днешното положеніе на Българитѣ.

Г. Б. ни обвинява да сме казали въ предисловіето на программѣтъ, чи въ Габрово училищата не могатъ да бждатъ специални, а трѣба да сж общеобразователни. Тукъ има една малка недобростъвѣстностъ отъ странѣ на г. Б.; защото нарочно пропуска думитѣ ни «при настоящитѣ условія,» които съвсѣмъ измѣняватъ смисълътъ на горнитѣ фразѣ. Ний не можемъ да си обяснимъ, кое е побудило г. Б. на такъвъ подвигъ. Отъ това, дѣто подъ общеобразователни разбирами онія науки, които отъ единѣ странѣ развиватъ нѣкояжъ душевнѣ способности, а отъ другѣ — обогатяватъ душевнѣя миръ на чловѣка съ общеполезни знанія, г. Б. логически заключва, чи специалнитѣ училища не развиватъ душевнитѣ способности и не обогатяватъ съ знанія, или само развиватъ, нъ не обогатяватъ и пр. и пр. — логически изводи, ся съзнава г. Б., които, отъ дѣто и да ги земемъ, нѣматъ за парѣ цѣнѣ, абсурдъ Вѣрно, г. Б., вѣрно. Нъ ако изводитѣ Ви нѣматъ за парѣ цѣнѣ, то защо ли сте си губили драгоцѣното време да ги правите! Ако нѣкъ сте искали да покажете съ това класичното си остроуміе, то вече Ваша работа, която не ся отнася къмъ программѣтъ ни. На въпросътъ Ви: «общеобразователнитѣ заведенія не почерпватъ ли своѣтъ силѣ отъ специалнитѣ заведенія, които сж хранители на истиннитѣ науки» отговаряи да; нъ въ сѣщото време Ви питамъ, какво слѣдува отъ това? Слѣдува ли, чи общеобразователнитѣ заведенія, Вашитѣ класически гимназії и пр. сж хранители на лъжовнитѣ науки? Каквото и да слѣдува, то никакъ нѣма да ся отнася къмъ предметътъ ни. Молимъ г. Б. да ни обясни, какъ ся съгласуватъ думитѣ му «работата не е въ характерътъ на заведеніето, а въ разумѣваніето на характерътъ отъ

учителитъ » съ обвинението, което той хвърля върхъ програмата ни, чи е безхарактерна. Ами какво искате да кажете съ следующето: « ако ли пъкъ ся има предъ очи това, чи нѣма средства за такъвизъ училища, то други въпросъ? » За какви училища? За технически? Съ други думи, ето какъ трѣба да ся разбира мисльта на г. Б.: « вий имате право тъй да опредѣлявате общеобразователнитъ науки, стига само да имате предъ очи чи нѣма средства за технически училища » Господь да наъ прости! Изобщо всичкитъ мисли, които е искалъ г. Б. по този поводъ, сж приияти една къмъ другъ съ лико — таквази е логическата имъ връзка.

Кѣто стѣснявами цѣльта на общеобразователнитъ заведения, казвами, чи не е практично да исками отъ тѣхъ знания, а само развитіе на способноститъ чедовѣчески за самостоятелно усвойване на знанията (тъй ся пощѣло на г. Б. да измѣни безцеремонно смисльтъ на думитъ ни!). Тукъ г. Б. ни изобличава, чи невѣрно употрѣбявами думатъ *непрактично*: вмѣсто неѣхъ трѣбало да ся каже *мжчно*. Смѣшна работа! И пай-ограниченія чедовѣкъ би Ви казалъ, г. Б., чи не исканіето е мжчно, а даваніето. Колкото за исканіето, то все си остава непрактично, сирѣчь глунаво.

« Какъто и да е, продължава г. Б., авторътъ вѣрно казва, чи главната цѣль на училището не е знание, а развитіе на умътъ. Да видимъ, до колко неговата программа помага на това развитіе. » Пригответся, читателю, защото ся наченва серіозното разглеждане на г. Б. То ся наченва отъ прозаическитъ зоологіѣ, ботаникѣ и химіѣ, които, какъто е извѣстно, много вадѣтъ очитъ на сѣкій классикъ. Отъ зоологіѣтъ за смѣхъ ся отбиратъ изваждатъ на сценѣ: волътъ, биволътъ, магарето (несластно животно! все съ тебъ си правѣтъ смѣхъ почтениитъ классици!), пуйката, кукумявката, жебитъ и гущеритъ, блхата, дървеницата, въшката и пр. « И това ся казва развиваніе чрезъ зоологіѣ, забелѣзва г. Б., за косто е доста да пренощуващъ въ който да е хаиъ въ турско и не ти трѣбва двѣгодишенъ трудъ. » Какво да отговоримъ на този классическій зевзекликъ?! Друго нищо, освѣнь да заключимъ, чи г. Б. самъ е изучавалъ зоологіѣтъ по турскитъ хани-

ща: иначе не би ся рѣшилъ да дава такъвъ полезенъ съвѣтъ. А за ботаникѣтъ всичкото разглеждане на милостѣтъ му е, чи тя сѣщо ся свършвала трагикомически въ 3-й классъ! Послушайте пъкъ, какъ ся разглежда химіята: «и киселинитъ и основаніята съ кислородѣтъ и кислороднитъ съединенія...» и пр. и пр., т. е. почти всичко това, що е изброено въ программѣтъ ни. «Бѣдинитъ русски езикъ!, въсклицава г. Б., колко го мжчимъ и сакатимъ ние българитъ и не стига ни умѣтъ двѣ мисли да искажемъ съ нашиитъ затритъ и захласнатъ 1) езикъ!» И това ся вика да разгледашъ, до колко химіята отговаря на развитіето на умѣтъ! Явно е, чи въ този случай г. Б. съвѣсмъ ся отклонява отъ предложенѣтъ си задачъ и обръща работѣтъ къмъ языкознаніето. При все това пакъ ще забележимъ г-ну Б., чи неговитъ въсклицанія си нѣматъ мѣстото, защото ній не сме си опредѣлили да кроимъ химически термини на български, а пишемъ программѣ. Кой е виноватъ, чи нѣмами ощи добри химически термини? Колкото ній, толкози и г. Б., толкози и сѣки Българинъ изобщо.

» Въ 6-й класъ ся показва кѣто метеоръ » продължава г. Б. «Анатоміята и Физиката, па исчезватъ, та даватъ мѣсто въ 7-й на Педагогиката.» Кратко, ясно и классически геніално разглеждане на три науки изведишь! За да ни съсипи съвѣсмъ, г. Б. прибавя: «Нѣ авторѣтъ може да каже, чи тѣзи науки не сѣ главни и не трѣбва да ся обръща на тѣхъ внимание. Кога е така, по-добрѣ бѣше съвѣсмъ да ги исхвърлиме, защото казахте въ начало...» и пр. И тѣй г. Б. съзнава, чи съ разглежданіето си е оборилъ вече тѣзи науки и на края чака да ся воспользува отъ плодовѣтъ на трудѣтъ си. Добрѣ. Ами ако авторѣтъ не ся задоволи отъ плиткото Ви разглеждане и ако не каже това, което Вій предполагате да каже? Тогава? Тогава и слѣдующето, което сте казали, си пѣма мѣстото.

«Колкото за главнитъ науки» проповѣдва г. Б. «ще

1) Думата *захласнатъ* е злѣ употребена както ся вижда вмѣсто зашемаренъ и прѣзрѣнъ или друго подобно, когато тѣя има значеніето на чудесанъ, удивителенъ, а пай-вече на вѣсторженъ вѣхитенъ. Ред.

кажемъ, чи мнозина има, които не могатъ ся съгласи съ замѣчаніето Ви, което правите за квадратнитѣ и кубически корене въ 3-й классъ и за пропорціитѣ, това е обаче ваша работа.» Макарь и да ся не вижда отъ программѣтъ ни, какви познанія главно искаме да дадемъ на ученицитѣ, нѣ г. Б. може да прави чудеса, защото има способностъ да вижда това, което ся не вижда. И тъй, ако припознаемъ заедно съ г. Б. Аритметикѣтъ за главенъ предметъ, то всичкого разглеждане на този предметъ ся заключава въ слѣдующето: «мнозина има, които не могатъ ся съгласи съ замѣчаніето ви за квадратнитѣ и кубически коренне.» Много ни е жално, дѣто баремъ не ни обидя г. Б. принадлежи ли и той къмъ тѣзи мнозина. Вирочемъ това е наша работа, а г. Б. пожелалъ да направи тѣзи си белѣжки само тъй... лафъ олсунъ... за украшеніе на рѣчтъ... «Зерь», мисли си г. Б. «азъ ся зехъ да разглеждамъ, до колко программата имъ отговаря на развитіето; на ли ще бѣде срамота да не помянѣ нищо за главнитѣ предмети!» Тѣй кѣто г. Б. ся съзнава, чи това не е негова работа, то съвѣтува ми за напредъ да ся не мѣси въ чужди работи.

У г. Б. възбуждатъ недоумѣніе лѣкитѣ статіи, кѣто: басни, стихотворенія и пр., които ся назначаватъ за изучаваніе на изуствъ; защото, колкото му е познато, Българската книжнина нѣма ни басни, ни стихотворенія за училищата. Но българскій языкъ има басни, изработени отъ Цаня Гипчева. 2) Ако е угодно на г. Б. нека ги разгледа и си даде миѣніето за тѣхъ (нѣ не тъй какъто сѣга за программѣтъ ни, а малко по основателино); ній сми готови да послушаме съвѣтитѣ му. Отъ забелѣжкѣтъ на г. Б. за Българскѣтъ Исторіѣ ся вижда, чи той не е съгласенъ да ся преподава въ училищата ни тѣзи Исторіѣ, защото не е обработена ощи. И тъй ній трѣбва да сгърнемъ ржцѣ и да чакаме, до когато ся обработи Българската Исторія, чи тогава да ѣхъ преподаваме. Баремъ да бѣхте ни опредѣлили, г. Б., колко ще ся продължи това обработване. Руската исторія напр. ся преподава въ

2) Баснитѣ на г. Гипчева ако и да сѣ самитѣ що имаме за леко чтеніе на българскы, но тѣ сѣ далечъ отъ да служатъ за образецъ и не струватъ да ся учатъ изуствъ. *Ред.*

рускиѢ учебни заведенія; пѣ ній не вѣрвами да е обработена до толкозѣ, щото да пѣма вече въ пейѣ тѣмни и неопрѣдѣлени мѣста, които възбуждатъ съмнѣнія въ умѣтъ на ученикѣтъ. Вамѣ е мѣчно да разберете, какво развитіе очаквами отъ българскѣтъ, ощи неизнамѣренѣ (!) исторіѣтъ, а намѣ е ощи по-мѣчно да разберемѣ, какво развитіе ще придобіе онзи ученикѣ, въ умѣтъ на който не ся възбуждатъ никога съмнѣнія и въпроси. Нека бѣде по-далечъ отъ насѣ онѣзи Византійско-Іезуитска Педагогія, която не допуца такива работи. Каквато и да е, вашата педагогія ще си остане сѣкога глупава, г. Б., защото никога не ся исполнятъ заповѣдитѣ ѣ отъ ученикѣтъ. Ще Ви молимѣ, да ни обѣясните, г. Б., какѣ може да ся начене истинското умственое развитіе на челоуѣка безѣ предварителни съмнѣнія и въпроси. Ухѣ! лошо нѣщо е съмнѣніето, и классицизмѣтъ много ся бои отъ него, защото то му разваля рахатѣтъ.

Г. Б. е увѣренѣ, чи не помага на развиваніето на дѣтинскія умѣ и онаѣ кратка исторія на литературѣтъ, която е назначена въ программѣтъ ни; а ній сми увѣрени чи тя помага, и сѣ това ся свѣршва комедіята. Довољни ли сте, г. Б.?

Ето какѣ трагикомически ся свѣршва разглежданіето на г. Б., до колко программата ни помага за развитіето. И тѣй кѣто оставимѣ на странѣ всичкитѣ тѣзи неопрѣдѣлени и двусмысленни забелѣжки, пита ся, какво е искалѣ да каже сѣ двѣтъ си думи почтенніѣ имѣ стѣставителѣ? Или този въпросѣ не го е интересувалѣ? А намѣ ся чини, чи кога ся зема челоуѣкѣ за таквази серіознѣ работѣ, трѣба малко да размисли, ако иска да каже *двѣ думи* кѣто хората; защото инакѣ и себѣ си срами, и малко ползѣ принася на общѣтъ работѣ.

Вѣ заключеніе ще забелѣжимѣ, чи ако на г. Б. е угодно да разгледа по-серіозно и по хладнокрѣвно программитѣ ни, ній сми готови да продѣлжимѣ бесѣдѣтъ си сѣ него; въ противенѣ случай нека милостѣта му не чака отъ насѣ за напредѣ никакви отговори, защото сѣки челоуѣкѣ трѣба да си цѣни вѣрмето.

Віена, 2-й Августѣ 1873.

И. Н. Гюзелевѣ.

ЕДНА СТЪПКА НАПРЪДЪ ВЪ НАУКАТА.

— 0 —

Нѣма съмнѣніе, че единъ отъ най-важнитѣ въпроси въ нашиятъ животъ днесъ е възпитаніето на дѣцата, въпросъ твърдѣ серіозенъ, който наистинѣ е достоенъ за изучаваніе, защото неговото правилно или неправилно рѣшеніе вліе прямо на цѣлытъ ни животъ. И наистинѣ, възпитаніето така глѣбоко прониква въ всичкитѣ сфери на нашиятъ домашенъ, общественъ, дору и политический животъ, щото нѣма ни едно отношение между людیتѣ, което тѣй или иначе, отъ една или друга страна, посредственно или непосредственно, не бы усѣтило върху си вліяніето на възпитаніето. Върху възпитаніето е утвърденъ цѣлытъ строй на народныйтъ ни животъ: вървежътъ на общественитѣ ни и частни работи, кѣшыйтъ ни и общинный животъ, бракътъ, правото на собственостътъ, силата на обвезателствата и законитѣ, даже и напрѣдкътъ на промышленостътъ. Въ народното възпитаніе — въ широкъ смисълъ на думътъ, лежи силата на вситѣ реформи и подобръванія въ народный ни животъ; въ него, и току само въ него, всичкитѣ прѣобразованія придобыватъ си твърда основъ и получаватъ своѣтъ животность (vitalité).

Въпросътъ на народното образование е занимавалъ и мощно занимава и днесъ цѣлый просвѣтенъ міръ; той е рѣшаванъ различно отъ мнозинъ изъ най-личнитѣ съвърменни педагози, по него сѣ написаны цѣлы грѣмады книги и днесъ сѣществуватъ по тозъ въпросъ пай разнообразни мнѣнія. Нѣ при всичко това, по неразвитостътъ на едва поникналъ и неолкналъ еще наукъ — педагогійтъ, до днесъ нѣма никое обще-пріето начало и никой рѣшителенъ резултатъ въ начинътъ на възпитаніето. Педагогіята съвсѣмъ еще не ся е уложила въ наукъ, нѣ при постоянно разработваніе въ послѣдне врѣме тя е доста напрѣднала и продължава мало-по-мало да напрѣдва. Така прѣзъ денѣ-си едно ново явление показа, че педагогіята е мръднала еще единъ стѣпкъ (ein Schritt) напрѣдъ, съ което и бързамъ да извѣстимъ своитѣ съотечественици въ

Българіи. Ето каква е работата. Въ Петербургъ прѣзъ деніе-си ся появи нова книга съ такъво заглавіе:

« *Наглядная азбука*, для обученія и самообученія грамотѣ. Съ 600 рисунковъ въ текстѣ. » (Сочиненіе *Блинкова*). Цѣна 10 коп. Наедно съ неѣ продава ся еще: « *Обясненіе къ наглядной азбукѣ*, » отъ сѣщій. Цѣна 15 коп. —

Тазъ « *Наглядна азбука* » вниса въ педагогическѣтъ наукѣ съвършенно новий способъ на истинно нагледно обучение, четеніе и писмо и съвсѣмъ неизвѣстный до днесъ ни въ Русіи ни въ Западнѣ Европѣ. Броищицѣ тѣжъ педагогическѣтъ мысли отъ автора на « *Нагляднѣтъ азбукѣ* » за бескрайно плодотворнѣ, русскійтъ извѣстенъ педагогъ и публицистъ, баронъ Н. А. Корфъ, прѣзъ деніе-си, на Всеобщето Изложениѣ въ Виѣнѣ, обърналь ся къмъ директора на тамошнѣтъ педагогическѣтъ симинаріѣ — г. Диттеса, едного изъ най-добрытъ педагогизы въ наше врѣме, и го молилъ да свѣка конференціѣ изъ педагогизы отъ различнытъ націоналности, които въ това врѣме сѣ были въ Виѣнѣ, за да обсъждѣтѣ едни новѣ педагогическѣтъ идеѣ, внесѣнѣ въ наукѣтъ съ « *Нагляднѣтъ азбукѣ*. » Въ Диттеса баронъ Корфъ срѣщилъ не само човѣкъ, готовъ да бѣде посрѣдникъ между това педагогическо произведение на русскѣтъ печать и педагогизы изъ различни господарства, нѣ и твърдѣ талантливъ ученъ, който на радо сърдце ся отзѣвалъ врѣху всякѣ новѣ, плодотворнѣ мысли, и който за това ся е отнесалъ съ най-живо съчувствие къмъ русскѣтъ « *Нагляднѣтъ азбукѣ*, » обясненѣ нему отъ бар. Корфа, и който слѣдъ туй станѣлъ енергиченъ защитникъ на русскійтъ трудъ прѣдъ международнѣтъ педагогическѣтъ конференціѣ. Тазъ конференція е была съставѣна въ 2-ий Іулій въ Виѣнѣ въ едни изъ аудиторіѣтъ на педагогическѣтъ симинаріѣ (*Pedagogium*), въ 7½ часа (по европейскѣ), при участіето на г. Дуттеса, хърватскійтъ учители Биляна и Бобина, директорътъ на едни отъ шведскѣтъ учителискѣ симинаріѣ Зандберга, инспекторътъ на училищата въ Бостонъ Вилбрюка, едни отъ служащѣтъ въ маджарското министерство на народното просвѣщеніе Молнара, инспекторътъ на училищата въ Австріѣ Швимеля, редакторътъ на

единъ отъ най-добрыѣ педагогическы нѣмскы журналы Иессена, директорътъ на образцовѣтъ школъ при Висскѣтъ педагогическѣ семинаріѣ Готая и при участіето на мнозинѣ рачители и слушатели изъ педагогическѣтъ семинаріѣ. Баронъ Н. А. Корфъ прочелъ прѣдъ свыканыѣ педагози на нѣмскы языкъ, публичнѣ лекціѣ, въ коѣто посредствомъ примѣры, земены изъ нѣмскыи языкъ, из'яснилъ педагогическото значеніе на «*Нагляднѣтъ азбукѣ*» и способътъ на обученіето по неѣ, като доказалъ прѣвсходството на приемотъ, измыслены отъ русскыи педагогъ, надъ онзи способъ обученіе (Фогеля и Бане), който въ Германіѣ си е присвоилъ голѣмъ авторитетъ. Подыръ лекціѣтъ, коѣто ся е продължила около единъ часъ, захванѣлъ ся диспутъ (прѣспирня) между свыканыѣтъ слушатели и лекторътъ (Б. Корфъ). Въ тозъ диспутъ — който ся е продължалъ около два часа, и който ся е отличавалъ съ особено распаленіе, понеже испървентъ повечето педагози затруднявали ся да признаѣтъ русскѣтъ «*Нагляднѣтъ азбукѣ*» за новъ вкладъ въ общечеловѣческѣтъ наукѣ, а това именно ся е и сѣрмилъ да докаже русскыи педагогъ Зар. Корфъ, отговарящицъ на всеко едно възраженіе — приемалъ е най-живо участіе директорътъ Диттесъ. И резултатътъ на совокупныѣтъ усилія на бар. Корфа и г. Диттеса былъ такъвъ, що повечето педагози, до колкото можемъ сѣди върху туй по заключителныѣтъ пренія и резюмето на г. Диттеса, който былъ прѣдсѣдатель на конференціѣтъ, дошли до таквъзъ заключеніе:

1) «*Наглядната азбука*» прѣдставлява съвършенно новыи и неизвѣстныи ни въ Европѣ ни въ Америкѣ, истиннонагледный способъ обученіе четен'е и писмо, и е една стѣпка по-напрѣдъ (ein Schritt vorwärts) отъ методътъ Фогеля-Бьоме, който осѣществлява нагледностѣтъ при обученіето по-малко, нежели русската «*Наглядна азбука*».

2) Русската азбука е най-добра отъ всичкиѣтъ до днесъ напечатаны и извѣстны на конференціѣтъ ръководства, тя може да възбуди самостоятелностъ въ ученицѣтъ, а съ това може да принесе неоцѣнены услуги на съвърмениѣтъ школъ.

3) Трѣбва да ся опыта въ интересътъ на подраста-

ящото поколѣніе у всичкиѣ народы да ся приложи основната мисль къмъ обученіе четен'е и писмо и въ другиѣ европейскы царства. »

Слѣдъ това намъ не остана да кажемъ ни думѣ. Самото нѣщо говори за себе, и азъ вѣрвамъ, че нашитѣ учители и педагози въ Българіѣ щѣтъ оцѣнѣтъ безъ друго рѣшителното мнѣніе на педагогическѣтѣ конференціѣ въ Виѣнѣ и побързатъ, при вѣнѣжскѣтѣ нужди на нашитѣ школы, да ся възползуютъ съ тѣжъ плодотворнѣ мисль и новъ плодъ на човѣшкый умъ. — За по-добро опознаваніе съ « Нагледнѣтъ азбукѣ, » азъ испращамъ единъ екземпляръ наедно съ « Объясненіето » къмъ нѣж до редакціѣтъ на « Читалище » и моля г. редактора да извѣсти българскѣтъ читателѣ публичѣ, особенно нашитѣ учители-педагози и съставители на учебници, и спознае по-подробно съ самото съдържаніе на книгѣтъ. —

Г. Кырковъ.

С. Петербургъ Іулій 28 ѣ 1873.

Като не ни е възможно да прѣдставимъ за показъ нѣколко рисунка отъ « Нагледнѣтъ азбукѣ » прибавямъ тукъ слѣдующето извлеченіе, което като расправа повечко за нѣж може да възбуди у любопытнѣтъ да си доставятъ на рускы поне за сега поменуванитѣ книжки, които могатъ да послужатъ доста въ първоначалното прѣподаваніе на азбукѣтъ и по насъ. *Ред.*

КАКЪ ДА СЯ УЧИ ПО ТѢЗИ АЗБУКѢ.

(Извлеченіе отъ особо-издаденѣтъ книжки:
Объясненіе на Нагледнѣтъ азбукѣ).

« Нагледната азбука » ся назначава по-вечето за самообученіе. Необходимо ще да бѣде само да ся показѣтъ на ученика всичкиѣ гласны и четири или шестъ съгласны (а за онѣзи които малко по-разбиратъ еще з, ъ, ѣ) Подиръ това ученикѣтъ — разумѣва ся когато крайно му е невъзможно инакъ — може да продължава ученіето дома си безъ помощѣтъ на учителя. Процесѣтъ за самообученіе по « Нагледнѣтъ азбукѣ » е основанъ на туй просто бронтелно положеніе, въ силѣтъ на което, като знаемъ сумѣтъ на два броя и едно отъ слагаемѣтъ, ний лесно намѣрваме другото. Родѣта на такѣжното

сумж въ мойтъ способъ, (казва г. Блиновъ, играе рисунокътъ на познатыйтъ ученику прѣдметъ, който извыква отъ него рефлексивно пълното названіе на послѣднійтъ прѣдметъ, а ролжтъ на даденото слагаемо — тая частъ на туй названіе, която вече се изразява съ прѣинижнѣтъ отъ него по-напрѣдъ звукове. Всичкытъ примѣры въ азбукжтъ сж избрани тѣй, щото разността, която остава на крайтъ, тѣя и съставя онзи звукъ който ся търси. Да положимъ напр. че ученикътъ минува въ изучваніето на буквжтъ *р*. Нему сж извѣстны всичкытъ гласны и четири отъ съгласнытъ *с, м, в, и д*. Подъ рисункытъ които съответствувать на този урокъ, стоятъ подписитъ *самоваръ, воръ, дворъ, дерево* (дърво), *рама* и *ряса*. Каго ся обърне къмъ първыйтъ отъ тѣхъ, той види изображеніето на самовара, и *знае*, че всичкый подписъ що стои подъ него ся изговаря *самовар*, подиръ това той *види* и *знае*, че първытъ шесть буквы на този подписъ ся четжтъ: *само-ва*, тогазъ той отъ само себе си иде на заключеніе, че онази прѣчица, съ търкалцето, що остава на крайтъ прѣдставя звукътъ който недостига т. е. *р*. А сжщо пакъ истыйтъ процесъ ще да ся повтори и при четеніето на двата подписа що слѣдувать: *воръ* и *дворъ*. Тѣзи три упражненія вече достаточно обособяватъ въ съзнаніето на оногози който ся учи новыйтъ звукъ, и за туй когато той мине къмъ подписѣтъ *дерево*, то подиръ извѣстното *де* новопридобытыйтъ звукъ *ре* лесно вече ще ся изработи въ неговото съзнаніе при помощжъ на рисунка, тѣй що той или повече или по-малко свободно изговаря *търсенижж* сръдинж и край. Подиръ тѣзи прѣходжж степень ученикътъ нѣма да ся затрудни и въ четеніето на подписытъ по изображеніята, на които названіята ся *захващатъ* прямо отъ изучваныйтъ звукъ (*рама, ряса*).

За дѣцата и за онѣзи които ся занимаватъ въ училище, обучаваніето, отъ само себе си, ще да иде по-успѣшно и по-плодотворно за тѣхното умственно развитіе. Обучаваніето на четеніе по тѣзи азбукж върви наедно съ писмото, (ржкопись). Способътъ на таквъз обучение праведно ся счита най-здравъ и послѣдователенъ. Въ «Нагледнжж Азбукж» той е разработенъ примѣнително къмъ народнытъ ни (рускы) училища; при което нагледность-

тъ на обученіето е турено въ нейъ на първъ планъ (въ книгѣтъ има до 60 рисунки. Ето защо и методѣтъ си ный ще си дозволимъ да ѣмъ наречемъ *нагледно звучовъ*.

А за да може ученикѣтъ по-лесно и да пише буквитѣ и думитѣ които изучава, той трѣба да изпълни нѣколко *прѣдварителны писменны упражненія*. Това е начало на обученіето. Въ какво състоятъ тѣзи прѣдварителны упражненія учительтъ ще забвѣжи отъ рисункитѣ, които сѣ турены въ първѣтъ страницѣ.

Като даде на ученицитѣ по едно олово-перо (моливъ, карандашъ) и по единъ листъ хартіѣ, учительтъ обяснява, показуващъ имъ на само дѣло, какъ трѣба да съдятъ ученицитѣ, съ кои прѣсти трѣба да държатъ оловоперото, и какъ трѣба да си турятъ рацѣтъ на столоветѣ, подиръ което имъ прѣдлага да приложатъ оловоперото къмъ крайтъ отъ лѣвѣтъ странѣ на хартіѣтъ и да драснатъ рѣска на-десно всички отведнѣжъ, споредъ неговото командованіе: *разз*. Самъ учительтъ ще дръпне и той такъвѣзъ рѣска съ тебеширѣтъ по чернѣтъ дѣска. При командованіето *два*, ученицитѣ трѣба да прѣнесатъ оловоперото отъ деснѣтъ странѣ на хартіѣтъ пакъ на лѣвѣтъ, безъ да правятъ рѣска, и подиръ това изново, по такѣтъ: *разз*, да драснатъ другъ рѣска наредъ и тѣй нататѣкъ. Тѣй сѣщо трѣба ученицитѣ да драшатъ и другитѣ упражненія. Наедно съ това, въ *разговаряннето* на учителя съ ученицитѣ, трѣба да имъ ся изяснятъ постепенно понятіята които сѣ съединены съ думитѣ: *десна и лѣва страна, по-надесно, по-нальво, горъ, долу, по-ниско, надъ, подъ, напредъ, назадъ, прѣдъ, задъ, близу, далечъ, по-близу, по-далечъ, малко, много, по-малко, по-много, ѣдро, дребно, една часть, по-дѣла, по-къса, нѣщо, прѣдметъ, различни родове на нѣщата (учебны, къщны и др.), боить, заспикътъ и броењето до 10*. За обясненіе на всичко това могатъ да служатъ занятіята, вземаны отъ познаты на дѣцата нѣща, а сѣщо тѣй и изборѣтъ и расположеніето на рисункитѣ, които ся намиратъ въ « *Нагледнѣтъ Азбукъ* ». За това учительтъ напримѣръ прѣдлага да отворятъ страницѣтъ съ таквизито и таквизи рисунки (14-тъ), и пыта: аресватъ ли на ученицитѣ нарисуванытъ на неѣжъ картины, и кои повече имъ аресватъ;

горнитъ ли или долнитъ; кои отъ тѣхъ сж по-подри, горнитъ ли или долнитъ? (Сравнитъ споредъ голѣминжтж на рисункитъ: *ракътъ* и *окното* (прозорецътъ), *ржжжта* и *крышжжтж* (покрывътъ). Дѣ има повече картины — на лѣвжжтж ли странж въ разгържжжтж книгж или на-деснжжтж (на 14 или на 15)? Кой рисунокъ стои по-горь — *колелото* или *вѣникътъ*? Кой по-ниско, *старикътъ* или *кравата*? Кажѣте имената на картинкитъ въ първийтъ редъ, редомъ отъ лѣво на десно (*ракъ, вѣникъ, старикъ*), кажѣте въ сжщійтъ редъ *среднийтъ* рисунокъ, *лѣвыйтъ*, *десныйтъ*. Какво е нарисовано *подъ* рака, *подъ* старика, *надъ* вѣника? Какъвъ е първийтъ рисунокъ на сжщійтъ редъ, ами *вторийтъ*? На колко рисунки имената казахмы ный сега? Ако ли прибавимъ на тѣзи рисунки еще и *най-крайнийтъ* деснж картинкж тогазь колко ще бжджтъ? И тѣй пататъкъ.

Когато ся изпълнятъ началнытъ прѣдварителны писменны упражненія, ученицитъ пристжпватъ да дращятъ элементитъ на писменнытъ буквы: които ся чертажтъ по мрѣжжжжтж, що е приложенъ на азбукжтж.

Първитъ три урока сж собственно отъ *звуковото* обучение и ся посвѣщаватъ на гласнытъ буквы 1) *а*, 2) *о* на *и*, *ы*.

КРАТКЫ ОЧЕРКЫ ВЪРХУ ПРИРОДАТА И НАРОДЫТЪ ВЪ ЕВРОПА.

—0—

ШВЕЙЦАРІЯ

(Продълженіе отъ брой 10-ый)

Политическый очеркъ. Съ своето политическо устройство Швейцарія залавя между европейскытъ господарства едно съвсѣмъ особенно мѣсто; заради което ѝ са и пада особенно вниманіе. Като разгледаме частитъ на това господарственно устройство, ный ще можемъ да си съставимъ пълно понятіе, какво нѣщо е швейцарската республика.

Община. За политическа единица въ Швейцарія са зема́тъ общини́тъ, отъ едно или нѣколко села. Това сж зърната на республиката, които зърна е посѣла самата природа. Като са дѣлятъ една отъ друга съ голѣмы бърда, съ снѣжны равнины и съ ледници, съ голѣмы долове и съ други естествени прѣграды, общини́тъ сж са научили да търсятъ само у себе си сила и средства и за матеріални́й свой животъ, и за утвърждени́ето на порядъка и на безопасността, и за запазвани́ето на свободата и независимостта, и за умственното и нравственното си разви́тіе. Вслѣдствие на тая естествена необходимостъ явили сж са манечки, нѣ съвършенно независими господарства, съ своя земя, съ свое управленіе, съ свой независимъ съвѣтъ, съ пълно право сами да си избиратъ сѣдници́тъ и старѣйшини́тъ, да си отварятъ училища и да правятъ църкви, безъ да искатъ отъ нѣкого позволеніе.

Сички́тъ членове на общината са дѣлятъ на три класа : 1) на таквизи, които иматъ домъ и земя ; 2) които иматъ само домъ ; 3) които нѣматъ никакво недвижимо имущество. Освѣнъ частни́тъ имущества, общината има и общи, каквото поляны за паша, бранища и др. Тя дава тѣзи имущества съ кирія и дѣли доходи́тъ по равно между сички́тъ членове ; наврѣмени дохождатъ по двѣ хиляды гроша на сѣкого въ годината. Който не принадлежи на нѣкоя община, той не може да участвува въ общій господарственъ животъ на Швейцарія. Ще каже, Швейцарія не е таквози господарство, както ный разбираме тая дума ; защото тамъ нѣма граждани́е ; дори и кантони́тъ нѣматъ граждани́е. Граждани́е иматъ само общини́тъ. Швейцарія е единъ външенъ съюзъ отъ общини́и или отъ общински́и граждани́е. Причината на това е природата, която е сзда́ла общини́тъ.

Кантонъ. Швейцарски́тъ долины сж расположены тѣй, щото при сичката отдѣлность на части́тъ имъ, тѣзи части́и иматъ помежду си нѣкаква връзка и правятъ едно цѣло. Съка долина има единъ главенъ долъ надлѣжъ и нѣколко малки напрѣки. Тая естествена връзка между мѣстата накара́ла и жителитъ да са съединятъ помежду си политически́и. Безъ да си намалятъ пълната самостоятелность, общини́тъ са съгласили да си помагатъ за мате-

ріалното и духовното благосъстояніе, и така са явилъ кантона, като политически съюзъ на нѣколко общины и сѣщо тъй независимо и съвършено самостоятелно господарство. Такъвизи господарства въ Швейцарія има днесъ двацѣтъ и петъ. По населеніето си кантонитъ са раздѣлятъ на два класса : на малолюдны, които иматъ по-малко отъ 50 хил. жители, и на многолюдны. Споредъ това и господарственнѣй имъ строй носи двоякъ характеръ : или на демократія, сир. народна республика, дѣто сичкѣй народъ са намѣся въ върховната власть, или на прѣдставителство, дѣкато народа прѣдава тая власть на нѣколко лица, избрани отъ него помежду гражданетъ. Ще каже, въ едни кантоны политическото устройство е чиста республика (демократія), както сж я разбирали Гръцитъ и Римлянетъ; а въ другы — прѣдставителна республика. Не е мжно да са досѣти человекъ, въ кои кантоны има чиста республика, въ кои не. Демократіята е възможна при малочисленно населеніе, дѣто сѣкы може да са яви на събраніето и да подаде гласъ; при многолюдно населеніе такъвизи пълны събранія сж невъзможны; зарадъ туй тамъ са приема прѣдставителната форма.

Нека кажемъ нѣщо по-напрѣдъ за послѣдната форма. Тя много прилича на онзи господарственъ строй, който видѣхме въ Италия, който ще видимъ въ монархическѣтъ държавы на Европа и който са нарича конституціонно устройство. Заради това нѣй ще говоримъ за тая форма по сжщѣй редъ, както говорихме за италианското господарственно устройство. Сичкѣтъ членове на кантона сж свободны и пълноправны отъ двацѣтъ години насетѣ. Законодателната власть са намира въ рѣцѣтъ на Великѣй Сѣвътъ. Той състои отъ лица, избрани отъ общинитъ за 4 години (на 2,000 души единъ членъ, не по-малкъ отъ 25 год.); Сѣвъта са събира два пѣти въ годината и освѣтъ главната си обязанность и, освѣтъ законодателната си служба, има длъжность и право да наглежда изпълнителната власть, да прощава прѣстѣпницѣтъ, да заключава трактаты, да назначава высокѣтъ правителствены лица и прч.

Исполнителната власть е въ рѣцѣтъ на изпълнителнѣй Сѣвътъ, членоветъ на който са избиратъ за 4 годи-

ны отъ Великий Сѣвътъ. Сѣкы отъ неговытъ членове управлява единъ клонъ отъ господарственнытъ дѣла, сѣщо както министрытъ въ господарствата. Исполнителната власть е подчинена на Великий Сѣвътъ и е длѣжна да му дава смѣтка за работытъ си сѣкога, когато той поиска.

И сѣдебната власть зависи отъ законодателната, която избира върховнытъ сѣдници само за 8 години измежду най-добрытъ законовѣдцы. Тый сѣдятъ съ помощта на избранны подѣ клѣтва граждане (жури). Освѣнъ върховното сѣдилище, въ кантона има еще нѣколко сѣдовища. Сѣка окрѣжностъ има своето сѣдилище. За по-лесно управление на кантона, той са раздѣля на нѣколко окрѣжия, управителитъ на които са опрѣдѣлятъ отъ исполнительный сѣвътъ изъ числото на онѣзи, които иска окрѣжіето.

Чисто республиканската форма са намира въ шесть малкы по населеніе кантона: Ури, двата Унтелвадена, Гларусъ и двата Апенцеля. Сичкытъ граждане по-горѣ отъ 20 години веднѣжъ въ годината, въ първата недѣля на Маія, са събиратъ на поляната (майско поле). Това събрание е върховната законодателна власть. Тука народа показва своето самодѣржавіе не чрѣзъ прѣдставители, а направо, като са води не отъ каприции и отъ самовластіе, а отъ чувството на правото и отъ общата полза на господарството, за което са и закѣлинава прѣдъ отваряніето на събраніето. Майското събрание избира другы три власти, отъ които сѣка има своитѣ подчинены учрежденія тѣй, щото управленіето е доста сложно споредъ населеніето. (Въ едина отъ Апенценитѣ сичкытъ жители сѣ 12,000 души и титлытъ върховный сѣдникъ, воевода и прч. са видятъ нѣкакъ смѣшны).

Тѣя малость и до нѣкадѣ слабость кара кантонытъ да са прилепятъ до другы по-голѣмы и да съединятъ своя животъ съ живота на по-голѣмо политическо тѣло, което нѣщо са и достига въ сѣюза на 25-тѣхъ кантона, нарѣченъ «швейцарскы сѣюзъ за запазване и развитіе на свободата и благоденствіето, на вѣтрѣшний порядѣкъ и на вѣншната безопасность.» По този начинъ, естественната необходимость слѣла самостоятелнытъ и независимытъ общины въ кантоны, а политическата нужда събрала само-

стоятелнытъ и независимытъ кантоны въ единъ сѣюзъ.

Швейцарскый Сѣюзъ. Общитъ права, които дава сѣюза на сичкый Швейцарскый народъ сѣ тѣзи: 1) сичкытъ християнскы исповѣданія сѣ съвършенно свободны; 2) кантонытъ не могатъ да отнематъ гражданскытъ правдини на своитъ членове; 3) сѣкы християнинъ Швейцарецъ може да са прѣселява отъ единъ кантонъ въ други и да са ползова съ правдинытъ, които иматъ жителитъ отъ този кантонъ; 4) сѣкы трѣба да са сѣди отъ своето законно сѣдилище; 5) присѣдата на гражданскый сѣдъ въ единъ кантонъ е задлъжителна за сичкытъ други кантоны; 6) за политическы прѣстъпленія не може да са налага смъртно наказаніе; 7) книгопечатаніето е свободно и др. подобны.

Законодателната сѣюзна власть са намира въ рѣцѣтъ на сѣюзното сѣбраніе, което има право да прави миръ и война и да води сношеніята съ другытъ държавы. Първа отъ неговытъ длѣжности е да защищава Швейцарія отъ непріятелитъ, за което и заповѣда на една войска отъ двѣстѣ хил. души, непостоянна, а сѣбирана въ пужда и въ случай на вѣншна опасностъ. За покрываніе на общытъ разноска на сѣбраніето е оставено сѣбираніето на слѣднитъ даждія: пощата, гюмрюцытъ, данѣкъ върху барута и опрѣдѣленытъ отъ кантонытъ помощи.

Сѣюзното сѣбраніе сѣстои отъ двѣ камары или сѣвѣты — національный и господарственный. Національный сѣвѣтъ прѣдставлява цѣлый швейцарскы народъ и сѣстои отъ народны прѣдставители (депутаты), по единъ на 20 хил. души, сир. отъ 128 человека; а господарственный сѣвѣтъ сѣстои само отъ 44 члена, по два депутата на кантонъ, (нѣкои малка кантоны прашатъ само по единъ депутатинъ). Това устройство на Сѣюзното сѣбраніе доказва политическата мудрость на Швейцарцытъ, защото въ него са достига не само народното единство въ Нац. Сѣвѣтъ, нѣ са запазва и самостоятелността на кантонытъ въ господарственный сѣвѣтъ. И Германцытъ сѣ имали и иматъ сѣюзъ, нѣ таквози мѣдро устройство никога не сѣ могли да измыслятъ. Въ германскый сѣюзъ голѣмытъ държавы Австрія и Прусія сѣкога сѣ заповѣдали на цѣлый сѣюзъ и сѣ това сѣ го довели до разсипваніе. — Членовѣтъ на

сѣюзното сѣбраніе са избиратъ за три години и отъ народа; сѣстояніето на избираемытъ не са гледа, гледа са само възраста. Членовѣтъ му иматъ заплата, мѣстото на сѣбраніето е градъ Бернъ, а врѣмето — Іулій, сѣка год.

Испълнителната власть е въ рѣцѣтъ на сѣюзный сѣвъѣтъ, който сѣстои отъ 7 члена споредъ числото на министерствата. Тѣзи членове са избиратъ отъ сѣюзното сѣбраніе за три години. Прѣдсѣдателя на Сѣюзный сѣвъѣтъ са нарича президентъ на Швейцарскый сѣюзъ, нѣ това е гола титла, която не дава никаквы правдини и прѣимущества, както напр. въ Сѣединенытъ Щаты въ Америка. И цѣлата испълнителна власть въ Швейцарія нѣма самостоятелно значеніе, защото зависи напълно отъ законодателната, която е върховната власть и натоварва Сѣюзный Сѣвъѣтъ съ управленіето на сѣюзнытъ дѣла, като напр. съ испълненіето на законытъ, съ грыжытъ за вжтрѣшната и външна безопасность, като търси отъ него строгы смѣтки за сичкытъ му дѣла и распорежданія.

Сѣдебната власть са намира въ рѣцѣтъ на сѣюзното сѣдилище, което сѣстои отъ три отдѣленія: обвинително, сѣдебно и апелационно, и отъ 11 члена, избраны също тѣй за три години отъ сѣюзното сѣбраніе. Сѣда на гражданѣтъ са допуща само въ криминальнытъ дѣла, като: въ прѣступленіята на сѣюзнытъ чиновницы по службата имъ, въ прѣдателствата, въ бунта, въ политическытъ прѣстѣпленія, въ докаченіята на народното право и въ други подобны.

Народна дѣятелность. И откъмъ народната дѣятелность Швейцарія показва раздвоенъ видъ. Въ сѣвернытъ кантоны, които сѣж на Миттелландъ, селскытъ жители са занимаватъ съ земледѣліе, като развъждатъ жита, картофли, ленъ и кълчища, лозя (най-много по край езерата) и сѣбаквы плодове. Въ планинскытъ кантоны главно то занятіе е скотовѣдството. То не само храни горцытъ, нѣ служи имъ и за центръ, около който са въртятъ сичката имъ дѣятелность и сичкытъ имъ мысли, желанія, радости и скърби. Трѣвата по срѣднытъ Алпы като е много добра, то щомъ дойде пролѣтъ, горцытъ са издигатъ по планината съ стадата си и сѣдятъ тамъ около петъ мѣсеца. Колкото е по-горѣщо лѣтото, толкози по-нависоко

възлазятъ. Приесенъ тый пакъ са спущатъ въ долинытъ. Както издиганіето, тый и спущаніето, става съ праздницы и веселбы. Истото шествіе съ стадото на горъ става доста церемоніално: най-напрѣдъ върватъ три бѣлы козы, подырь тѣхъ върното куче, а слѣдъ него овчера, свиряещецъ горскы пѣсни и накиченъ съ сѣкаквы пандилкы. Слѣдъ това иде най хубавата крава, укичена съ пандилкы и съ голѣмъ звънецъ на шіята, а по-нататкъ другытъ кравы, овцѣтъ, телятата, свинитъ и най-послѣ богата (быка) съ едно столче на рогата, (на туй столче сѣди овчаря, когато дои кравытъ). Подырь быка върватъ помощницытъ на овчаря съ ведрицытъ, а най-послѣ коня, натоваренъ съ сѣкаквы потребицы. Овчаря са грыже за стадото въ планината, дои кравытъ и прави отъ млѣкото имъ сыреніе; съ една дума той върше онова, което са нарича аλπійско ступанство. — Горцытъ обычатъ да ходять за ловъ и да ловять рыба покрай езерата.

Вторый клонъ отъ народната дѣятельность, сир. обработваніето на суровытъ матеріалы въ стоки, или фабричната промышленность, е струпанъ въ градовѣтъ и най-много на Миттелландъ. Отъ фабричнытъ стоки на Швейцарія най-много са хвалятъ помучнытъ платове: тый сѣтъкы и добръ напѣстры. Въ Базель, Женева и другадѣ излазятъ хубавы вълняны и леняны платове. Въ Ваадскыя кантонъ правятъ хубавы сачацы (за дрѣхы), въ Женева излазятъ много и хубавы часовницы, а въ Базель хубава книга за писваніе.

Колкото до търговіята, тя е доста голѣма въ Швейцарія, благодареніе на слѣдующитъ благоприятны обстоятелства: 1. Самытъ Швейцарцы ѝ даватъ много храна съ своитъ работы и естественны произведенія; 2. Швейцарія са намира между Франція и Германія и за това извлека голѣмы ползы отъ прѣносната търговія, на която помагатъ добръ направенытъ проходы прѣзъ планината, плаваніето по рѣкытъ и езерата и желѣзнытъ пѣтища, които кръстосватъ Миттелландъ по сичкы посокы, — най-послѣ — малкытъ гюмрюцы върху чуждеземнытъ стоки. На много стоки гюмрюка е съвсѣмъ унищоженъ и търговіята съ тѣхъ е свободна.

Освѣтъ земледѣліето и скотовѣдството, освѣтъ фабри

чната промишленность и търговията, Швейцарцитѣ тръсятъ богатство 1) въ чуждинството. Много отъ Швейцарцитѣ напуцать отечеството си, отхождатъ по чужды земи и ставатъ тамъ войскари, търговцы, шекерджии, дверници слугы, хамалы, надничари, бавачкы, учителкы, додѣто спичелятъ парицы. Слѣдъ това са завръщатъ въ отечеството си и си свършватъ живота безъ нуждъ; 2) въ гостеприимството. Отъ любовь къмъ природата и къмъ пѣтуваніето, отъ любопытство и отъ любознаніе, или пѣкъ отъ мода ежегодно дохождатъ въ Швейцарія хыляды пѣтници отъ сичкытъ краища на Европа и харчатъ голѣмы количества пары, отъ които са обогатяватъ не само ступанитѣ на гостинициитѣ, коларытѣ и водачитѣ по планината, нѣ и цѣлото населеніе.

И откъмъ духовната дѣятельность Швейцарцитѣ не сж остави по-назадъ отъ много образованны народы въ Европа, ако и да ни са струва, че разнообразіето трѣба да запира развитіето на просвѣщеніето и распространеніето му въ Швейцарія. По много клонове отъ науката Швейцарія може да са похвали съ първокласны учены хора. Тѣй на пр. въ педагогиката сж са прославили Жанъ-Жакъ-Руссо и Песталоцци. Първыя накаралъ възпитателитѣ да почнахъ да гледатъ на дѣцата, като на хора. Прѣди него на дѣцата гледали като на смѣшны куклы, а главичкытѣ имъ считали за нѣкаквы торбичкы, дѣто можтъ да тургатъ щото имъ са ще. Жанъ-Жакъ-Руссо доказалъ на свѣта, че дѣтето е хубаво създание, че то носи образъ божій и че съ него трѣба да са обхождаме съ почетъ и съ голѣма припазливость. Като показалъ, какъ да са учхтъ дѣцата и какво да са учхтъ, Песталоцци турилъ основа на нагледното ученіе, споредъ което дѣтето трѣба да са учи най-напрѣдъ само на това, що може да види и да похване, а не на отвлечены нѣща. Първа негова книга была тѣлото человѣческо, послѣ околнытъ прѣдмѣты.

Въ естественнытъ науки отъ Швейцарцитѣ сж са прославили: Соссюръ, Агасицъ, Декандоль и Лафатеръ. — Знаменитъ физикъ на сегашный вѣкъ, Соссюръ първъ възлѣзълъ на най-высокытъ алпійскы върхове, на Монбланъ, и направилъ тамъ, съ помощта на

барометра, термометра и други орждя, много новы и важны откритія за физиката на земното кълбо. — Агасицъ са намира сега въ Съединенитъ Щаты въ Америка. Съ своитъ публичны сказки по геологіята той кара Американцитъ да са въсхищавать; ще каже той има голъмъ талантъ, когато е можилъ да направи отъ тая млада и суха наука толкози увлекателенъ прѣдмѣтъ за простонародны сказки. — Женевскій профессоръ Декандоль прѣди 30—40 години е былъ единъ отъ първитъ ботаници въ Европа; ботаниката много му дължи за подробното и основателното изслѣдованіе на растеніята. Распрѣдѣленіето на растеніята като зависи отъ условіята на растителный животъ, сир. отъ свѣтлината, топлината, въздуха и земята, то Декандоль може да са тури до Гумболдта като такъвъ ученъ, който е спомогналъ твърдъ много за науката: Географія на растеніята. Къмъ естествоиспытателитъ на Швейцарія може да са отнесе и Лафатеръ, ако и да не може създадената отъ него наука да са нарѣче наука, понеже не е основанна на точны и положителны данни. Тая наука е Физиогномиката, на която задачата е — по линіитъ на лицето или по физиогноміята на челоуѣка да са познава неговый характеръ и даже да са налучва неговото прѣминжло и неговото бждѣще. Наистиннъ Лафатеръ каралъ хората да са чудять на неговитъ сжждения, нъ подыръ него мнимата му наука скоро са обърнжла на шарлатанство.

Колкото до сегашното състояніе на образованіето въ Швейцарія, то най-главнитъ му органы сж тритъ университета въ Цюрихъ, въ Базелъ и въ Бернъ, и двѣтъ академіи, въ Лозанна и Женева. Освѣнъ това Швейцарія са хвали съ своитъ пансіоны, дѣто са стичать момчета и момичета отъ сичка Европа. Долній класъ отъ швейцарскій народъ и до сега са намира въ невѣжество, защото нѣма за него достаточное количество първоначалны училища.

БЕЛГІЯ И ГОЛЛАНДІЯ.

Начало. Тѣзи двѣтъ царства залавятъ низкото равнище при устіята на Рейнъ, Маасъ и Шельда и лежать между Нѣмско море, Франція и Германія. Сичкото имъ пространство е 1200 четвъртиты мили. Въ старо врѣме

южната частъ отъ тѣзи низки мѣста (Нидерландъ) населявали Белгитъ, а сѣверната — Батавитъ и Фризитъ. Около Р. Христово тѣзи германскы племена са подчинили на Римлянетъ, по-сетитъ на Франгитъ, а въ края на IX вѣкъ цѣль Нидерландъ влѣзълъ въ състава на германската имперія и са управлявалъ отъ нейны намѣстници подъ името графове и герцоzy, които слѣдъ едно-двѣ столѣтія можили да станатъ наследственны владѣтели.

Тази обидена отъ природата и повечето блатиста земя поченжла да процвѣтава твърдъ бържъ отъ XI вѣкъ насетитъ; отъ прилива на морето сж са запазили съ насипаны стѣны, много и голѣмы равнища сж са изсушили и сж са обьрижли на плодородны нивы и на росны ливады, сжщо така сж са прѣобразили и троскотнытъ полета. Заедно съ разумното селско домакинство и съ порастнуваніето на населеніето са събудила по градищата и фабричната промышленность и търговіята. Най-напрѣдъ въ Фландрія, а по-сетитъ и въ другитъ съседны области сж са отворили първитъ европейскы фабрики за сукна и за платна и стокытъ имъ сж са разнасяли по сичка Европа. Търговіята и мореходството поченжли да са развиватъ съ голѣма бързина. Градъ Брюгге въ Фландрія станжлъ стоварно мѣсто за европейскытъ и вѣсточны стоки и срдоточіе на европейската търговія. Почти сжщото значеніе придобили и съседнитъ градища Гентъ и Антверпенъ. Рыболовството въ Нѣмско море достигнжло до таквызи размѣры, щото станжло источникъ за благосѣстояние на Нидерландъ, особенно когато Бейкелзонъ (XIV в.) изнамѣрилъ способа да соли скабрищытъ и да ги запазва дълго врѣме.

По този начинъ обиденытъ отъ природата мѣста са обьрижли съ трудолюбіето и изобрѣтателнытъ способности на жителитъ на най-обработена и производителна страна, на най-населены и просвѣщенны царства. Благосѣстояніето на Нидерландъ еще повече са увеличило, когато тая страна прѣминжла подъ властыта на бургундскый домъ и са избавила отъ ржцѣтъ на дребнытъ владѣтели чрѣзъ бракосѣчетаніе. Въ XIV вѣкъ Нидерландъ прѣминжлъ подъ властыта на Гасбургскый домъ пакъ чрѣзъ бракосѣчетаніе и отъ тогава са почева испадваніето на тая страна.

Испанската властъ. Въ XVI вѣкъ Карлъ V, императоръ на Германія и царь на Испанія, подчинилъ подъ властѣта си цѣлый Нидерландъ и го съединилъ съ имперіята подъ името Бургундскы округъ.

Отъ това време за тѣзи мѣста са почевать съкаквы страданія. Наслѣдника на Карла, Филиппъ II, испанскый былъ чловѣкъ съ сѣрдита душа, фанатикъ и деспотъ; той турилъ намѣреніе не само да затріе старытѣ правды и евободности на Нидерландъ, нъ да истреби и протестанската вѣра, която была са распръснѣла по сѣвернытѣ области. Тоя политическы и вѣроисповѣденъ натискъ извыкалъ въ Нидерландъ страшно негодованіе, което са обрѣжло на открито подиганіе, когато Филиповата войска подъ началството на Гергоца Альба поченѣла да струва нечуены жестокости.

Начало на Голландія. Подъ началството на Вилгелма Оранскаго Нидерландцытѣ са защищавали отъ испанскый деспотизмъ тѣй успѣшно, щото седмь отъ сѣвернытѣ протестанскы области свалили испанското омразно иго и съставили една республика подъ името на найнаселената, най богатата и най-големата область — Голландія. Останѣлытѣ десять южны области, сичкытѣ католическы, останѣли подъ властѣта на Испанія и стояли тѣй до 1815. Голландската республика са борила съ Испанія дълго време и наконецъ нейната независимость са припознала отъ Испанія около половината на XVII вѣкъ.

Новата республика скоро достигнѣла до блистателно положеніе отъвѣтъ и отъжтрѣ, мореплаваніето и търговіята прѣминѣли отъ Антверпенъ въ Амстердамъ, а съ тѣхъ заедно са умножили силата и богатството на Голландія до толкози, щото много острове въ Индійскый океанъ и по другытѣ морета, както и широки области по крайморіята въ Индія, Африка и Америка припознали нейната властъ. Голландія скоро са обрѣжла на първа морска държава: нейнытѣ флоты господарували по моретата, а търговіята ѣ станѣла всемірна.

На Голландія не было възможно обаче да са задържи на всегда на тая высочина. Появили са за нея страны съперницы: на морето Англійцытѣ, на сухо французкый царь Лудовикъ XIV, който въ двата си боя съ

республиката не можилъ да я събори, нъ много я расклатилъ. Нъ най-опасенъ былъ третій вътрѣшнй врагъ — раздорытъ между партіитъ аристократическа (оранска) и демократическа (народна). Тѣзи врагове и особенно вътрѣшнѣ борбы до толкози расклатили господарството, щото паденіето му станжло несъмнѣнно. Отъ това положение са восполозовали Англія и Прусія и насила вплели Голландія въ сѣюза си противъ французката республика въ края на прѣминжлий вѣкъ. Това е было послѣдното движеніе на республиката; слѣдъ него дошла политическата смъртъ. Французытъ завладѣли Голландія, дигнжли отъ нея голѣмы данъцы и я прѣредили подъ името Батавска республика. Англія са восположала отъ това и отнеда ѝ най-добрытъ колоніи въ Азія и Африка. Наконецъ, като изгубила всичко това и флотытъ си, Голландія са принудила да са отрѣче отъ республиканската форма, която е была нейната гордость, сила и слава. Наполеонъ I я обьрнжлъ на кралство и я прѣдалъ на брата си Юсифа, а по-сетнѣ съвсѣмъ я присѣдинилъ на държавата си. На 1813 слѣдъ пораженіето на Наполеона Голландія са освободила и прѣдишнѣй президентъ на республиката станжлъ господаръ на новото царство, утвърдено на Виенскый конгресъ въ 1815. Тогава са присѣдинили на това царство и южнѣй области, тѣй щото Нидерландското царство заключавало въ онова врѣме 6,000,000 жители.

Белгія. По тъменъ и лишенъ отъ свѣтлы и великы явленія е политическый животъ на южната часть на Нидерландъ. Наслѣдницытъ на Филипа II были по-милостивы къмъ нидерландскытъ си области, нъ това не можило да имъ повърне прѣдишното благосостояніе, еще повече и по това, че тѣзи мѣста сж служили за поле на продължителны войны между Франція и Испанія, отъ които първата искала да ги усвои, а втората да ги задържи. Това е было тѣкмо въ XVII вѣкъ, когато Голландія е процвѣтавала и отвѣнъ и отвѣтрѣ. Въ XVII вѣкъ тѣзи области прѣминали подъ властыта на габсбургскыя домъ, а въ края на сжщый вѣкъ са покорили на Франція и сподѣлили жребія на Голландія. По този начинъ Франція наконецъ достигнжала онова, което тѣй горѣщо гонила отъ толкози врѣме.

Съединеніето на Южнѣтъ католическы области съ протестанска Голландія са продължавало само 15 години. Въ Августа на 1830 тѣзи области са подигнали срѣщу Голландското правителство и изгонили изъ Белгія сичкѣтъ Голландцы; тѣхното приврѣменно правителство рѣшило да отдалечи отъ Белгія Голландскій царь и да избере за новъ белгійскы прѣстолъ герцога Саксонъ-Кобургъ-Готскаго, Леополда I, който управлявалъ новото царство искусно, даже мѣдро около 35 год. и спечелилъ уваженіето на народитѣ и царетѣ.

Така сж са съставили едно до друго двѣ отдѣльны господарства: Голландія отъ девять сѣверны протестанскы области, и Белгія отъ десять южны католическы области.

Физическы очеркъ. Брѣговетѣ на Нидерландъ сж по-низкы отъ равнището на морето; въ врѣмето на прилива тѣй оставатъ почти 3 аршина по-низко отъ поврхнината на морето. Любопытно зрѣлище правятъ тѣзи приливы и отливы сѣкы день въ каналытъ по край морето: като са издигне морето, каналытъ са напълнятъ до краищата, вълнытъ біятъ брѣговетѣ, кораблитѣ са люлѣятъ на желѣзата, стълбытъ прѣдъ кѣщата оставатъ до половина въ водата. Подырь нѣколко часа водата са дрыпнува отъ каналытъ, равнището ѝ са снишава, стълбытъ, кѣщата, улицытъ и брѣговетѣ са издигатъ; отъ сѣкадѣ са чува чурканіе на водата, която са повръща и са стича въ канала отъ градскытъ трѣбы; кораблитѣ сѣдатъ почти на дъното, което по нѣкадѣ остава съвсѣмъ голо; тамъ са мърдатъ морскытъ животны, а дѣцата и рѣбаритѣ са спущатъ да ловятъ съ рѣцѣ рацы, миды и рыба. Еще подырь нѣколко часа водата пакъ почева да приижда въ канала и да са издига. Сичкы бързатъ да са махнатъ отъ дъното му, кораблитѣ почеватъ да са издигатъ, а улицытъ, кѣщата, и брѣговетѣ да са снишатъ. Чурканіето прѣстава и вълнытъ пакъ почеватъ да плѣскатъ о брѣговетѣ.

За запазваніе на низкытъ брѣгове на Голландія природата сама направила тамъ дългы стѣны и хълмове отъ пѣськъ и отъ камъни; тѣзи стѣны сж высокы отъ 15 до 60 аршина и са наричатъ дюни. Дюнитѣ докарватъ обаче и вредъ, особенно когато духа отъ кѣмъ морето, защото засипватъ полетата съ пѣськъ и прахъ; нѣ голланд-

цытъ сѣять по тѣхъ растеніа съ дългы и якы корени, за да удържатъ пѣска на мѣстото му. Дюнитѣ сж обыкновенно три реда: единъ въшненъ до морето, другъ въ срѣдата най-высокій, трети вътрѣшенъ, най-старъ и най-удобенъ за растенія. Между първый и второй редъ сѣкога са простиратъ тѣсны поляны за паши, малкы градини за картофи и много селскы кѣщицы; въ самыѣ дюни са вѣдятъ изъ дупкытѣ зайцы, дивы и потомны. Дюнитѣ не сж на сѣкадѣ цѣла и непрерывна стѣна: по нѣкѣдѣ тѣй сж прокѣсаны, а по нѣкѣдѣ низкы и не можѣтъ да запазятъ страната огь нападаніята на морето. Таквызи мѣста самыѣ жители сж напѣлили, като сж насипали высокы стѣны по 20 арш. высокы и 60 широки. Нѣйдѣ ситѣзи искусствены стѣны иматъ 180 аршина широчина и единъ часъ дължина. Съ таквызи насыпи сж запазены и нѣкои рѣки, на които водата стои по-высоко отъ сушата. Най-послѣ при устїята на рѣкытѣ сж направили капацы, които са затварятъ въ врѣмето на приливѣтъ и отливѣтъ. Стѣнытѣ правятъ тѣй: най-напрѣдъ набиватъ въ земята дълбоко и често дебелы колове, послѣ насипватъ върху тѣхъ пѣсѣкъ и глина, подырь това нареждатъ върбовы прѣчки и пакъ насипватъ малко глина. Прѣкытѣ по крайщата са промѣнуватъ сѣкы 4 години, и за това тука сядятъ много върбы. За по-голѣма здравина, на насипа сѣятъ дръвета, сядятъ трѣва, а отстрана го подпиратъ съ дръвета и го изработватъ съ туфлы. Откъмъ морето стѣнитѣ бывать много полегаты, за да ослабѣватъ натисканїето на водата, а отвѣтрѣ тѣй сж высокы и почти отвѣсны. Въ тѣхното подножіе са простиратъ нивы и ливады, села и градища, а на отвѣднѣята страна морето ечи и са вълнува надъ главытѣ на хората, като да иска да имъ наумѣва за голѣмата опасность, която висѣ надъ глава имъ, ако не са грѣжатъ за поправленїето на дюнитѣ.

(Слѣдѣа).

БЪЛГАРСКИЙ ЯЗЫКЪ

НАУКА ЗА ЗВУКОВЪТЪ

(Единъ опытъ надъ тѣхъ науки)

Введение.

Въ пѣрвобытныѣ вѣремена, до когато чловѣцитѣ нѣ сѣ знаели юще да пишѣтъ, тѣ умѣели да издавать звуковы прѣзъ гърло. Съ произношеніето на таквыи звуковы пѣрвыѣ чловѣцы опрѣдѣляли понятіята на окрѣжающыѣ гы прѣдмѣты, и по таквозъ опрѣдѣляваніе тѣ ся разбирали помежду си и правили разговоръ.

По-послѣ чловѣцитѣ ся научили да пишѣтъ своитѣ произносимы звуковы съ опрѣдѣлены знаковы — бѣлѣшкы, а че и да гы читѣтъ. Отъ таквозъ писаніе произлѣзълъ писменныи языкъ, който си има основанието въ говоримыи языкъ.

Съ разбогатаваніето и развитіето на говоримыи языкъ, звуковѣтъ слѣдвать физиологически по своя звуковѣ законъ, бѣзъ да ся подчинявать обаче въ развитіето си подѣ произволното щѣніе на чловѣческѣтъ волѣ.

Отъ изучаваніето на звуковыи законъ, въ кой и да было языкъ, познава ся какъ сѣ произлѣзли всичкы думы въ языка и въ какво сродство сѣ тѣ помежду си. А такожде познава ся и сродството на единъ языкъ съ другый — по това юще ся познава и сродството на народыѣ, който населявать свѣта.

Ново-българскыи языкъ юе произлѣзълъ отъ старо-българскыи (отъ IX до XV ст.), а старо-българскыи языкъ юе, ако може ся каза така, *древний славянскый языкъ* — источникъ на всичкы славянскыи нарѣчія.

Можимъ обаче прѣдположи, чи и до появленіето на старо-българскыи языкъ, възможно юе да юе сѣществовалъ единъ общъ славянскый языкъ въ Азиѣ (Индійѣ) и да же въ Европѣ до V или VII вѣкъ, въ което вѣмѣя виждамы, че единокупныѣ Славяны ся раздѣлявать на нѣколко родствены племена.

Въ прѣ-стары вѣремена какво имя юе носялъ общеславянскыи языкъ не юе извѣстно. Въ Азиѣ той юе былъ

славяно-иѣмскій, когато Славянитѣ и Иѣмцитѣ съставлявали единъ народъ, т. е. до раздѣленіе имъ на два грѣмьдны народа. Въ Европѣ първенъ той ся называвалъ Вендскій (Вѣндскій) и най-сетѣ Славянскій языкъ.

Славянскій языкъ принадлежи къмъ Индо-европейскій языкъ, който ся нарича прѣ-языкъ, и отъ него сѣ произлѣзли два главны язычны клоны: 1) Славяно-иѣмскій (1) и 2) Арио-грѣко-итало-келтскій.

Отъ славяно-иѣмскія се произлѣзълъ: а) Славяно-Литовскій, който испослѣ ся раздѣлилъ на чисто Славянскій и чисто Литовскій. б) Иѣмскій языкъ.

Отъ Арио-грѣко-итало-келтскія языкъ произлѣзли: а) Грѣко-итало-келтскій, който ся раздѣлилъ испослѣ на грѣцкій и итало-келтскій, а пакъ тозъ послѣдній ся раздвоилъ на италийскій и келтскій. б) Арийскій, който ся раздвоилъ на иранскій и индійскій языцы. Съ всячки тѣзи языцы славянскія языкъ има сходство въ кореніе на думитѣ и въ порядѣка на словообразованіе.

Най-близо сходство има Славянскія языкъ съ Санскритскія и отъ тукъ съ Иранскитѣ языцы: Персійскій и Кюрдскій. Нѣ понеже и Татаро-турскія языкъ се отъ Арийското язычно семейство, то мы намѣтваемъ сходство въ българскитѣ думы и съ турскія языкъ, особенно много ужъ турскы думы въ българскія языкъ сѣ сходны съ турскитѣ, а не отъ тѣхъ заимствованы.

Мы неотхвѣрлямы общатъ языкословнѣ истинѣ, че съсѣднитѣ языцы влияѣтъ единъ на другій, нѣ въ това влияніе има свои законы, и не се тѣжко да ся познаѣтъ языковитѣ заимствования отъ собственитѣ народны сходны думы. Въ таквотъ сходство на думитѣ трѣба да ся глѣда не на вѣнѣшното случайно звуково сходство въ думитѣ, а на вѣтрѣшното имъ значеніе. Да зѣмемъ за примѣръ думата *человѣкъ*. Г. Беронъ въ своитѣ естественнѣ исторіи произвежда тѣжъ думѣ отъ *чело* и *вѣкъ*

(1) Славянитѣ и Иѣмцитѣ прѣди 3500 годия съставлявали единъ народъ въ Индіѣ (Азіѣ), отъ кѣдѣто ся приселили, въ съхранили при това и начало общаго языка и зачатѣки отъ еднакви общественны учреждения (Английскій миссионеръ Д-ръ Лонгъ въ Правит. Вѣстн. 1873 г. № 95).

— *человѣкъ*, съставена ужъ отъ двѣ думы, въ това ѣе въикашно случайно сходство. Такавъ языкословна погрѣшка бива произведение на произволнѣ воля, която може си има гнѣздо само въ чилѣка, койго не е языко-словъ (филологъ). и слѣдователно, койго не може да знае законыгъ на языкословнигъ. И сега ѣеже Славянскыгъ языкословцы произвеждатъ тѣвъ думѣ отъ двѣ думы, а именно отъ Литовскыгъ *кыл* и Готскыгъ *вайка* по това основаниѣ, че *кыл* означява *отпрыскъ* (*издѣлка, прозябениѣ*), а *вайка* означява *вѣлка-клонъ*. Първото *кыл* си има основанигъ, нъ второто *вайка* ѣе случайно. Мы произвеждамы думкѣ *человѣкъ* отъ българскыгъ думѣ *кыл*, която означява *прозябениѣ*. Нпр. когато българитѣ по-сѣбѣтъ семято, и щомъ оно захване да пониква първъ пѣтъ т. ѣе. щомъ ся подаде — прозябе кѣту иглянѣ върхъ — бодѣ отъ семяго зеленичко, казватъ: семято покълнало. *) Коренъ тукъ ѣе *кыл* (родило ся, родѣ) (2). Буква *ь* ся възвысилъ въ *е*, буква *к* прѣтъ *е* ся измѣнява на *ч* така: *кыл-кел* = *чел-ѣкъ* = *челякъ*. Буква *е* въ простоговоримыя языкъ прѣминува въ *и*, че станало *чил ѣкъ*. *Чил* ѣе чисто българскы коренъ, а *пкъ-ѣкъ* ѣе суфиксъ, слѣдователно *чил-пкъ*. Буква *п* произвѣзла отъ *і* — *а* = *іа*, и ся изговаря кѣту *я* = *иа* = *чильякъ* — *чилѣкъ*. Таковъ ѣе языкословното происхожденіе на думкѣ чильякъ отъ *кыл* коренъ и *ѣкъ* суфиксъ, а не както доказва г. Беронъ отъ *чело* и *вѣкъ*.

А какъ въ Славянскыя языкъ ѣе станало *человѣкъ* (българѣтъ не говорѣтъ така), а не *чѣловѣкъ*, *чловѣкъ* и *чилѣкъ*, (въ старобългарскыя обаче има тѣзи думы) това го показва законо на буквенныгъ промѣненія. ІЕто какъ: Малорусситѣ говорѣтъ *члѣовѣкъ* и *члѣовѣкъ*, българѣтъ *чильякъ*, *чѣовѣкъ* и *чюлякъ*. **) Отъ *кыл* буква *з* ся ѣе замѣнявала на краю съ *о* и *у* (чильяко-ку); *у* ся обръща прѣдъ самогласнѣ буквѣ въ *ов*; *з* получилъ *і* = *зі*, а това *зі* може

*) Обыкновенно думать *поклѣшило* а не *поклѣнало*. ред.

(2) Българитѣ казватъ на двѣта си: *отъ кѣлѣкѣтъ ми си излѣзло*; *отъ коляното ми си*; *отъ ѣедно сѣ коляно*. *кыл*=*кол*=*пл*.

**) Кѣдѣ Охридско думать *чсѣкъ* и на мѣстѣ *чѣскъ* т. е. ѣто го изговарятъ като половина. ред.

ся обръща въ *ов* = *църкви* — *църковъ* (З), *столъ* — *ѣ* — *столове*, *граду-озе*, *дому* (*domus*) *дѣлове*. Гръцкото *ов* (*ou*) не ся ли чите и кѣто *овъ*. Българската дума *уда* не ся ли пише *вода* (*оуда-овда-юда-вда*).

Човѣкъ не сѣрбизмъ. Въ сѣрбскыя языкъ буква *ь* ся възвысила въ *а* или даже съвсѣмъ отпадна прѣдъ 'р (*Србинъ*), а пѣкъ *лз* ся прѣобърнало въ *о* (*петѣтъ* — *петао*, *писалъ* — *писао*), слѣдователно безъ *ь* станало *члз-чо-екъ* — *човѣкъ* (*човѣкъ*). Старобългарскы не *чловѣкъ*.

Родствено сходство по значеніето на думѣтъ быва така:

- Брѣгъ — бѣръ — *breg* (нѣм.)
- Брада — *bard* (нѣм.), *barba* (вѣш. ит.)
- Братъ — *bruder* (нѣм.), *frater* лат.)
- Боравѣкъ — бойордисавѣтъ (тур) (?)
- Вѣлкъ — *wolf* (нѣм.)
- Вода — *wasser* (др. нѣм.), *water* (англ.) (*удор* гр. Ред.)
- Восѣкъ — *wax* (англ.), *wachs* (нѣм.)
- Вѣртоградъ — *gard* — *orchard* (урт.)
- Вторый — *дефтерос* (грѣц.)
- Вѣно — *wein* (нѣм.) (*инос* гр. Ред.)
- Гробъ — *grab* (нѣм.)
- Дѣверъ — *door* — *thüre* (нѣм.) (*вира* гр. Ред.)
- Дѣнь — *dies* (лат.), *dziu* (вѣш.)
- Дѣщеръ — *tochter* (нѣм.), *tigatir* (гр.) (*дохтер* перс. Ред.)
- Дрѣха — *dress* (англ.), *to dress* прѣдрѣшихъ.
- Домъ — *domus* (лат.) (*дома* гр. и *дамъ* тур. Ред.)
- Единъ — *ena* г., *ein* н., *ипа* л., *ип* фр.
- Жина — *ими* (грѣц.) (*зение* и *зина* перс. Ред.)
- Зима — *зимони* (грѣц.)
- Жѣло — *gehb* (нѣм.)
- Князь — *könig* (нѣм.), *ханъ-канъ* (тат.)

(З) Думата *църковъ*, църква, черкова не ся произвежда отъ нѣмскыя *kirche* нито отъ латинскыя *circus* (кругъ), а отъ българскыя прѣстара думѣ *църкиль-умря* (*църкиль* и *пукиль*, бѣл. кѣтва). Църка распрѣса, прѣскъ; нацъркай дѣто — нахрани го, налѣй му въ уста мѣло; нацъркахъ — и пѣсѣхъ го съ водѣ. Такъ прѣкиль-а-о — умрялъ а-о. Мы знаѣмъ, че въ языческыя вѣремена само на гробищата сѣ ся по ѣгали храмовъ, дѣто ся моляли Богу, а че и до сѣга Българитѣ правѣтъ църкы тамъ, гдѣто имѣ сѣ гробищата. Първѣтъ ся появяватъ гробища, а че испослѣ ся строѣтъ църкы. Поради туй църква, църкѣ, черкова ще каже: *мѣсто усоницѣхъ*; *умрялото мѣсто* (?); *мѣсто на църкильнѣтъ*. (Види ни ся твърдѣ и нѣшто туй произподоство. Ред.)

Късьмъ — кестимъ (тур.)
 Лекый — leicht (нѣм.), light (анг.)
 Лже — lüge (нѣм.), to lie (анг.)
 Лъжъ — liegen (нѣм.), to lie (анг.)
 Мъшь — mensch (нѣм.), manus (лат.)
 Склонный — endin (фр.)
 Смерть — mort
 Сестра — schwester (нѣм.), sister (анг.)
 Струя — strom (нѣм.), stream (анг.)
 Стѣпка — stapfe (нѣм.) step (анг.)
 Стопанъ — стѣпанъ — джипунъ (вл.)
 Слънце — sonne (нѣм.), sun (анг.)
 Сучи — saugen, to suck (анг.)
 Тосъ — das (н. dieser н.) tos (дрн.)
 Тамъ — dort (н.)
 Тѣпъ — dum (н.)
 Пять — fünf (н.), пентѣ (гръц.), пенчъ [кюрд.]
 Езеро — азар (перс.)
 Вари-варви, — вари (кюрд.), вар-титъ (тур.) (юри т. Р.)
 Дымъ — туманъ — думанъ (тур.)
 Сърце — cardia (гр.), slegu (нѣм.)
 Десять — дека, decem (лат.)

Нъ никакво средство нѣматъ слѣдующиѣ думы по вънкашното имъ сходство :

Бродъ — bruder (братъ),
 Нѣщовы — noctus, nacht (нощъ),
 Бѣлый — belum (война),
 Торъ — torch (лудъ), *)
 День — den (тѣгъ),
 Пѣна — pani (хлѣбъ),
 Карамъ — кахъръ (грыжъ) и тп.

Коренныя Славянскыя языки ся раздѣля:

1) на Юговъсточный Славянскый, койго ся подраздѣля а) на Южнославянскый, а тозъ пѣкъ на Българскый, Сърбско хърватскый и Словенскый (хорутанскый и б) на Русскый съ поднарѣчията си: Великорусско, Малорусско, Бѣлорусско, Чѣрвонорусско); 2) на Западнославянскый, който ся распаде на Поляшкый, Чехоморавскый и Лужицкый.

Родството помежду всички названы Славянскы нарѣчия така ю близко, щото Славянытѣ можѣтъ свободно да

*) torch има сходство съ българското тур, буй, лудъ както въ думитѣ турмакъ, буйволъ биволъ.

ся разбиратъ единъ другий, по-свободно отъ колкото разномъстны Италианцы или Нѣмцы по между-си.

Въ общото Славянско семейство нашия Българскій языкъ принадлежи къмъ Южнославянскыя, най-близко къ сроденъ съ хорутанското (словянското) и сърбо хърватското нарѣчия. Отъ чистобългарскыя языкъ къмъ чисто-сърбскыя прѣлѣзъ правѣтъ Шопското и Македонско българскы поднарѣчия, които обаче никакъ не могатъ да служатъ прѣлѣзъ обратенъ за Сърбскыя къмъ Българскыя языкъ; защото тѣ сж исцѣло Българскы поднарѣчия (говори), останали неразвити въ старытъ си произношения и изражения.

Българскыя языкъ ся подраздѣля на три мѣстны поднарѣчия — говори: а) Дунавско-българско, б) Шопско-дебърско и в) Македонско-доспатско.

Отъ всички поднарѣчия най-приятно-разговорно къ Шопско-дебърското, което ся къ омазало до сега въ прѣвѣтъ си чистотѣ безъ смѣсъ отъ турскы и грѣцкы думы. Може положително ся каза, че отъ всички славянскы нарѣчия и поднарѣчия Шопско-дебърското къ единственното, въ което нѣма чужды думы, т. къ. неславянскы. Помаците говорѣтъ шопско поднарѣчие (безъ сърбизмы). *)

Итъкъ българскыя языкъ ся раздѣля на вѣсточо западно и южно мѣстны поднарѣчия — говори. Вѣсточныя или Дунавско-българскый говоръ къ прѣобладавъ въ българскѣтъ новѣйшѣ книжевность и въ училищата вездѣ, гдѣто има Българи. —

Языкѣ на единъ народъ не стои на еднакъ степенъ, а ся развива постепенно; той ся намѣрва въ постоянно движение. Това движение бѣва двояко: или ся развива и

*) Това с твърдѣ неопредѣлено казано, защото не ся разбира за кое шопско и дебърско нарѣчие и за кои помаци става рѣчь тукъ. Ако земемъ за шопско нарѣчieto на жителѣтъ въ Трънско, Софійско и Кюстендѣнско, то е съвсѣмъ различно отъ нарѣчieto на жителѣтъ собствено въ Дебър. Довѣдскѣтъ помаци заедно съ приискърскѣтъ които сж най-многобройны говорятъ най-често Дунавско-балканско нарѣчие, а разложскѣтъ или неврокопскѣтъ т. е. редопскѣтъ помаци говорятъ съвсѣмъ друго нарѣчие отъ шопското. ред.

уствършенство на единъ языкъ до развѣтвѣния, или пъкъ обръща заденъ ходъ, т. е. до изгубване и пронаждане (Венедскія, Полабскія и Прибалтийскія славянскы язицы ся изгубихъ, българскыя языкъ въ гръцко, влашко и сръбско ся почти пратопа подъ влиянието на чуждытъ мѣстны владѣтели язицы.

Когато единъ народъ ся раздѣли на отдѣлны группы, то и языко му ся подчинява подъ влиянието на природѣтъ въ другытъ страны; отдѣлытъ народны группы вѣзватъ въ стѣлкновение съ новы народы, и въ такъвъ случай и общыя имъ языкъ захваща да ся видоизмѣнява за всякъ отдѣленъ групъ. И така, новытъ язицы и нарѣчия изникватъ подъ влиянието на природѣтъ и подъ влиянието на другы сѣществующы язицы. Таквось изникване бива и отъ вжтрѣшното органическо развитие языка. Така ся пояснява подраздѣленіето българскыя общъ языкъ на нѣколко поднарѣчия — говори мѣстны. А по законытъ на вжтрѣшното органическо развитие той отстѣпиль напредъ отъ старобългарскыя языкъ и прибралъ, подобно на другытъ новы европейскы язицы, и опрѣдѣления въ края на всякъ думъ, къту напусналъ падежнытъ си стары окончения. Опрѣдѣленията на думытъ си показватъ съ така нарѣченытъ членове, които сѣ мѣстоимены окончания при думытъ, а падежнытъ отношения ся показватъ чрезъ прѣдлозы (*на*). Нашия новобългарскыя языкъ измѣнилъ само звуковытъ си частъ въ думытъ, на които значението обаче го е съхранилъ, смыслъ на думытъ не ся е измѣнилъ, нѣ нѣкои особености отъ старобългарскытъ произношенія сѣ измѣнены.

Прѣдъ новобългарскыя языкъ прѣдшествова старобългарскыя, който ся нарѣча и Древне-славянскій (словенскій, славянскій).

Има два мнѣнія за мѣстото на появиението славянскытъ писменность. Миклошичъ спорѣдъ Копитара доказва, че славянскыя языкъ ся появилъ на писмо отъ Кирила и Методія въ Паноніѣ между Словенытъ, и по това онъ го нарѣча словенскій (Миклошичъ и Копитаръ сѣ Словенцы, или Хърутаны). Въ това мнѣние ся крѣпи единствено на измыслены латинскы легенды. Нѣкои Нѣмцы и Руссы доказватъ напротивъ, че славянската писмен-

ность ся появила испървель въ Българийѣ (Дунавскѣ) между Българьгъ, и слѣдовательно по това наричѣтъ славянскыя языкъ Старо-българскый за различие отъ църковно славянскыя (Вѣстоковъ, Шяфарикъ, Ле-скиенъ и др.)

Бълъшка. Въ онова врѣмя, когато ся появила славянскѣта писменность и християнството помежду Славянитѣ, българскыя народъ былъ силенъ и процвѣтѣвалъ подъ влиянието и на Византийскѣтъ цивилизаційѣ. Българското царство въ VII, VIII и IX вв. обхващало всякъж Южнѣ Россійѣ, Бессарабійѣ (Богданско) съ Молдовѣ и Влашко, Панонійѣ, Седмиградийѣ (Трансильванійѣ — Бѣашова) и всячки сегашны славянскы земли на Старопанонскый полуостровъ (по рѣкыгъ Дримъ, Сава, Драва, Марошь, (?) Моравѣ, Алута, Серетъ, Прутъ, Днѣстеръ, Бугъ, Дѣпъръ, Донъ, Кубанъ, Камъ, Окъ и двѣгъ главны рѣкы Дунавъ и Волга), даже Тесалиѣ. Египтъ и Пелопонезъ. Нѣ когато испослѣ хванѣлъ да отслабва българскыя народъ, то отъ него ся появляватъ отдѣльны родственны племена, които образовать свое нарѣчие и политическый животъ. Така еше по рано отъ III вѣкъ Българьгъ и Хорутаньгъ (Словенцыгъ) были единагъ народъ нераздѣленъ подъ общо имя Славяны (Панонцы) или Илирцы Иморцы), или Дунавскы и Адриатическы Славяны. Въ ½ VII в. Хърватыгъ съ Сърбіето отъ задъ Карпатскыгъ Татры горы нагържили въ Панонійѣ, гдѣто живѣли Българо-Словенцыгъ слѣдъ освобожденіето си отъ Аварьгъ, и ги раздѣлили на два народа. Южнѣгъ си останѣли подъ имя Българы (Шоны), а Сѣвернѣгъ ся нарѣкли Хърутаны (Словены). На основаніе това прѣжде не нахва происхожденіе единагъ народъ по языкъ и политическый животъ можи ся примирити мнѣніето на онѣзи, които доказватъ, че древнѣ славянскый языкъ е словенскый съ мнѣніето на онѣзи, които доказватъ, че той е старобългарскый языкъ. И дѣйствително, языкыгъ българскый и словенскый, кѣту ся зымѣтъ за единагъ, съхраняватъ всякыгъ свойства на старобългарскыя (древнеславянскыя) языкъ. Нѣкои си прѣдполагатъ (В. Григоровичъ), че въ Иллирикъ (Illyricum) живѣло племя, коедого, при насърваніето въ него на Сърбіето и Хърватыгъ, ся раздѣляло на Българы и Хърутаны

(Словенцы). Както и да е, това е истинско, че Сърбието и Хърватията разделили стария Българя на два народа: на собствено Българи и Хървати, които въ древности живѣли цѣлокупно до появилото на Сърбието и Хърватията помежду имъ. —

Дѣйствително, че всички древни племена славянски сѣ имали свои особености въ прадѣдовския си славянский языкъ, нѣ църковната славянска литература отъ IX вѣкъ е българска и въ България сѣ е разработвала подъ влиянието на старобългарския языкъ, и по туй правилно е да сѣ нарича языкъ нѣ тѣхъ литературѣ «старобългарский языкъ». Всички ръкописни книги и пергаменты (Кырилица-Глаголица и Климентина) сѣ откриватъ въ България, и сѣ принасяны въ Сърбию и Россію се изъ България. Языкъ свидѣтелствова това съ чистотѣ си болгаризмы (съ буквы ъ, ѣ, ѣ — ѣр, ѣ, ѣ, а ѣ, ѣ, ѣ и пр.) Ами творенията на Св. Іевтимія, Патриарха Търновскаго, недоказватъ ли това? А Цамблакъ, а Кормчанинъ, Псалтирѣ и т.п. Испослѣ вещь сѣ появляватъ славянски ръкописы отъ сръбскѣ и русскѣ редакціи, нѣ не безъ влияние отъ болгаризмы.

Славянската писменность наредно съ първы книги сѣ появява въ IX ст., когато Българѣта станали християны при цара си Св. Бориса (855—862 г.). Отъ това врѣмя сѣ подбѣра началото старобългарската книжевность съ църковно съдържание отъ християнско вѣроучение и обряды. Обаче навѣрно сѣ знае, че и до това врѣмя Българѣта сѣ имали други книги отъ старобългарско божеско съдържание и учения изъ вѣсточниѣ цивилизации, културѣ и т.п. Това сѣ доказва отъ слѣдующето събитіе, което е потвърдено исторически.

Именно, царь Борисъ въ 865 — 6 год. испроводилъ нѣколко въпроса Римпанъ Николаю I. Іединъ отъ тѣзи въпросы гласи така: «Какво да правимъ съ нечестивыѣ книги, които смѣ ги получили отъ Сарациныѣ и ги имамы у насъ си?» Тозъ въпросъ свидѣтелствова ясно, какво че Българѣта и до крещението си сѣ имали книжни и умѣли сѣ да читатъ и пишкатъ — понѣ духовенството и болѣрыѣ, како държавны служители. По всичко вѣроятіе тѣзи книги сѣ были писаны съ глаголицы (едва

ли съ арабски буквы), които сж им донесли Аспаруховци въ България. (?) Българския Чърноризец Храбръ пише за Славянытъ така: «Прѣжде убо Словѣне не имѣхъ книгъ, нж чрътами и рѣзами чѣтѣхъ и гадаахъ, погани сѣще.» Както и да е, тѣзи чръты и рѣзы — чърты и рязкы сж бѣле тогавашнытъ славянскы буквета — буквы, или цѣлы слова — думы; съ тѣзито чърты и рязкы ся е пишала и по тѣхъ же ся е читала славянската книжевность, а че и българската. —

Има два мнѣния върху днешнятъ българскъ азбукъ. Іедното мнѣние е, че Св. Кирилъ (827—869) измыслилъ тѣхъ азбукъ; второто е, че Св. Климентъ, Архиепископъ Охридскый, им измыслилъ, а пѣкъ че Св. Кирилъ само поприработилъ глаголицятъ и съ неѣхъ писалъ Свещ. Писание. Второто мнѣние ся вижда да е по вѣроятно; Защото е доказано вѣкъ (Шфарикъ, Григоровичъ и др.), че глаголицата е по стара българска азбука. Им мнѣние даже, че тя е съществувала въ южно русийскъ България, по брѣговытъ на Черно море въ Корсунскытъ Българо-хъзарскы владѣния до Свв. Кирила и Методия. Казвать кѣто вѣрно, че Св. Кирилъ намѣрилъ тукъ Славяны и ся разговарялъ съ тѣхъ по славянскы; той намѣрилъ и славянско ІЕвангеліе у тукашнытъ Славяны, писано съ глаголицъ. Слѣдователно, българско ІЕвангеліе, а не друго нѣкоје.

До своето крещеніе и послѣ крещеніето си Македонскытъ и Тракийскы Българи употрѣбывали много години грѣцкятъ и римскъ азбуки. ІЕго какво пише за това Чърноризецъ Храбръ: Кѣто ся крещали Българытъ, захванжли да употрѣбывають грѣцкы и римскы буквы, нѣ можели ли съ грѣцкы буквы да ся напишѣхъ вѣрно таквызи думы, кѣто: Богъ, животъ, звѣдо, языкъ и ти.? Така ся минѣло много вѣмѣ, и челоувѣколюбивый Богъ проводилъ Славянскому роду Св. Константина философа, нарѣченнаго Кирилъ, и той сътвори славянѣмъ буквы ѿ (30) и осѣмъ, ова оубо по чину грѣцкыхъ писменъ, ова же по словѣнстѣй рѣчи. . . Ако ли поыташь, кога сж сътворены славянскытъ буквы, то знаѣхъ и ще кажѣхъ: въ лѣто же отъ създания вѣсего мира 6363 855).» Въ скоро вѣмѣ Константинъ философъ (Св. Кирилъ) крѣ-

рецензия или редакция. Г. Григоровичъ раздѣля старобългарскыя рѣчоницы на 4 рецензии. Този почтенъ Славистъ говори въ своите университетскы лекции не безъ основание, какво че отъ X до XIV в. ся забѣлязватъ само опытанія да ся въведатъ въ языка различни рецензии, които сѣ ся измѣнявали отъ время на время подъ влиянието на другы нарѣчія. Тѣзи рецензии ся правили съ съзнателно изучаваніе, што да ся приспособи писменныя языкъ къмъ мѣстныя произношенія. Въ Българіѣ, която ся стремилъ къ духовнѣ независимостъ, не имало въ X в. независимъ Архиепископъ; ученытъ сѣ ся грижели както за съдържаніето, така и за формата книжевиѣ, и поради туй имало не отбрани и постоянны исправители за книгы. Понеже разработваніето на книжевиѣ ся нахождало въ рѣцѣтъ на духовенството и болерытъ, то тѣзи учены болгары сѣ си имали грижѣтъ за църковныя книги, които да ги разбира народъ. Когато България въ XI в. (1017 г.) подпала подъ византийско робство, то и духовната власть отслабѣла, а отъ това и книжевиѣ ся прѣдала на произволъ. Това не было причина, че старото Прѣславско правописаніе ся поколебало, и ся появява друга рецензия. Въ конца на XII в. България ся освободява при Ясния и Петра, (Бояновцы?) и стапала независимо господарство, кѣту възобновила и своѣтъ църковна независимостъ: — въ Търново былъ основанъ окончателно Патриархатъ (1204 г.), който съществувалъ до послѣдныя дни на св. Евтимія, патриарха Търновскаго (1394 или же начало XV в.), когато Турцытъ окончателно завладѣли Българіѣ и прѣсѣкли Търновскытъ учены богословы, болеры и князовы, по наущението на Гърцытъ. Българскытъ търновскы патриарсы сѣ ся грижели за исправленіето на книгы. Такъвъ не былъ св. Евтимій и другы исправачи, които ся трудили да ся уллучи съдържаніето и формата на книжевиѣ. До основаніето на Търновскыя Патриархатъ Сърбіето ся управлявали отъ българскыѣ Епископы (политически и духовно), слѣдователно, трѣбало не за Българытъ да пишѣтъ така, кѣто да ги разбираютъ и Сърбіето. Ито причина за сѣрбизмы въ старобългарскыя языкъ. Тая нужда не извикала и другѣ особенѣ рецензіѣ. И така, подъ влияніе на времен-

пытъ духовны и политическы обстоятелства всичкыѣ старобългарскы рѣкописы ся появляють раздѣлены на слѣдующыѣ рецензии, спорѣдъ г. Григоровича :

Първа. Къмъ пейжъ ся отнасятъ всичкы рѣкописы, които сѣ писани отъ св. Кирила съ Методия, нъ които нѣ сѣ достигнали до насъ, а само ги знаемъ по прѣдаише (4).

Нъ понеже нѣма първообразы отъ първыѣ рѣкописы, то мы можемъ приа за тѣхъ онѣзи рѣкописы, въ които сѣ ся съхранили ясны дыри отъ древность. Отъ Кирилицѣ мы имамы Остромировото Іевангелие (5); отъ Глаголицѣ имамы Клоцианскѣхъ или Григоровичевѣхъ рѣкописы. Тукъ въ всякый звукъ ся вижда желаніе у писачитѣ да го изразѣтъ съ отдѣленъ знакъ така, щото простыѣ звукове ся отличавать отъ другыѣ. Освѣнь това и онѣзи звукове, които могатъ ся назва бѣглы-прѣходны, имать свонѣ особены знаковы. Кирилицата ся отличява съ правилното употребление на *ѡ* и *ѱ*, изобилова съ *ѡ*, *ѡ*, *ѡ*, *ѡ*. Глаголицата смѣсва *ѡ* и *ѱ*, и употребява по-вече *ѡ*; употребява такожде *ѡ*, *ѡ*, *ѡ*, *ѡ*, а иеще и други особены знаковы. Тая іе най дрѣвниѣ рецензия, отъ която имамы твърдѣ малко до сега открыты рѣкописы, именно Кириловскы до 5, а глаголитскы до 7.

Вторѣ рецензиѣ Григоровичъ нарича *Охридскѣхъ*; защото въ Охридъ было мѣстопрѣбыванието на българскыя патриархатъ. Къто подпаднахъ Българыѣ подъ византийско иго, писменность хванѣла да ся разнообрази, Главнѣйши бѣлѣгы на тѣхъ рецензиѣ сѣ слѣдующыѣ: по всемѣстно употребление на *ѡ*; юсовыѣ ся смѣсвать, т. іе. *ѡ* = *ѡ*, *ѡ* = *ѡ*. Знакъ *ѡ* (а подчертено) ся употребява чѣсто вмѣсто юсовы. Въ тѣхъ рецензиѣхъ ся сѣглѣдва стараніе да сяближи съ глаголицѣхъ.

Третѣя рецензия възникнѣла въ старо врѣмя, и вѣроятно, приспособена за Сърбието подъ българско владѣчество. Звукъ *ѡ* ся пише вездѣ безъ всяко различіе; ж

(4) Тая първа рецензия по-правильно іе да ся нарѣче *Прѣславскѣ*; защото по нейжъ іе работило българското духовенство при Бориса и Симеона имено въ Прѣславѣ.

(5) И нащѣя рѣкописъ на старобългарскы пергаментъ, която іе подарена отъ насъ на славянското въ Одесѣ общество.

и а ся смѣсватъ. Ютированieto съвсѣмъ е исквърлено, напр. $a=ia$, $e=ie$. Звуковытъ ж и а могатъ ся приа за единъ и сѣщъ знакъ. Звуковы ie , ia , ij нѣма, и звукъ ѣ часто ся употрѣбѣва вмѣсто ia (род. пад. учитель — учителя).

Четвъртъя рецензиѣ Григоровичъ нарича Търновскѣ-тъ, която ся появява въ XII или XIII в. Когато старанието на Търновскытъ патриарсы было устремлено къмъ устройството на писменността, то въ таѣхъ рецензиѣхъ ся възродили всичкы дръвны знакове; ъ и ѣ ся смѣсватъ. Юсовытъ ся употрѣбѣвать promiscus, така, щото ж — а = ij — ia . Тукъ ся вижда желание да ся възстанови древнята рецензия и да ся исправи произношението. —

Сегашния периодъ на нашѣтъ книжевность ся повраща къмъ първобытното си правописание съ буквы gl , br , $ж$, ij , iu , ia , ie и прочее. Сегашното българско правописание върви по два пѣтя: 1) буквально по руското литературно правописание ($a=ж$ и y , $e=ъ$ и $я$, $i=и$, $жа$, $ча$, $ша=жя$, $чя$, $шя$, и пр.); ж ся употрѣзва само всрѣдъ думытъ и въ глаголытъ, както gl и br : $ржа$, $идж$, $пжлно$ $вржѣ$. 2) по древнебългарското (Остромировото) сходно съ Сръбско-хърватското съврѣменно въ je и $ja=ie$, ia , in . Отличията му сж: строго пазение на $ж$, ij , ie , iu , ia , in , gl , br и пр.

Образцы отъ различни рецензии:

I	II	III	IV
Пѣкъ	пѣкъ	полкъ	пѣкъ
Пѣниѣ	пѣние	пѣние	пѣние (ie, ne, ye)
Трѣтъ	тѣръгъ	торгъ	тѣръгъ—трѣгъ
Врѣхъ	врѣхъ	верхъ	врѣхъ—врѣхъ
Чрѣта	чѣрта	черта	чѣрта—чрѣта-черта
Ржкж	ржкж	руку-рака	ржкж—ржа
Прѣтъ	пѣртъ	прутъ	пѣртъ—пѣртъ
Българинъ	Българинъ	Болгаринъ	Българинъ—Блѣг.
Срѣдце	сѣрдце	серце	сѣрдце—срѣдце
(Старо-бълг.)	(Българо-русска)		(Ново-българска)

—0—

Быле сж опыты прѣди 30 годинъ, щото българскыя языкъ да освои църковно-славянското правописание съ

граматическѣ му форми: съ падежи и спряжения (учитель Христати съ неговѣтъ школъ въ Свищовъ; видѣ. неговѣтъ граматикѣ, съчинения и прѣводы). Такѣвъ языкъ бѣше нарѣченъ славяно-болгарскій, нѣ той скоро ся потули съ изобрѣтателѣтъ си заедно въ половинѣхъ на-стоящаго столѣтія. Тукъ тамъ сѣ останкли еще нѣкои стары учены, послѣдователи и ученицы на Христакѣвътъ школъ, и то повече свѣщенники, които кѣто ся упражня-вать постоянно въ Свящ. Писаніе по църковно-славянскыя языкъ, струва имъ ся примѣнимъ Христакѣвыя языкъ кѣмъ. българскѣтъ книжевнось.

Сегашния българскій языкъ не захванѣлъ да ся раз-вива и разбогатыва литературно отъ прѣди 20 годинѣхъ, о-собенно въ систематическы учебници отъ 1860 годинѣхъ, по което врѣмя ся появиѣхъ нѣколко учителя съ гимна-зическо, семинарско, университетско и академическо о-бразованіе, почерниѣто въ Сърбиѣ и Россиѣ (Бѣлградъ, Одесса, Москва, Кіевъ, Карловцы). Отъ 60-тѣхъ годинѣхъ Българѣтъ отъ Дунавскѣхъ Българіѣхъ и захващатъ да по-казывать книжевнѣхъ дѣятельность, която и повлия върху дру-гѣтъ българскы страны съ своя литературнѣхъ языкъ, ка-кѣвто го сръщамы и въ българскѣтъ журналистикѣ. Тозъ языкъ не по настоящему общъ българскій книжевенъ я-зыкъ, по който ся списвать разны прѣводы и съчинения.

Бѣльшка. Въ 60 годинѣхъ мы бѣхмы учитель въ Пльванѣ гдѣто ученицѣтъ нѣмаше на какво да ся учѣтъ гимназическы науки.

Нѣмаше никаквы съврѣмянны гимназическы учебници, и мы бѣхмы принѣждены да съставямы самичкы отъ сръб-скы и нѣмскы разны учебници, или да съчинявамы гра-матикѣ съ упражнения, Българскѣхъ Исторіѣхъ, Іестествен-нѣхъ Исторіѣхъ, Всеобщѣхъ Исторіѣхъ (по Велтера) и прѣ. Въ 1862 годинѣхъ книжарницѣта на г. Данова я С-іе по-снабди за прѣвъ пѣтъ българскѣтъ ученицы съ краткы у-чебници, на които языкъ обаче бѣше много дѣвкѣвъ и трудноосвоимъ за нашѣтъ ученицы. Нѣ сега, слава Богу, ако и се прѣводы, нѣ се иматъ съ какво да удовлетво-рѣтъ науколюбивѣтъ си ученицы нашѣтъ учителя, които сѣ освобождены отъ самодѣятельность, а также и учени-

цытъ отъ прѣписване; по всячкы почти гимназическы прѣдмѣты и мамы прѣведены рѣководства.

НАЧЪРТАНІЕ НА БЪЛГАРСКИЯ АЗБУКА.

— 0 —

Българ'тъ въобще говорѣтъ азъ - буква, т. ю. буква, а не буква, и това си има старинно значеніе. Самата дума азбука или буквы произхожда отъ думата букъ - буку - буко (дърво). Вижда се, че въ древность Българ'тъ рѣзани и чрътами чѣтахъ и гадаахъ на буковы коры. Въ древность почти всички учены народы пишали на дѣски, дѣлбали думы и знаковы, както и до сега правѣтъ Китайцытъ; писали сж народытъ на каменны, жѣлѣзны, мѣдны и тп. плочи. И до сега се срѣща у Българ'тъ първобытний обычай да издѣлбавать на буковытъ (на корѣтъ на неотсѣчено дърво) съ нохче разнообразны фигуры и знаковы съ особенны значения, както това правѣтъ простытъ селяны на рѣбоши. Нѣкои ученички дѣлбѣтъ имена, названия, стиховы, укеры и тп. на коры и дървя. Русската дума долбить — дѣлби означява учи на изусть буквально. Българ'тъ казватъ дѣлобокъ ученъ, задѣлбилъ ся въ книгѣтъ, т. ю. станжлъ философъ. Въ еднѣхъ старѣхъ българскѣхъ пѣсень (комарь и мушица) ся споменува, какъ комарь качицѣлъ подъ буковъ листь и на него написалъ, когато рѣмало дѣждь, еднинъ указъ: «Кой отъ кждѣто ю, да си иде, и да не гони комаря! . . . » Тая пѣсень свидѣтельствува, че Българ'тъ въ при-стары (баснословниѣ эпохѣ) врѣмяна сж знавали да пишѣтъ и чѣтѣтъ; даже и комарытъ си ги олицетворявали кѣто учены законодатели. (?)

Българ'тъ и до сега сж упазили Климентовѣтъ азбука (нарычана Кирилица). Тая азбука ся раздѣля на два: 1) на старо-българскѣ и 2) ново-българскѣ. Старо-българската ся нахожда въ рѣкописытъ и църковно-славянскытъ книги, а ново-българската ся употрѣбява въ сегашныѣ книжевнось. Начертанието имъ ю слѣдующето:

Старо-вѣдская съ изговоръ.

А. аѣхъ, Б. бѣкы, В. вѣдѣ-и, Г. глаголи, Д. добро, Е. есть,
Ж. живѣте-и, З. зѣло, З. земля, И. иже-а, І. и, І (?). К. како,
Л. люди, М. мыслите, Н. нашъ, О. онъ, П. покой р. рыци,
С. слово, Т. твѣдо, У (8). укъ, Ф. фрътѣ, Х. хѣрѣ, Ц. отъ,
Ци, штѣ, ци, ц. цы, ч. чръвъ, ш. ша, ж. ерѣ, ѡ. еры, Ъ.
ерѣ, Ь. ѣтъ, ю. юсъ (ю), їа. ѡа, іе. ке, а. а (мѣко), ж. жсъ,
іа. ѡа (мѣко), ѡж. ѡжсъ, з. кси (зи), џ. пси (џи), а. титѣ
у. ижица^ѡ(укъ), и джа.

Ново-българска съ изговоръ.

а. а, б. бѣ, в. вѣ, г. гѣ, д. дѣ, е. е, ж. жѣ, s. (? дз),
з. зѣ, и. и, і. й. и, і. й, к. кѣ, л. лѣ, м. мѣ, н. нѣ, о. о,
п. пѣ, р. ьр, рѣ, с. сѣ, т. тѣ, у. у, ф. фѣ, х. хѣ, ш-шт.
штѣ, ц. цѣ, ч. чѣ, ш. шѣ, ъ. ѡрѣ, ы. ьры, ь. ьрчикѣ, ѣ.
ѣть-ѣа, ю. ю-ѹ, ѣа. ѣа-ѣа, ѣе. ѣе, я. ѣа, ж. ж (-ѣ), жѣ,
іа. (?) іа, іж. ѣж (-іѣ) ѣжѣ, ц. джа. — s = сѣркало, ц =
цѣнка, цѣвашѣ, джака, дзѣркало.

ЧЕТЪ ИЛИ БРОЙ.

1. а, 1. б, - в, 2. г, 3. д, 4. е, 5. ж, - з, 6. с, 7. и, 8. ї,
10. к, 20. л, 30. м, 40. н, 50. о, 70. п, 80. р, 100. с, 200.
т, 300. 8, 400. ф, 500. х, 600. w, 700. ш-ц, 900. џ,
90. ш, - з, - ы, - б, - в, - ю, - їа, - їе, - а, 900. ж, - м, - н, - з,
60. џ, 700. а, 9. v, - u, -

аї, 11. бї, 12. єї, 15. ѓї, 19. хє 25. — а (опашата)
1000. в (...), 2000. к (...); 20000. ± ♂ ♂ ♂ ♂, 6564.
± ♂ ♂ ♂, 1873. а, б, в, г. — 1, 2, 3, 4. — д, е, ж. — 5, 6, 7.

—0—

Азбуката ся състои отъ гласны и съгласны буквы — звуковы. Гласнытъ даватъ самы отъ себе си гласъ — звукъ, безъ помощь отъ други буквы. А съгласны самичкы не даватъ никакъвъ звукъ, и поради туй по-правилно было бы да ги наричамы безгласны, когато сж самичкы. Когато пъкъ сж съединены съ гласны или полу-

гласны буквы, тѣ тогьва ставать съгласны, и съ помощъ на гласныѣ давать особы звуковы.

Мы ще изложимъ звуковѣѣ наукъ първентъ за гласныѣ буквы, а че послѣ за съгласныѣ.

А. ГЛАСНЫ ЗВУКОВЫ.

Система на звуковѣѣ.

И звуковѣѣ, както и всичко въ природѣѣ, развивать ся постепенно и происхождать единъ отъ другий. Языкъ има само чисты гласны звуковы. Въобще първоначалныѣ гласны звуковы въ индо-европейскыѣ языцы сж *a, u, y* (*a, i, u*), че отъ тѣхъ сж произлѣзли другыѣ гласны звуковы постепенно съ потрѣбностъ на звуковото развитие. Въ старо-българскыя цѣкъ языкъ първоначалны гласны звуковы сж *а, о, у*, а че отъ тѣхъ сж произлѣзли другыѣ гласны звуковы.

Гласныѣ звуковы ся раздѣлять:

I. Спорѣдъ органическото имъ произношение, когато тѣ ся изговарятъ самичкы отдѣлно, на:

1. Гърляны	<i>a</i>	<i>e, ъ — (ia) я,</i> <i>о, ъ, ж</i>
2. Небны	<i>и, ъ</i>	
3. Устны	<i>у</i>	

II. Спорѣдъ тѣхното дѣйствиѣ на прѣдшествуѣщыѣ съгласны гърляны буквы, гласныѣ звуковы ся раздѣлять на: =

1. Твърды: *а, о, у, ъ, ъ, ж*, прѣдъ които гърляныѣ съгласны си оставать неизмѣняемы.

2. Мякы: *е, и, ъ, = i, ъ, я*, прѣдъ които гърляныѣ съгласны ся преобръщать въ жбны или небны; наприм. *врагъ — враже, — врази; хвърка — хвърчи; стъркъ — стърчесто; рѣка — рѣчи-ia; угаръ — жѣра; момкъ — момиче*. Тукъ слѣдъ гърляныѣ съгласны *Г, К, = гъ, къ, ка, га* (гор ся ичюва: *гъ (гъ — гѣ = же, гѣ = зи); къа (кѣа — кѣа = чѣ, кѣи = чи); къъ (кѣъ — кѣъ = чѣ — чи — че); къа (кѣа — кѣа = чѣа — чѣъ — чѣа; гѣа — гѣа — гѣа = жѣа — жѣа ?).*

Бѣльшка. Въобще въ женскый родъ окончательната

Буква *а* ся произнося кѣту *ѡ*, слѣдователно *ржкѡ*, а не *ржкѡ* (кѣто *ржкѡ*).

3. Мькы ьерованы (ьотированы): ю, *ia*, *ie*, *ij* (*ia* — *ia*) (*ia* — *ь* — *я*), конто сж станжили отъ *ь* + *y* = *ьy* — *iy* — *ю*; *ь* + *a* = *ьa* — *ia* (*ь* — *я*); *ь* + *e* = *ьe* — *ie*; *ь* + *ж* = *ьж* — *ij* (1). Тъ ся упогрѣблять ьерованы, когато сж въ начяло на думьтѣ, слѣдъ гласны буквы и слѣдъ жьбны, небны и устны умякотены; напр. *юхъ*, *юдѣй*, *языкъ* *iedinъ*, *ijзда*; *любовь*, *лѣто*, *вѣра*; *моріе*, *учіж*; *пльниіе* — *пльнѣе* — *пльнѣе*; *чюдо*, *грѣіж*, *вьіе* и тп.

Бѣльшика. ж и ѣж въ българскыя языкъ сж чисты гла-
сны звуковы, както и другыѣ, нѣ сж носовны, т. е. тѣ
не ся произносятъ прѣзъ носъ. ж ся произнося кѣто тж-
по а, у (а-у) или кѣто ъ, напр. рѣжж = рѣжъ = руажъ =
руажъ (кѣто русекото о въ одинъ — эдинъ — ждинъ); ѣж
кѣто ѣъ — ѣа; напр. мѣжж — мѣжъ — мѣѣа, или же кѣто
тжпо ѣу — ю: мѣю, или кѣто ѣ произносно: мѣѣ (вал-
често = валчясто), или же кѣто открыто я — ѣа мѣятъ =
мѣѣятъ. ж и ѣж въ българскыя языкъ никога не ся про-
износятъ кѣто францжшкыѣ он или ѣн, нито пѣкъ кѣто
поляшкыѣ а, ја, е, је. *)

2. Законъ възвышенія и пониженія звуков'тѣ.

Гласныѣ звуковы при произношеніиго си имать това свойство, че прѣминуваютьъ единаѣ въ другыѣ, т. е. коренныя звукъ може ся прабръща въ другыѣ отъ него произведенъ звукъ. Таковъ прѣхождание звуковътъ върви по два направления. Но единаго звуковътъ ся възвышавать и изговарять по-отворено — открыто. Таковъ движение ся казва *възвышеніе*. По другото звуковътъ вървьтъ обратно, т. е. понижавать ся и изговарять по-затворено — закрыто отъ первообразныя си звукъ. Това движение ся казва *пониженіе* — *ослабленіе*.

Изучванието на този законъ ще ни покаже, какъ отъ

(1) Мы же видимъ по долѣ, что соединенныя звуки *г* (i) не
есть ни что другое, нѣ *ъ* (j).

*) Въ Костурско и Дебрско по нѣкои мѣста изговарятъ и днесъ ж-тъ като *он* и *он*, напр. мѣндро, рѣнка, и мондро, ронка вмѣсто мѣндро, рѣнка. *Ред.*

два звука, твердо *ѣ* и мягко *ь*, съ произлѣзнили всичкы други гласны звуковы въ българскыя языкъ. Отъ *ѣ*, *ь* съ произлѣзли слѣдующыѣ звуковы:

<i>а, е, о</i> <i>и</i> <i>ы</i>		Тѣзи звуковы ся зымать кѣто основны при възвышеніето и пониженіето звуковѣтъ.
--	--	---

а) Законъ възвышенія.

При изучаваніето закона възвышенія мы много си спомогамы да откриемъ сжщия коренъ на думѣтъ и да знаемъ, защо въ едина думѣ, при различното ѣ употребленіе, ся появляватъ съвсѣмъ други гласны буквы, които въ корена негы не имало. Безъ знаніето на тозъ законъ мы не бы быле въ състояние да изнабѣрвамы точното происхождение на думѣтъ, коя дума отъ каквѣ не произлѣзла и съ коѣ не сродна въ значеніето си и какво понятіе дава.

За да си обяснимъ важностъ на това изучаваніе, нѣка зымемъ за примѣръ думѣтъ *пранъ* и *званъ*. Коренъ на първѣтъ думѣ ся вижда да не *пр*, а на вторѣтъ *зв*. Това добръ, нѣ мы знаемъ, че самичкы безгласны буквы немогѣтъ испуща звукъ. Слѣдователно *пр* и *зв* немогѣтъ ся изговори, и поради туй недаватъ никакво понятіе, а безъ понятіе тѣ немогѣтъ бѣди и корены на думы. За да дадѣтъ звукъ, какѣвто имъ приличя, мы открывамы буквы *ь* и *ѣ* — *пъръ* и *звъ*, слѣдователно ще бѣде *пъранъ* и *званъ*, въ които думы буквытѣ *ь* и *ѣ* за благогласіе или отпаднали, или пѣкъ съвсѣмъ ся слѣли въ *пр* и *зв* та-а, щото единакъ имъ ся осѣща сжществованіето въ страдателното причастіе. Да обѣрнемъ сжщыѣ думы въ настояще глаголно врѣмя, мы ще получимъ *перъ* — *ж*, *пиръ* — *ж*; *звъ* — *ж*, *зовъ* — *ж*. Отъ дѣ ся появляватъ тукъ новы буквы: *е* — *и*, *ѣ* — *о*? Таквозъ нѣщо случайно неможи ся появи, а трѣба по извѣстны законы да е станѣло. Тѣзи извѣстны законы съ възвышеніе звуковѣтъ. И така въ *пр* и *зв* ся потава коренны звуковы *ь*, *ѣ*; звукъ *ь* въ *перъ* — *пиръ* ся възвысилъ въ *е* — *и*, а звукъ *ѣ* въ *зовъ* ся възвысилъ въ *о*.

Мѣкый *ь* въ мѣкы *е* — *и*.

Твърдый *ѣ* въ твърдо *о*.

По тозъ общъ звуковъ законъ ся възвышавать:

Звукъ *ь* въ *е — и*: *пър — пер — пар — ж*; *бър — берж — бирь* рци — *реж — риж*.

Звукъ *е* въ *о*: *берж — борж — съборж — зборж*; *реж — про-рокъ*; *ведж — водѣж*; *тече — токъ — источникъ*.

Звукъ *з* въ *о*: *зѣж — зовж*; *сѣмърж — морж*; *кѣж — колѣж*; *чѣжакъ — чѣжако*; *бѣж — борѣж — бѣрборѣж*.

Или звукъ *з* въ *з* на краю: *чѣжакъ* (*а — о — у — ѣ* ?); *вож* (*о — у* ?).

Звукъ *о* въ *а* = *отворѣж — отворамъ*; *уморѣж — умарамъ*; *горѣж — изгарѣж*; *сѣборѣж — сѣбарѣж*.

Звукъ *и* въ *ѣ* — *ѣа* = *обида — бѣда*; *сидѣж — сидамъ — сѣдѣжж*; *виси — вѣсж*; *облѣчѣж — облакохъ* (*лак — обѣ — лѣж*); *завѣра — завѣрахъ*.

Звукъ *ѣ* въ *у* = *лѣж — духамъ*; *тѣпанѣж — тупѣж*; *кѣр — курка*; *стоѣж — столу*; *глѣж — оглушѣж — заглѣжнѣж*.

Звукъ *ж* (*у*) въ *ы* = *дѣжамъ — вѣздышѣж*; *струж — стрѣжж*; *нарѣчѣжамъ — зѣрѣчѣжамъ*.

Звукъ *ж* въ *у* = *отлѣжчѣж — отлука* (*кор. лук — ук* ?). Впрочемъ буква *ж* замѣняра *у* въ бѣлг. языкѣ.

Законъ възвышения слѣдва така:

Твърды = *з — о*: *о — а*; *з — у*: *у (ж) — ы*; *ж — у*.

Мькы = *ь — е*: *е — и — о*; *ь — и*: *и — ѣ (ѣа)*.

з | *з-о-а-у-ж*.

ь | *ь (е)-е-и-о-(я-ю-ѣо-ѣо-ѣ)-ѣе*. | *ѣж-ѣа-ѣу-ѣо (ѣ)-ѣи*.

б) Законъ понижения-отслабления.

Понеже въ бѣлгарскыя языкъ первообразны гласны буквы *сж з и ѣ* въ понижено състояниѣ, коѣто ѣе и причина, че тѣхъ буквы гы парѣчатъ *полугласны* и даже безгласны, то отъ това слѣдва, че отъ по-вече понижение нѣма, освѣжъ ако зѣжнемъ *ж-ѣж, ѣ-ѣо-ѣо-ѣж (ѣж)* ?). И така, въ бѣлг. языкъ има само законъ възвышения, а законъ понижения не ѣе нищо друго, нѣ обратнѣ дѣйствиѣ или промѣняване на звуковытъ отъ възвысенѣтъ вѣкы звуковы, т. ѣе. употребленѣе звуковѣтъ по-закрѣто — по-слабо отъ коренныя открѣтъ звукъ.

Кореннытъ звуковы буквы ся понѣжѣватъ, или пѣвра-щать въ своѣто первообразно звуково състояниѣ.

е въ *ь* = *тенко* — *истъпченъ*; *ден(ъ)ь* — *дънп* (*дннѣ*); *отече-скый* — *отечьскый*;

о въ *ѡ* = *рѣкохъ* — *рѣкъхъ*; *тогъ* — *тъпчѣхъ*; *чпляко* — *чп-лякъ*; *бокла* — *боца* — *бъкелъ*.

и въ *ѣ* = *пис* — *пѣсъ*; *вир* — *върти*; *вирихъ* — *върхъ*;

Бѣлъшка. Въобще звукъ *а* ся понижаява въ *ѡ* т. ю. произносно *ѡ*: *слава* = *славъ* (*ж*?).

а въ *ѡ* — *ѡ* — *ж* = *ръка* — *ръкъ* — *ръкж* (*водъ* *Ил.* пад. *водж* *Вян.* падежъ).

у въ *ѣ* — *ѡ* (*ѡ*) = *нуди* — *нѣди*; *духъ* — *дѣхъ* — *дѣхъ*;

а въ *ѣ* = *вращамъ* — *врѣщамъ*; *врата* — *върты* (?);

во въ *у* (*ѡ*) = *вода* — *удъ* — (*удъ* — *юдъ*?).

Бѣлъшка. Въобще възвысены звуковы, които ся и по-нижяватъ, сж: *о*, *а*, *ѡа*, *ѡ* (*ѡа* = *аѡ*), *ѡй*, *ѡй*, *у* (*ѡу* — *аѡ*), *ѡв*, *ѡв*, *ѡ*.

Мѣста на възвышението.

Примѣры:

е въ *и*.

Плетъ — *испитамъ*, *мета* — *помитамъ*, *беръ* — *набирамъ*, *шев* — *шипъ*, *пекъ* — *испячамъ*. *лежѣхъ* — *излижахъ*, *мгнѣхъ* — *мигамъ*, *мелѣхъ* — *смиламъ*, *стелѣхъ* — *постиламъ*, *перѣхъ* — *опврѣхъ*, *дерѣхъ* — *разди-рамъ*, *жега* — *жигосвамъ*, *тече* — *истичѣхъ*, *несѣхъ* — *снося*, (*снося* — *снося*?), *решъ* — *изривахъ*, и пр.

Бѣлъшка. Въ тѣзи наведенѣны думы звукъ *е* ся въз-выснѣлъ отъ първообразныя си звукъ *ѡ*: *бѡр*, *пѡр*, *дѡр*.

ѡ — *ѡа* въ *и* (*ѡ*) (или *и* въ *ѡ* — *ѡа*).

Сѡж — *отсѣчамъ* — *отсѣакохъ*, *сѡдѣхъ* — *сѣдамъ* — *сѣдѣхъ*, *рѣчъ* — *срѣчкы* — *вричамъ*, *лѣгамъ* — *полижахъ*, и пр.

е въ *ѡ* (*ѡ-е* въ *ѡ*).

Бѡрѣхъ — *боръ* — *сѡборъ*, *вѡдѣхъ* — *завѡждамъ* — *водѣхъ*, *гѡрѣхъ* — *гробъ*, *зѡрѣхъ* — *взоръ*, *пѡрѣхъ* — *порѣхъ*, *рѣкѣхъ* (*ѡ-ѡ*) — *прорѡк*, *тѣкѣхъ* — *истокъ*, *вѡртепѣхъ* — *въртопа*, *несѣхъ* — *носѣхъ*, *лежѣхъ* (*ѡ-ѡа*) — *леж* — *изложихъ* — *положихъ* — *ложе*, *мѡрѣхъ* — *моръ*, и пр.

и, (*ѡ-ѡ*) въ *ѡ-ѡа* (*ѡ*) (или *ѡ-ѡа* въ *и*).

ѡбѡда — *бѣда* — *бѣдѣхъ*, *вѡсѣхъ* — *вѣсѣхъ*, *высоко* — *отвѣсно*, *при-ѡмамъ* — *прѣтѣвамъ*, *пѡмамъ* — *тѣмамъ*, и пр.

О ВЪ А

Борѣж — събарямъ, бодж — забождамъ — избадамъ, вода — вада, горѣж — изгарямъ — угаръ, положж — полагамамъ, помогж — помагамъ, отворѣж — отварямъ, говорѣж — изговарямъ, порѣж — распарямъ, морж — умарямъ, солж — прѣсалимъ, творѣж — тварь, хокамъ — хакамъ,, цопж — цапж, цок — цакамъ и пр.

Ъ ВЪ А

Бър — бара — барамъ, вър — варъ — свари, върт — врата, гор — изгарямъ, дър — даракъ, зър — зракъ (зіарж), кър — кара, мър — умарж, мръжж — мразъ, мръжжж — мракъ, пър — распарамъ, смърж — смрадъ, и пр.

ы, ъ въ ъв — ов — ав.

Буки — буктъв-ы, крѣ — кровъ, плѣ — плавамъ, рѣжж — ровѣж и пр.

Существителны едносложны мжшкый родъ въ множ. число вмѣсто ы иматъ ове : столъ (множ.-ы) — столове, домъ (ы) — домове, сынъ (ы) — сынове и пр.

Ъ ВЪ И.

Бър — събирамъ, вър — увирамъ, ѣжж — жегосвалъ, дър — съдирамъ, мър — умирамъ, тър — истирамъ, пър — испирамъ и пр. Тукъ коренныя звукъ ъ ся слѣлъ съ р, и отъ туй ся вижда, кѣто да не отпадналъ, обаче въ възвышеніето той ся появява въ правилно и.

Въобще ъ ся възвышява правилно по слѣдѣщия образецъ : ъ-е-и-о = бър — беръ — събирамъ — съборъ.

ъ въ ы (ъ+в).

Звѣжж — называвамъ, дѣжжж — въздышамъ, и пр. Особено въ множ. число въ думы съ твърдо окончаніе звукъ ъ ся появява кѣто продълженіе въ ѣи = ы; напр. закѣжжж — ы, старъ — жѣи — ы, звѣжжж — жѣи — ы и тп.

3. Пра-стары корены.

Звукъ ы не произлѣзло отъ у (и) : сынъ sunъ-s — сунушь ; бы — бу, сы — су. Отъ у не станѣло ж : sun — сѣжжж — sunt — сѣж (ѣсу), бу — бѣжж (буду). Покой, корень ки — почивамъ (кі). ъ отъ і — ношъ = nak-ti-s (литовскы). Плавамъ има корень плу-плы. По тѣзи причинж

у прѣминува въ *ав.* Бодъръ отъ бѣдѣти — буденъ (*bud-gû s* литовскы).

4. Прѣхождание звуковѣтъ.

Звукъ *во* прѣминува въ *о* и *у*: *вода* — *ода* — *уда* (и *вда-юда*), *волъ* — *олъ*, *волося* — *улося*, *воловарь* — *уловарь*.

Прѣдлогъ *въ* прѣминува въ *у*: *въ дома* — *у дома*.

Звукъ *о*, когато нѣма ударение, прѣминува въ *у*: *моріе* — *муріе*, *орань* — *уре*, *добро* — *дуро*, *право* — *праву* — *пра'у* (буква *в* отпада прѣдъ *о-у*).

Звуковы *е*, *я*, безъ ударение, прѣхождатъ въ *и*: *мясо* — *месо* = *мисо*; *врѣмя* — *врѣме* = *врѣми* — *урѣми*.

Звукъ *іе* въ *и*: *спасеніе-ни* (*иіе* въ *и*).

Буква *е* прѣхожда въ гласно *у*: *врата* — *урата*, *вріахъ* — *уріахъ*.

Звукъ *а* въ *іа*: *азъ* — *іазъ*, звукъ *у* въ *ю*: *утро* — *ютро*, звукъ *о* въ *ю*: *отъ* = *ютъ* и *утъ* (*вода* — *ѹда* — *юда*, *ю дома*).

Бѣльшика. Прѣдлогъ *въ* прѣхожда даже въ *юф*: *юф* — *дома*.

5. Отпаданіе звуковѣтъ.

Нѣкои звукове, които гы има на явѣ въ корена на думѣтъ, съвсѣмъ отпадатъ — исчезватъ въ сжытѣ думы. Особенно звуковѣтъ *ь* — *ѣ* (*е*, *и*, *о*) прѣдъ *л*, *р*; напримѣръ *бър* — *брахъ*, *дър* — *драхъ*, *мър* — *мріахъ*, *кѣлнѣ* — *кліахъ* — *клѣхъ* — *клѣтѣа*.

Така сжщо отпадатъ звукове *е*, *и*, *о*; напр. *перѣ* — *прахъ* — *праніе*, *дирѣ* — *дерѣ* — *драніе*, *колѣ* — *кланіе* — *клахъ*, *поріѣ* — *распрахъ*, *меліѣ* — *млево* — *мляхъ*, *градина* — *град'на*, *стодена* — *стод'на*.

Звукъ *ѣ* отпада при съединеніе прѣдлозыхъ съ другы думы. Напр. *безчиніиѣ* — *безчиніиѣ*, *възраженіѣ*, *сбираѣ* — *сбирамъ*, и т. н.

Звукъ *ы* или *е* отпада на краю въ думѣтъ, които ся окончатъ на *ов*, прѣдъ членъ въ множ. число: *поповѣтъ*, *чуковѣтъ*, *столовѣтъ*. Това ѣ необходимъ законъ; за-

щото самото *ов* не станало отъ *ы* или *у*: поп (ѣ) у — поповы — е.

Бѣлъшка. Звукъ *в* често отпада прѣдъ *о-у*: во = у.

БОЙКА ВОЙВОДА.

I.

Минѣ ся късна вечера,
Врѣме пѣтливо настава;
Силна ми бура вѣяше, ꙗ
Буенѣ дѣждь рукиѣ отъ горѣ.
Бойка отъ къщи излиза
Бура ѣ въ нищо не бърка, —
Буенѣ дѣждь полѣѣ не спира...
Бойка саминка излизе,
Та ся къиѣ чучорѣ упати,
Тамѣ надѣ рѣкѣтѣ подѣ брѣстѣтѣ.
Сѣдѣѣ саминка на камѣкѣ, —
На саморасѣлѣ бѣлѣ камѣкѣ,
Сѣдѣѣ тамѣ Бойка да чака.

Бурата тихиѣ, утихиѣ,
И дѣждѣтѣ сякѣѣ, прѣстанѣ;
Буенѣ ся порой протече;
Страшно шумѣше рѣката, —
Брѣгѣ ся надѣ неѣѣ ронеше.
Бойка не гледа, не види
Страшни ми вѣрлы стихѣи
Какѣ ся бушуватѣ, вѣрлуватѣ.
Вѣ мысли ся бѣше вглубила; —
Нейшѣтѣ тежкѣ вѣздышкѣ
Сливатѣ ся съ рѣчно шумѣние.

Вече пѣтѣѣтѣ попѣѣѣ,
Полунощѣ станѣ, настанѣ,
Бойка ся дигѣѣ, та станѣ,
Вѣ мракѣ ся наоколѣ униѣѣѣ, —
Униѣѣѣ и ся услѣша.
Нѣидѣ ся нищо не види,

Нищо отъ нѣдѣ не чува;
Само звѣздытъ надъ нежъ,
Изново на сводъ небесенъ
Ясно блещяхъ, трептахъ.
Бойкы ся жално нажали,
Отъ очи сълзы порони,
Тръгнѣ назадъ ся повърнѣ;
Двѣ стѣпки Бойка прѣстѣпи,
Застанѣ, пакъ ся услуша.
Стѣпки ся счухъ на десно —
Стѣпки на Бойкѣ познаты;
Знайно си лице идеше:
Младъ Стоянъ, млада войвода,
Бойкынъ ми драгый годеникъ, —
Годеникъ, вѣренъ любовникъ.
Срѣшнѣ го Бойка, посрѣшнѣ
Весела вече засмѣна
И му благатно подума:
Видишь, ли драгый, чакамъ тя...
— Бойке ле, мило байново!
Прощка за дѣтъ ся забавихъ.
Снощи си късно получихъ
Писмо отъ нашѣтъ войвода:
Скоро по-скоро да станѣ,
Вѣрна дружина да собирамъ,
Горѣ въ Балкана да идѣ.
Прѣкопѣтъ гърцы минѣли,
Въ нашѣтъ прѣдѣлы налѣзли,
Накости правятъ кървавы:
Дѣ кого сварятъ убивать;
Градове палатъ и грабятъ,
А села пѣлятъ и харатъ,
И вѣрватъ напрѣдъ та идѣтъ —
Днеска сѣ, утрѣ при нази....
Менѣ ми писмо порѣчва:
Прѣзъ горѣ пѣтътъ да хванѣ,
Горѣ задъ гърцы да идѣ,
Зѣднинѣтъ имъ да хванѣ.
Нѣмахъ азъ вѣрме да дойдѣ;
Твърдѣ за скоро прилѣтъхъ:

«Сбогомъ! прощай!» да кажъ.
 Дай рѣкъ, либе, прощай;
 Молѣ, педѣй ми забравя.
 Ако ся живо завърна,
 Скъпы користи твои сж —
 Цървый е обиръ за тебе.
 Ако бы на бой загинъ,
 Като ти сърце прощава,
 Просто да ти е отъ мене:
 Жена ся, Бойке, за другы;
 Земи си, Бойке, кого щешъ,
 Само да ти е по сърдце
 И по юнашство прилика.

Бойка Стояна изгледа,
 Нѣжно ся нѣкакъ посчумри,
 Тросиждо малко продума:
 Та що бы грыжа таквази!
 Туй ли останъ да мыслишь?...
 Сетне ся Бойка усмихнъ
 И съ гласъ по-нѣженъ подума:
 Праца ми сърдце и воли,
 Туй що съмь длѣжна да сторѣъ,
 И ще го сторѣъ да видишь —
 Да видишь и да познаешъ,
 Какъ може Бойка безъ тебе!

Тръгвашъ ты, драгый, отивашъ
 На войскж съ вѣрна дружина,
 Тръгва и Бойка съсъ тебе —
 Съ тебе на войскж да дойде!
 Ты лобръ знаешъ бацк ми,
 Той е отъ стары войницы,
 Стрѣлы у него съ товары —
 Остры ми стрѣлы пернаты,
 Въ ядъ и въ отровж калены;
 Копья у него пробойны,
 Сулицы, сабы, ножове —
 Съ всякакво върло орѣжѣ,
 Цѣлы сж избы у него.
 Съ конѣ сж пѣльны обору, —
 Съхранены конѣ ждребты.

Негово сѣрце юначо
День и ношѣ тѣжи и плаче
Що нѣма рожбѣ момчянкѣ, —
Сынѣ на юнашество наслѣдникѣ,
На царскѣ службѣ отмѣнкѣ,
На войскѣ да го проводи
Царю и роду да служи.
Ази сама сѣмь единичко,
Азѣ за сынѣ и за дѣщеркѣ. —
Една у башѣ у майкѣ...
Азѣ сама сѣ тебе ще дойдѣ,
Вѣ любовѣтѣ вѣрна на тебе
А на башѣ си вѣ юнашество.
Сѣ гѣрды щѣ да тя закрывамѣ
Отѣ остры стрѣлы пернаты,
Сѣсѣ щитѣ щѣ да тя забранямѣ
Отѣ силны копѣя замашны...
Вѣ врѣме безѣ-бойно на лагерѣ :.
Моитѣ косы тебѣ сѣнка,
Колѣнѣтѣ ми възглавѣе,
Тѣнкы ми прѣстѣ вѣтрило...
На мойтѣ гѣрды почивай
Както по жѣтвѣ на нивѣ.

— Бойке ле, вѣрна душице,
Три годинѣ какѣ ся либимы,
Година какѣ сѣмь годены,
Все си мя на умѣ учила,
За много нѣща, за всичко...
При твойтѣ хубость и лѣпость
Ты ся на разумѣ отличашѣ;
Но сега какѣ ми приказвашѣ,
Сякашѣ че дѣте седмаче!
На войскѣ не си ходила
И ти ся струва на тѣлкѣ :
Сабята на сѣрпѣ не мяза —
Тамѣ иска сѣрдце юначо;
Очи тамѣ иска кѣрвавы —
Кѣрвавы не побоены;
Рѣцѣ тамѣ иска коравы
И силны мыщцы пѣржавы... »

Странно е войска на ударъ :
 Трошати ся сабы, пожеве ;
 Ломятъ ся копыя, щитове ;
 Гърды съ гърды ся ударятъ ;
 Падатъ юнацы въ кръвѣтъ си ;
 Братъ тыче брата ранена,
 Прѣдъ супостаты издѣзва
 На борбѣ за смърть, за животь,
 За славѣ, и за отищене
 Твоего сърдце е нѣжното,
 Твоитѣ ставы крѣхкытъ,
 Какъ могатъ стоя на срѣща ?
 Какъ могатъ трая, отрая,
 Да гледатъ буйны войскари —
 Хубавы, млади, зелены
 Катъ росно цвѣтне прѣзъ Мая,
 Въ кръвѣтъ си да ся търкалятъ
 Капизли, жыты, блѣдавы
 Какво то листие прѣзъ есенъ ?
 Сърце ся съ крѣвие облива ;
 Потъ ти отъ лице ядъ кае ;
 Чувство отъ милость замира . . .
 Какъ можъ ты, Бойке, отрая
 Такъвъзъ сърдечнѣ поклатъ ?
 Я стой си, мило, на село,
 Майцѣ отмиа да бждешъ
 Въ тежки и службы домашни,
 Тейкю подпора да бждешъ
 Въ неговѣ старость и вялость
 Тежкѣ е животь войнишкый . . . !
 Войникъ трапезѣ не знае,
 Нито постелкѣ, подложкѣ . . .
 Сухый му хлѣбецъ — вечера,
 На два дни, три дни обѣда,
 Все пакъ отъ сухи коричкы.
 Морава му е постелка,
 Бѣлъ камѣтъ, — мека подложка,
 Горово листие — покрывка
 Ясното небе — пріютіе,
 Тѣнка му сабя — другаринъ,

Остры стрѣлы му — слугыни...

Туй дори Стоянь думаше,
Бойка ся бѣше вглубила
Въ мысли широки, дълбоки
И чернѣ земѣ гледаше.
А щомъ си Стоянь издума,
Тѣя ся отъ мысли завърнѣ,
Милно въ очи го погледнѣ
Та че му думѣ подума:

Що сѣ тѣзъ рѣчки що казвашъ?
Що ли сѣ тѣзи плашки?
Ты ли не знаешъ Стоене
Азъ отъ кого съмъ рѣдена?
Що сърдце носи баща ми!
Що ми разказвашъ на дълго,
И мя раздумвашъ напразно?
Ты отъ какъ си мя залюбилъ,
Да ли не си мя угадилъ,
Че подъ тѣзъ ликъ моминскъ
Сърдце юнашко почива...
Нима не помнишь, Стоене,
Когатъ водата дохожда,
Старъ ти майкѣ поднесе;
По ловъ ти бѣше далеко,
Баща ти бѣше на Търновъ
Немаше никой при неѣ.
Азъ сама скочихъ въ рѣкѣтѣ,
Буйны талазы прѣсѣкохъ
На срѣдъ рѣкѣ ѣкъ настигнѣхъ,
Живѣ на брѣгъ ѣкъ извлѣкохъ...
Или забрави, Стоене,
Тебе когатъ тя тресеше,
Че ви ся кѣща запали,
Кой скочи въ страшни огнѣве,
Че на рѣцѣ тя изнесе
Каквото агне Гергевско?...

Страшно е казвашъ, Стоене,
Страшно е войска на ударъ —
Страшно е само да гледашь,
Какъ ся тамъ борять юнаци,

Еще по-страшно да мыслишь.
Отъ далекъ какъ ся тѣ трепать...
Вжтрѣ въ войскѣхъ кога си,
Самъ на борбѣхъ отгорѣ,
Мсть у гърды ся распаля,
Сърце ся въ кървѣ запѣня,
Въ жилы ся дързость разлива,
Ржѣвъ отъ ярость потрепвать,
Сами ся теглятъ къмъ сабиѣ;
Очи отъ огнь тѣмнѣхътъ,
Нищо прѣдъ себе не видятъ:
Страшенъ противникъ — муха е.
Смъртъ ли на срѣщѣ излѣзе,
Гледатъ на неѣхъ безстрашно,
Самъ ты врѣзъ неѣхъ политашь...

Чась дошлѣ мъртъвъ да паднешъ;
Дѣ ся по-лесно умира,
Ако не тамо въ войскѣхъ?
Кога тя болѣсть спамѣри
Въ кѣщи на мирѣхъ постелѣхъ,
И да н' си еще за мрѣне,
Гледашъ че всички изъ кѣщи
Скърбны и желны за тебе,
Никомъ поникли не шаватъ;
Ако поискашъ водицѣхъ
Треператъ и ти подаватъ; —
Роднины виждъ ся изреждатъ
Да идѣтъ да тя наглеждатъ,
Гледашъ гы все ся припазватъ,
За тебе кога приказватъ,
Ниско тѣ гледатъ и шушнѣхътъ.
Сепвашъ ся и ты тогази
Трепновашъ отъ смъртъ прѣдъ врѣме,
Имашъ и врѣме довольно
Свѣтътъ по тѣко да смысляшь,
Да тѣжешъ да го милѣешь.
Страшна е смъртъта, Стоене,
Кога ѣхъ чакашъ на легло:
Буденъ ѣхъ гледашъ на явѣ,
Дрѣмнешъ ли неѣхъ сънувашъ

А то е сто пѣть по-тежко
По-грозно отъ смърть на войскѣ.
Съ войскѣтъ на бой кога си,
Щомъ чуешъ екне трѣбата,
Кыпва кръвта ти възвира,
Смърть ни на умъ ти не иде;
Мислишь ты само за мщеніе...
Ранѣ ли врагъ ти напесе?
Крѣвь ли ты видѣ да блюкне? —
По-силна жажда за мщеніе
Въ тебе тогазъ ся възражда.
Смъртна ли бѣде тазъ рана
Ясна, засмѣна, душата
Отведиѣжь тѣло оставя
Мрътво но съ славѣ покрыто...
Всякога-й было, ще бѣде
Отъ животъ слава по-честна,
Отъ таквѣзь участь блаженна
Що азъ да бѣдѣ лишена?
Ако жена съмъ, не съмъ ли
Както мѣжеть родена?
Що да не мога катъ искамъ
Както тѣхъ и да умирамъ?
Само мѣжеть ли обича
Домѣтъ си еще родѣтъ си?
Той ли е само тѣй длѣженъ
За тѣхъ да лѣе кръвѣтъ си?
Богу съмъ длѣжна катъ тебе,
Роду си длѣжна не съмъ ли?
Що да ся криѣжъ отъ смърть азъ
Ты като на смърть отивашъ;
И катъ ся криѣжъ щель мога
Нѣкадѣ да ся укрийѣ?
На войскѣ ако не идѣ
Вѣчно ли жива ще бѣдѣ?
Ако на село останѣ
Щѣ ли безсмъртна да станѣ?
Смъртны смы всица еднакво:
Мѣжъ ли жена ли веднѣжкы,
Въ бойно ли поле иль въ кѣщы,

Рано ли, късно, ще мръмы;
 А като безъ смърть не може,
 Дъ ся по-сладко умира
 Ако не на бой съ дружина?
 Смърть было страшно, ты казвашъ;
 Робство отъ смърть е по-страшно.
 Свидень и милъ е животътъ,
 Но да ли нѣма отъ него
 Нѣщо по-милъ по-свидно?

Тежко е, казвашъ, войништво!
 Какъ ще е тежко за мене?
 Азъ не съмъ въ Търновъ, родена,
 Ни Цариградскы учена.
 Въ пѣть ма е майка родила,
 Въ остри пелены повила.
 На студень изворъ капала,
 Съ своѣхъ си кърмѣ доила....
 Ази съмъ расла, порасла
 По дъждъ, по вѣтръ съ овцѣтъ,
 По буйно слънце на нивѣ,
 Често и гладна и жедна!
 На какво не съмъ учена?
 Отъ какво свѣтъ да имамъ,
 Та да не дойдѣ съсъ тебе
 На войскѣ дѣто отивашъ,
 Съ твоитѣ отборъ дружина
 Другаръ най-малтъ, най-вѣренъ...

Ако ты либишь ще знаешь;
 Жива раздѣла какво е,
 И не ще искашь отъ мене
 Самъ да тя пуснѣ да идешъ
 На войскѣ въ явны прѣмежды....
 Отъ любовь нищо по-силно,
 Ни отъ раздѣлъ по-тежко!..
 Ако съмъ твоѣхъ до гроба
 Що и тамъ съ тебе да нь дойдѣ? —
 Ей, ще да дойдѣ съсъ тебе;
 Ты дѣто бѣдешъ и азъ тамъ....
 Въ кървавы битки при тебе
 Нека стрѣла мя умѣри

Нека мя коше промуши,
 Нека мя сабя прѣмахне;
 На твойтъ рѣцѣ юнашки
 Азъ ще издѣхна съ съ радость,
 Пыла съ съ сладкы надежды
 Че ще си отмстишь за мене....

Да стоиѣ тука на село,
 Тако за тебе да мыслиѣ;—
 Вѣтрещъ дръвѣя ли расклати,
 Птиче ли прыгне межъ листѣ
 Ази да тренивамъ, горкана!
 Всякога все въ страхъ да бѣдѣ
 Отъ жалны вѣсти печалны;
 Не могѣ, мило, за Бога,
 И не дѣй иска да стане,
 Отъ войскѣ катъ ся завърнешъ
 Гробѣтъ ми само да найдешъ....

Туй додѣ Бойка думаше
 Ронеше сълзы два реда
 Стояну въ полы падахъ;
 Жалио ѣмъ Стоянѣ гледаше....
 Когато Бойка издума
 И двамата съ мълчели
 Що вече да думатъ не знаѣтъ....

А Т Т И Л А.

— 0 —

Аттила, който нареклъ себе си Бичъ Божій ся въцарилъ надъ Хуннытъ около 434 г. по Р. Хр. и, следъ убиваніето на братаму Блѣда, той станалъ единичкыйтъ началникъ на тозъ народъ. Понежелъ има отдавна око на богатытъ корысти на Римскытъ области, той рѣшилъ да ги наводни съ дивытъ си орды и ся присторилъ че намѣрилъ ужъ божій мечъ. Скытія и Германія паднали подъ нѣговѣ власть, а источнытъ и западны императори му ся подчинили и плащали му данъ, когато вече съ седемь столѣтии

тиѣ хылады души варвари той опустошилъ всичкыѣ римскы области на истокъ до Адриятского море и разсипалъ седемдесять градове.

Аттила ималъ лице Калмукско, главѣ голѣмѣ, образъ загорѣлъ отъ слѣнцега, носъ чипъ, тѣло кѣсо и четвертито и погледъ звѣрскый; отличилъ ся е по звѣрство въ войнѣхъ, въ коѣхто развивалъ по-вече дарованія на военачалникъ а не юначество на простѣ войникъ. Былъ искусенъ да ся ползува отъ легковѣріега на ордытѣ, когто прѣдвождалъ Божійгъ мечъ, за който споменахмы по-горѣ; той го былъ зель отъ нѣкой пастырѣ, който го намѣрилъ въ земѣхъ и былъ разгласилъ, че е мечтъ на Марса или орудіе божіе, което му дава право да владѣе надъ всичкыѣ земѣхъ. За това Хуннитѣ ся кланяли на този мечъ като на идолъ и му принасяли жертвѣ стотнѣхъ часть отъ корыстнѣхъ си. Всичкыѣ страшни ратници на сѣверѣ треперяли отъ Аттила, и, увѣрени за нѣговѣхъ божественность, думали че « очитѣ имъ не могли да търпятъ огньтъ на неговыѣ погледи. » Освѣнъ това и подданищитѣ му го обыхали всякога, защото ся относалъ кѣмъ всичкы еднакво и защото вардалъ строго нравыѣ и начинѣтъ на живота на сѣмеменищыѣ си. Прѣзъ всичкый си животъ той ся не отклонилъ нито едиѣ рѣскѣ отъ грубыхъ простотѣхъ на народныѣ обычаи, и когато всичкы около него, чужди посланищы или сѣюзнищы царѣ и сѣратнищы съ него, носили отличны дрехы и скѣпы всеорѣжія, когато на сѣтрапезнищыѣ му прѣдлагали разны ястія и питія въ позлатены сѣждове, и съ едиѣ рѣчь, когато по-долныѣ отъ него живѣяли въ Азіатскѣ роскошность, той носилъ орѣжіе отъ найпросто желѣзо, обыхавалъ въ дръвенѣхъ кѣщѣхъ въ срѣдѣ поле шубрѣживо и необработено, на трапезыѣхъ си употребявалъ дръвены сѣждове и твърдѣ просты, хранилъ ся само съ месо, а хлѣбтъ оставялъ за земедѣльцыѣ. При това никой не ся оплакалъ нѣкога че го е притѣснилъ нѣкой отъ силныѣ; защото Аттила въ всичкыѣ подвластны нему мѣста не давалъ никому другому власть да прави неправдѣ или да притѣснява, понеже за-назвалъ това право само за себе си, колчимъ му спомагало то на намѣреніята му.

Като опустошилъ Македоніѣхъ и седемдесять града,

както рѣкохмы, Атилла стигнахъ до прѣдградіята на Цариградъ, и като надвиль три пѣтя на Теодосія II принуди го да иска миръ съ покоряваніе и дарове. Послѣ нападнхъ на Францѣ. За това нашествіе сѣврѣмнитѣ историчи, говорятъ като за нѣкой страшенъ пожаръ Варваритѣ сѣкли безъ разлика старцы, жени и дѣца и горѣли градоветѣ. Подиръ това царьтъ на Хуннитѣ минува прѣзъ Хлонгъ и опълчава се подъ стѣнитѣ на Орлеанъ, дѣто прѣвъ пѣтъ намѣрва врата затворены и силно въспротивленіе. Отиждень отъ тамъ той се враща като бѣсенъ издирѣ къмъ рѣкхъ Рейнъ, послѣдованъ отъ мѣжественнаго Аеція. И като стигва на широкыѣ Каталаунскы полета застава и, слѣдъ нѣколко часа нощивка, спуща се врѣзъ Аеція та направя страшнѣ битвѣ, която рѣшила щастіето на Западъ.

Токо прѣди битвхъ Атилла, на когото звѣрство го се распаляло отъ голѣминхъ на опасностхъ, обихожда гжстхъ редове на войскхъ си, която състояла отъ вся каквы варварскы народы; сѣвернитѣ царѣ и князове що были около него, виждали се като да му сж повече слугы и едвამъ дързвали да го погледнхъ въ очитѣ, като чакали мълчеливо заповѣдитѣ му. — « Можете да се надѣете на всичко и отъ нищо да се не боите, казвалъ имъ той, азъ съмъ ви военачалникъ а покровитель ви е Марсъ (богъ на войнхъ); минхлитѣ ми юначкы подвизи обѣщаватъ ви побѣдхъ; мекошерството на Римлянитѣ се поржчава за това че ще бѣдхъ надвити. И кой е тойзи що ще може да ны отблѣсне? Дали раздвоенитѣ Френци, отъ които половината се борятъ подъ нашиѣ прѣпорцы? или Вишиготитѣ и Бургундитѣ, които отъ толкозъ години на самъ бѣгатъ прѣдъ насъ и се намѣрватъ тукъ днесъ повечето отъ уморяваніе а не отъ юначество. Нападнѣте смѣло и дързновенно; нищо нѣма по-горне отъ насъ, освѣнъ судьбата която държи свѣтътъ. Никой смъртъ не може да избѣгне отъ нейнитѣ сѣвѣты; тя убавя страшливитѣ когато бѣга и когато се покои, а спасява юначийтъ въ срѣдъ всичкыѣ опасности на бойтъ. Само едно нѣщо вы казувамъ еще: въодушевенъ отъ боговетѣ азъ щж вврѣлкъ прѣвхъ сулицъ и ще наложж неизбежнѣ смъртъ на страшливитѣ. » Тѣзи думы подпалили огньтъ на диво въодушевеніе въ гжрдхъ на варваритѣ.

Горнандъ увѣрява че никога въ отколѣшнитѣ врѣмена не е ставало сблъскваніе на по-звѣрскы страсти, на по-многобройны ратници, нѣто битва по-кървава и по-упорна отъ тѣзи. Ратницитѣ Атилови ся показвали по-горни отъ себе си, като гледали на прѣбогатытѣ корысти подиръ побѣдѣтъ. Войскытъ на Аеція и на сѣюзницитѣ му Θεодорика и Моровея ся борили съ бѣснотѣтъ на отчаяніето, като знаахъ всякой че трѣба или да умре или да побѣди и да спасе свободѣ, честь и отечество. Ако да были побѣдили Хуннитѣ, всички Еврепа щѣла да стане варварска. Тѣзи причины като распаляли юначеството, потѣквали равнодушіето, и войницитѣ вмѣсто да ся движатъ редовно, тѣ нападали единъ на другъ и ся схващали отъ близу, за това и сраженіето, което траяло много врѣме, станало силно смѣсваніе. Подиръ много и юначвы подвигы Θεодорикъ, сѣюзникътъ на Римлянитѣ, раненъ пада и умира. Но на часътъ когато Хуннитѣ пѣли побѣдѣтъ пѣсень, Фризмонтъ, владѣтель на Висготытъ сѣюзникъ и той на Римлянитѣ, слѣза отъ единъ могила съ единъ засада, раскъсува неприятелскытъ редове, съживява сѣюзницитѣ си и прѣобраща теченіето на битвѣтъ. Тогазъ ся захваща общо кланіе на Хуннитѣ. Атиль реве като лвъ, выка назадъ войницытъ си въ редовѣтъ, но на пусто; тѣ тѣртвагъ да бѣгатъ и ся избавватъ въ военныйгъ си станъ, дѣто ся окопаватъ задъ многобройнытъ си кола. Споредъ по-точнытъ свѣдѣнія бойното поле было покрыто съ сто и петдесать хиляды трупове. Този бой ся случилъ въ 451.

На другытъ година Атила, като искалъ да си отмъсти за това си побѣдяваніе, миналъ Алпѣтъ, и влѣзълъ въ Италиѣ, обсадилъ Аквиліѣ (градъ въ горниѣ Италиѣ), която ся наричала второй Римъ заради богатствата и голѣминѣтъ си, и покорилъ градовѣтъ Верона, Падуа и Миланъ, дѣто като видѣлъ единъ образъ, който прѣдставлявалъ императора сѣднѣлъ на прѣстолътъ, и скытскы владѣтели да му ся покланягъ, него изгорилъ, а заржчалъ да напишѣтъ другъ, въ който ся прѣдставлявалъ самъ той като да приѣма израженіята на почитаніе отъ двамата императоры, които прѣдлагали прѣдъ позѣтъ му многоцѣнны дарове.

Четытъ конто водялъ Атила не ся ограничавали са-

мо въ грабежъ, по опустошавали и нивята, сваляли дръвта и горъли колибытъ, пасърчявани на всичко това отъ свойтъ си прѣдволитель, който смиренно думалъ, че «отъ дѣто минялъ коньтъ му трѣва не никняла.» За това жителитѣ на Ломбардовенеціѣ потърсили прибѣжище въ островытъ на Адриатическото море, като оставили градоветѣ пусъти отъ граждане. И отъ тѣзи прѣселенія ся породила Венеція.

Но достойнъ противникъ на Аттила ся показалъ до-блественныйтъ военачалникъ Аецій, който всякога като му очакувалъ врѣмето нападнавалъ на непріятелитѣ и гы одесятствувалъ, като продължавалъ така бойтъ по начинътъ на Фавія, нареченнаго Бавний. Но безмужественността на императора Уалентиніана, който бѣгалъ отъ градъ въ градъ прѣдъ нападающійтъ непріятель, принудилъ Аеція да направи договоръ съ него. За това пратилъ до Аттила посланници, между които былъ и Папа Львъ нареченный Великий. Посланницытъ намѣрили звѣровыйтъ Аттила съ ордытъ му на нѣкогашнытъ земи на поета Виргилія. Историцытъ споменуватъ, че голѣмо благоговѣніе произвело на Аттила важността, краснорѣчіето на Льва и велелѣшіето на архіерейскытъ му одежды. и че римскытъ посланници сполучили благосклонно посръщаніе и заключили мирътъ въ малко дни на условіе: Аттила да испразни Италіѣ, а да му ся даде въ бракъ императоровата сестра Онорія съ богато вѣно; съврѣменно той казалъ, че ако княгынята не бы отишла при него до опредѣленъ срокъ, щѣлъ былъ да ся повърне съ по-многобройныѣ войскъ, за да истрѣби Италія съ огнь и желѣзо и да разори Римъ. И вѣренъ на обѣщаніето си отива си набѣржъ въ полскытъ си палаты на Дунавскытъ брѣгове. И при всичко че очаквалъ Оноріѣ, отъ жажда на сладострастіе умножилъ числото на женытъ си, и съ насиліе ся оженилъ за Илдіѣ, хубавицѣ и богатѣ робыниѣ. Но тая женитба стаишла гибелна за него. Въ обрядытъ на сватѣжъ си царьтъ на Хуннытъ прѣминалъ цѣль день и часть отъ нощьтъ въ пируванія и тържества; и піянь вече ся оттеглилъ въ чадърътъ си съ невѣстѣжъ. А на утриньтъ ритницѣтъ като не го видѣли да ся яви и зачудени вѣзвзатъ въ чадърътъ и го намѣрватъ мрътавъ и отчяналъ въ кръвие.

Така отчаяніето на единъ женъ избавило земѣтъ отъ едно чудовище, противъ което напраздно бѣхъ ся борили най страшнытъ войски. Варваритъ раздали думъ, че умрълъ отъ силно кръвотечение, но Римлянытъ отдали смъртътъ му на отмъстяваніето на Илдиакъ.

Войската извършила погребеніето му съ варварско тържество, пѣсни ся пѣяли за обезсмъртяваніето на подвизытъ му, и богаты пиршества станъли, въ които чудно ся съединявали буйството на піянството и на скърбытъ. Оржкіята на рагнцытъ дрънкали шумно около тѣлото на геройтъ имъ, и по обычай у тѣхъ, тѣ біяли и распарали си немилостиво лицето. Мрътвото му тѣло го турили въ чернытъ земѣ; а широката му държава, която само чрѣзъ войнъ ся държела исчезнала съ него. Такъвъ край зело това плашидо на свѣтътъ въ 483 лѣто по Р. Хр. и въ 19-то на царуваніето му. — Казувать че тѣлото Атидово го турили въ три ковчега, единъ златенъ, единъ сребьренъ и единъ желѣзенъ и го закопали нощѣ, като си свѣтали съ запалены борини, на едно пусто и гористо мѣсто а послѣ исклали робитѣ, които работили при погребеніето му, за да не знае никой дѣ ся намира гробътъ му и заровенытъ съ него негово оръжіе и безцѣнното му иманіе.

ПО ВЪСПИТАНІЕТО.

НА

ДѢЦАТА.

*Какъ трѣбва да прокарваши въ духтъ на
дѣцата първытъ начала на вѣрата.*

Твърдѣ малкото дѣте, което едва е починало да съществува и да ся търкаля изъ обятіята на майка си, щомъ начне да достига пять месячныйтъ си възраст трѣбва да почнемъ да му даваши вече по истиннытъ часты отъ първото въспитаніе. Да оставимъ на страна годѣмытъ грижы, които трѣбва да полагаши още отъ минутата на рождене-

то му; да оставимъ колкото за сега голѣмото педанство, което е нужно да прѣбивава всякога въ пеленитѣ на малкото отроче; да оставимъ трудътъ, който трѣбва да полагами за да направимъ това ново сѣщество, тоя новъ членъ на човѣчеството, да приеме основата на едно добро здравіе и основателна отхрана, и да ся позанимаемъ съ състояніето на единъ по-напрѣдналъ възраст, да ся запознаемъ съ положеніето на дѣцата, когато тѣ сѣ вече въ състояніе да приематъ по-высокитѣ нѣща отъ това, което трѣбва да ги съпроводи дори до най-прѣстарелата имъ пора. Възрастътъ за който е рѣчьта е шестата или седмата година отъ дѣтинското раждане, годината на най-голѣмытъ грижи и трудове, врѣмето на пожизненнитѣ прѣподаванія.

Дѣтето, долѣто да достигне тоя възраст, му ся нужды много нѣща, които да го приготвятъ за да приеме вдѣхновеніята на тоя възраст, то до тогава трѣбва да е невинно като агненце и чисто и нескверно като ангелче: да не знае ни що е Богъ, що е вѣра, що е човѣкъ, що е животъ, що е смъртъ. До тогава то трѣбва да е занимаемо съ нѣща, които да не възбуждатъ любопытството му за нищо. Ако ли пакъ то разумѣе че сѣществувa нѣщо и го крижтъ отъ него, всичко е изгубено и мѣчно вече ся връща. Несполуката за въ бѣдѣще е съвършенна въ всичко, никакъвъ цѣръ почти не може да ся намѣри. Ный имамы обычай да разказвами на дѣцата, още щомъ тѣ сѣ почнали едва да говорятъ, за нѣща които не трѣбва да знажтъ дори и въ тринадесять годишниятъ си възраст: почвами, напримѣръ, съ съмнителенъ и подозрителенъ начинъ да говоримъ за Бога, за вѣжкитѣ които е прѣтърпелъ той за насъ, за наказаніето което бы ны далъ ако не правимъ това което може да ны избави; съ страхливъ начинъ за смъртьта, пакълътъ, още и за злы духове, като виширы, мъртвы хора, караконджовцы и пр. Какво можемъ да очаквами отъ всичко това, — Поставямы дѣтето въ едно състояніе отъ което не можемъ да го извлечемъ испослъ и въ което прѣминува всичкыйтъ си животъ. Видѣлъ съмъ дѣте което, едва почнало да ходи, да го каратъ съ зоръ да ходи прѣдъ иконата Спасителява да ся моли и да чини метаніе. То невинното, ако и да не раз-

бира що значи това, прави щото му заповѣдать (когато то до тогава не трѣбва да знае що значи и заповѣдь) като съ голѣмо безпокойствие и нетърпение чака да ся свърши по-скоро и да иде тамъ дѣто си мисли то. Съ махуцаніето на рѣката си ся кърсти, съ бърбореніе на устата си произнося молитвата а съ тайното желаніе на сърдцето си бѣга далечъ отъ тамъ дѣто трѣбва да ся приближава ми вътрѣшно. Това, освѣтъ многого и голѣмѣтъ лошотин които му прѣдказва, го прави още будала и нечувствително. Трѣбва да признаемъ въ сѣщото време, че отъ всичкѣтъ мѣнотин за въспитаніето, никоя не може да ся сравни съ това дѣто да ся въспитава дѣте нечувствително. Естественно живѣтъ и чувствителнѣтъ дѣца, подлежатъ на ужасны заблужденія: тѣ сж увличать отъ страститѣ на легковѣріето; но има тоже често и много срѣдства за да ги възвърнемъ отъ далечъ; поученіето въ тѣхъ е едно скрито нѣщо, което ся развива и дава плодъ, когато опытътъ дойде на помощъ на разсѣжденіето, икогато страститѣ ся изнуриятъ: но пакъ отъ подобни дѣца знаемъ какъ да ся интересуваме като знаемъ поне да възбудимъ любопытството имъ къмъ нѣкои нѣща, щото да ся ползуватъ отъ това що ги учимъ; додѣто никаква надежда нѣма ми отъ естественно нечувствителнѣтъ сиречь отъ по-първитѣ. Всичкѣтъ мисли на тѣя послѣднѣтъ сж различни; тѣ не сж никога тамъ дѣто трѣбва да бѣдѣтъ; нито можемъ да ги направимъ живы чрѣзъ поправкѣтъ; тѣ всичко слушать, и нищо не чувствувать. Тая нечувствителность прави дѣтето да немари за нищо, и да има отвращеніе отъ всичко щото прави. Тогава и най-доброто въспитаніе бѣдствува отъ несполука, ако не побърза ми да прѣваримъ злото още отъ дѣтинство сиречь да прѣдпазимъ малкото дѣте отъ да му дадемъ понятіе за духовны и другы не за него нѣща. Много хора които невниклувать въ подобни работы, заключавать послѣ отъ тая несполука че естествого ражда достойнѣтъ челоуѣцы, и че въспитаніето нищо не ползува: додѣто трѣбаше да помислѣтъ че има челоуѣцы, които приличать на безплодни земы, на които обработваніето малко ползува.

Ный ако и да ся отдалечимъ доста отъ прѣдѣтътъ оп, но то ны послужи за дѣто ся ползувахми и поприка-

захми пѣщичко неизбежно да знаемъ и да ся прѣдпазвами.

Но какво трѣбва да правимъ за да избѣгнемъ всичко това, и отъ кога и какъ трѣбва да почнемъ да разказваме дѣйствителны нѣща на дѣцата? Быхъ попытали нѣкои си. Това е и на мене цѣльта, имъ отговарямъ азъ, да пораскажж нѣщо по тая часть та да видимъ какво трѣбва да правимъ за да можемъ да постигнемъ пълно сполучваніе.

Прѣди всичко трѣбва да кажж че дѣцата въ първый си възрастъ не могатъ да разсѣждавать; не защото нѣмать още всичкыѣ идеи и всичкыѣ общы начала за разсѣженіе, които ще придобѣжтъ испослъ, но защото като незнажтъ много работы, тѣ не могатъ да приспособѣжтъ разумътъ си, и защото отъ друга страна размърдваніето на мозъкътъ, който е още много мягкъ, имъ прѣпятствува въ слѣдствието и въ свързваніето на мыслытъ.

Трѣбва обаче когато пристигне врѣмето въ което трѣбва да почнемъ вече да имъ разказваме за по-высоки нѣща, безъ да ги принуждаваме, полека-лека да обърнемъ първото употребленіе на разумътъ имъ въ това дѣло да познавать Бога. Да ги убѣдимъ за христіанскыѣ истинны, безъ да имъ дадемъ причина да ся съмнѣвать. Тѣ знаятъ, наприкладъ, че умрѣлото тѣло човѣческо закопавать, можемъ да имъ кажемъ слѣдователно: тѣлото на умрѣлыѣтъ въ гробътъ ли е? *Да.* Ами не е ли въ райтъ? *Да прощавате, въ райтъ е.* А какъ въ сѣщото врѣме и въ гробътъ и въ райтъ? *Душата му е въ райтъ, а тѣлото му е въ гробътъ.* Ами душата му не е ли тѣлото му? *Не.* Душата прочее не е ли умрѣла? *Не; тя всякога ще живѣе на небето.* Да приложимъ: А выи искате ли да ся спасите? *Да.* Но що значи да ся спаси чловѣкъ? *То е да отиде душата му въ райтъ слѣдъ смъртіа.* А какво нѣщо е смъртіа? *То е че душата оставя тѣлото, което отива въ земята и става на пепель.* Его какъ ны учи ученыйтъ Фенелонъ да почнемъ прѣподаваніето на тия начала.

Тукъ не ны е думата да карами малкото дѣте да ны отговаря най-напрѣдъ така. Но прѣдполагамъ единъ умъ по малко развитъ и останалъ надиръ; въ такъвъ случай, трѣбва да чаками години съ търпеніе.

Можемъ да ся ползуваме още като направимъ едно сравненіе между правеніето на една къща и сътвореніето на свѣтътъ, като имъ кажемъ: къщата не може да стане отъ себе си никога, камъниетъ не могатъ да ся издигнатъ безъ да ги тури нѣкой еднавъ връзъ други. Но при всичко това вижте небето и земята: виждате ли колко тѣ сж направени по-добрь отъ една къща. Всичко това отъ само себе си ли е станало? Разумѣва ся, че не; тѣхъ е направилъ Богъ съ собственитъ си рацѣ.

Иий въ тоя случай най-много можемъ да ся ползуваме като слѣдуваме методата на св. Писаніе, което ны прѣпорѣчва и самый Фенелонъ: сирѣчь да прѣдставляваме прѣдъ очитъ имъ нѣща облечены съ живы изображенія. На примѣръ да прѣдставимъ Бога въ едно чудесно и блѣскаво положеніе, готовъ всякога да съзре и да накаже злыгъ, а да направи честиты добрыгъ. При това нека да забѣлѣжавамы всичкитъ обстоятелства които ны дава дѣтето, да го опытамы отъ различни мѣста, за да познаемъ отъ дѣ могатъ по-добрь да влѣзхъ голѣмыгъ истинны въ главата му. А най-вече да му не казвамы нищо безъ да го не запознаемъ чръзъ нѣкое чувствително сравненіе. Искъми, на примѣръ, да му дадемъ до разбере що значи *благодатьта*, но какво ще ся ползува то ако му кажемъ просто, « *Человѣкъ ся нуждае отъ помощта на благодатьта,* » когато то не разбира никакъ значеніето на тыя думы? Що да правимъ прочее? Да му разскажемъ исторіята на св. апостола Петра; да го прѣдставимъ че говори на Исуса Христа съ единъ горделивъ тонъ: « *Ако трѣбва и да умрѣ, азъ ще вы послѣдвамъ; когато всичкыгъ други вы быхъ оставили, азъ никога не ще вы оставѣмъ.* » Послѣ да му разскажемъ какъ той ся отрича три пѣты, като му кажемъ обаче че всичко това быде позволено отъ Бога да стане. Да заключимъ като му кажимъ, че имамы нужда отъ Бога както едно малко дѣте има нужда отъ доилница за да го подая и носи: и така ще направимъ да осѣща то тайнството на благодатьта.

Най-мѣлното въ този случай е да убѣдимъ дѣтето кое трѣбва по-да прѣпочита тѣлото ли или душата. Отъ това убѣжденіе бы ся ползовало най-много малкото момиче, което обыча да кичи и обожавъ тѣлото. Ето какъ ны

учи Фенелонъ да постъпями въ такъвъ случай: Душата ви ъде ли? да кажемъ на дѣтето, на което умътъ дѣйствува вече. Ако не даде добъръ отговоръ, нека не му ся карами, но да му кажемъ съ сладкъ езикъ, че душата не ъде, а тѣлото, което прилича на животнытъ. — Животнытъ иматъ ли умъ? Нѣщо знаятъ ли? *Не*, ще отговори дѣтето. — Но тѣ ъдѣтъ, ще продължимъ ный, ако и да нѣматъ умъ. Разбирате слѣдователно че умътъ не ъде, но тѣлото, за да ся храни: то ходи, то спи. А душата какво прави? — тя разсѣждава, познава всичко, обича нѣкои нѣща а други глѣда съ отвращеніе. Да приложимъ, мимоходомъ, виждате ли тая трапеза? — *Да*. — Познавате ли я? — *Да*. Виждате ли добръ че тя не е направена като тоя столъ? Знаете ли още, че е отъ дърво, а не огъ камъкъ, както огнището? — *Да*, ще отговори дѣтето. Тогава, нека да отидемъ по-нататкъ, ако не познаемъ отъ тонътъ на гласътъ му и по очитъ му, че тия толкова прости истинны му сѣ направили впечатленіе. А послѣ да му кажемъ: а тая трапеза познава ли вы? ще видимъ че дѣтето ще хване да ся смѣе на това пытаніе. Това не врѣди. Нека приложимъ: кое вы по-обыча, трапезата ли или столътъ? То пакъ ще ся смѣе, но ный да продължимъ: А прозорецътъ разуменъ ли е? Послѣ нека ся опытами за да отидемъ по-надалечь. А тая кукла отговаря ли вы, когато ѣ говорите? — *Не*. — Защо? Защото нѣма душа ли? — *Не, тя нѣма душа*. — Кога е тый, ти не вы познава. Но слѣдъ смъртыа, когато ще бждете въ гробътъ, не ще ли бждете като тая кукла? — *Да*. — Тогава вече нищо нѣма да усѣщате? — *Не*. — Не ще ли познавате никого? — *Не*. — А душата вы ще бжде ли на небего? — *Да*. — Не ще ли да види тамъ Бога? — *То ся знае*. — А душата на куклата дѣ е сега? Ще видишь че дѣтето съ усмихваніе ще ны отговори, или поне ще ни каже че куклата нѣма душа.

Способътъ, който ны учи да вдѣхваемъ въ дѣцата прѣзреніе къмъ тѣлвто и обычь къмъ душата, е единъ отъ най-добрытъ и трѣбва да го слѣдвами. А какъ другояче можемъ да постигнемъ намѣреніето си ако не така? Дали като хвърлимъ едно младо момиче въ тъкостытъ на Философіята? Нищо по-лошо отъ това. Трѣбва да ся о-

граничимъ да направимъ чувствуемо това което по-слу-
ша и което говори всякой день.

Това, което казахми, сж го слѣдвали не само старытъ Римляны и Гърцы. които най-много сж ся трудили за напредъкътъ на доброго въспитаніе, но и сжщытъ на-
ны прѣдѣды, които сж прѣзирали украшеніето на тѣлото и сж прѣдпочитали това на душата. Старытъ тѣхны обы-
чай сж живо свидѣтелство на всичко това.

Колкото за дѣцата които ся видѣтъ че иматъ духъ, способенъ да отиде по-надалечъ, можемъ, безъ да ги хвър-
лимъ въ науката на философіята, да имъ дадемъ да раз-
бератъ спорѣдъ способността на умътъ имъ, що ще ка-
же Богъ е духъ, и душата е духъ. И тукъ можемъ да
ся ползвами като направимъ едно сравненіе между тѣло-
то на мъртвыиъ и на живыиъ чловѣкъ: че тѣлото на
мъртавыиъ ся лишава отъ най-доброто нѣщо, отъ разсж-
жденіето. Послѣ да му кажемъ че това което разсжжда-
ва е много по-свѣршено отъ това, което нѣма освѣтъ
единъ образъ и движеніе. Подобно да имъ кажемъ че тѣ-
лото ако и да ся отдѣля отъ душата не ся изгубва нико-
га: такова е тѣлото ще имъ кажемъ, което е безъ раз-
сжженіе, а каква трѣбва да е душата която може да мы-
сли и да отбѣгва? тя не ще да прѣстане никога отъ да
сжществува.

Понеже тыя познанія сж основата на всяка религія,
трѣбва да ся раскрыватъ колкото е възможно повече въ
духътъ на дѣцата. Не трѣбва да ся отчайвами и при де-
белоглавыиъ и тѣпоумыиъ дѣца, като си мыслимъ че Богъ
ще ги просвѣти вътрѣшно. Има още едно срѣдство мно-
го ощутително и практическо, което трѣбва да употрѣ-
блявами въ распознаваніето на тѣлото съ душата; то е
да вдыхнемъ на дѣцата голѣмо прѣзреніе къмъ всичко ко-
то подобрява и украшава тѣлото, като добры ястія, прѣ-
мѣны и пр. а голѣмо уваженіе къмъ това което прави ду-
шата да достигне въ голѣмо свѣршенство, като высокы-
тъ истинны, които я подбуждатъ къмъ мъдростъта и до-
бродѣтеля. Съ такыва чувства, безъ да разсжждаватъ за
тѣлото и душата, дрѣвныиъ Римляны бѣхж научили дѣца-
та си да прѣзиратъ тѣлото си, и да го жертвуватъ, за да
дадатъ на душата удоволстіето на добродѣтеля и сла-

вата. У тяхъ не само лицата отъ една отлична породаца, но и всичкыйтъ народъ ся раждаше въздържанъ, безкорыстенъ, пълнъ съ прѣзрѣніе къмъ живота, и чувствителенъ само за честъта и мъдростъта. Тѣ сжщитѣ, а прѣди тяхъ и Гърцитѣ, въ добритѣ врѣмена на републикитѣ си, учехъ дѣцата си да прѣзиратъ надмѣнностъта и слабостъта, и да почитатъ само славата; да искатъ, не да притежаватъ богатства, но да побѣждаватъ царѣтъ, които ги владѣхъ, да мислятъ че не може чловѣкъ да бѣде честитъ освѣнъ чрѣзъ добродѣтельта. Тоя духъ ся быше толкова силно установилъ въ тия републики, щото тѣ направихъ невѣроятни работы, като имахъ оныя обычаи, които бѣхъ толкова противны на всичкитѣ другы народы. Уназе намѣрва ли ся такава нѣщо? Колко сми далечъ ный отъ тамъ!...

Като говорѣхъ за дрѣвнитѣ Римляны, азъ разбирамъ оныя които сж живѣли прѣди да ся увеличи тѣсната Имрія, което измѣни простотата на нравитѣ имъ.

Примѣртѣтъ на много маченицы, и на другы първы християны отъ всяко сѣсловіе, показва че благодатъта, съ помощъта на възпитаніето, може да направи въ хората много чудесны впечатленія, щото да прѣзиратъ тѣлото.

Слѣдъ всичко това да ги убѣлимъ че не трѣбва да ся оставятъ на волята на тѣлото. Да имъ кажемъ че тѣлото пѣрлица на единъ лудъ конь, който вводи пѣтника въ опасность. Още че тѣлото е като едно цвѣте което сутрина рано ся разцвѣтѣва а вечеръ ся гниче съ крака. Тукъ пакъ Фенелонъ ны учи да поставямы така: Има, да имъ кажемъ, единъ рѣдъ нѣща толкова прѣвѣсходны, щото не могатъ да ся видѣтъ съ проситѣ очы на тѣлото, както ся вижда всичко което тука доле годѣжи на измѣненіе и растлѣніе. А за да дадемъ на дѣцата да разбератъ че има нѣща твърдѣ дѣйствиелны които очитѣ и ушытѣ не могатъ да видѣтъ и да чуѣтъ, трѣбва да ги попытамы дали е истинна това, дѣто ели-кой си е мъдръ, и дѣто другъ еди-кой си е уменъ. Когато тѣ отговарятъ, Да, да приложимъ: Но видѣли ли сте мъдростъта на еди-кой си? Каквъ цвѣтъ има тя? Чули ли сте я да говори? Прави ли годѣмъ шумъ? Пипали ли сте я? Топла ли е или студена? Дѣтего ще ся смѣе; то ще прави сж-

щето за подобни пытанія върху умътъ: ще му ся види чудно ако го попыгами какъвъ цвѣтъ има умътъ, валчестъ ли е или четвъртитъ. Тогава можемъ да му заблѣжимъ че познава вече нѣща твърдѣ истинскы, които не може ни да види, ни да похване, ни да чуе, и че тыя нѣща сж невещественны. Но трѣбва да влѣзати много обмыслено въ такыва прикаскы съ дѣвойкытъ, и да постѣпями спорѣдъ развитіето на умътъ имъ, и спорѣдъ нуждата имъ.

Да държимъ духътъ имъ колкото е възможно повече въ приличны границы, и да имъ казвами че тѣхнытъ полъ трѣбва да има почти толкова деликатна цѣломъдрость въ науката, колкото когато испаднать въ нѣкоя голѣма погрѣшка.

За да направимъ внимателны дѣцата трѣбва да имъ прѣдставимъ най-напрѣдъ нѣкое много блѣскаво нѣщо, и послѣ да почвами прѣданіята на нѣщата които трѣбва да научать.

Да заключимъ, че ный тукъ доле не сме друго, освѣнтъ едны пѣтници въ гостинница, че тѣлото може бы да ся изгуби а душата ще отлѣти въ онова небесно отечество, дѣто тя ще живѣе вѣчно съ живота на Бога. Ако сполучимъ щото дѣцата да глѣдять съ удовольствіе тыя голѣмы прѣдмѣты, и да сѣдѣтъ общытъ нѣща съ толковато высокы надѣжды, то ный сме изравнили безспокойнытъ мѣхчотии.

Съ намѣреніе че ще ся повърна още единъ пѣтъ вързъ тоя прѣдмѣтъ, азъ колкото за сега спирамъ като просіѣмъ снисхожденіето на почитаемытъ читатели.

А. П. Шоповъ.

Ключъ на Наукытъ.

Или объясненіе на всякыдневнытъ явенія въ природѣтъ.

(Преведе С. С. Бобчевъ).

Помнятъ нашитъ читатели че еще въ първѣтъ книжкѣ на «Читалище» ный поменѣхмы нѣщо за книгѣтъ Ключъ на Наукытъ, дѣто отъ какъ показвахмы голѣмѣтъ важность и потребѣтъ да ѣ имамы по языкътъ си, ный ко

свенно пъкакъ ѣхъ прѣпорѣчвахмы на нашитѣ прѣводачы и писачы.

Намъ е твърдѣ драго като можемъ да са повърнемъ да кажемъ еще двѣ думы за тѣзи книгѣ, която нашата читающа публика ще може вече да има въ скоро врѣме. Сякашъ думитѣ ни казаны за «Ключтъ на Наукѣтъ» сѣ подѣйствувади твърдѣ силно и ный вече подирѣ три или четири мѣсецы четохмы въ «Право» и «Турція» радостныхъ извѣстія че С. С. Бобчевъ ѣхъ приготвилъ тѣзи книга за печатане и са обраца за спомощници къмъ нашитѣ родолюбцы. Ный не можемъ да знаемъ еще до колко г. Бобчевъ е сполучилъ въ своитѣ поканванія, знаемъ само това че извѣстіето не трѣбаше да остане не забѣлъжено отъ нашитѣ Читалища, Училища и Дружества.

Книгата е отъ голѣмъ важность, повтарямы да кажемъ. И безъ да мыслимъ като г. Исидоръ Канскы, единъ отъ ученитѣ вѣстникари въ Френско, който като на таквызъ книги отдава грѣмьаднитѣ успѣхы шо сѣ направили Англичанитѣ въ промышленностьтъ, искусствата и търговѣтъ, ный ще кажемъ четъя ще може да послужи всякому, който знае да прочита, въ нѣщо отъ неговѣтъ работѣ. Та какво по-потрѣбно нѣщо на единъ чловѣкъ, който живѣе въ по-всечаснѣ врьскѣ съ природѣтъ, отъ туй, дѣто да знае причинѣтъ на катадневнитѣ явенія, който гледа съ очитѣ си. Въ Ключтъ на Наукѣтъ е изложено всичко това: въ неѣхъ има познанія популярно, общедостѣпно написаны отъ Физикѣтъ, Метеорологѣтъ, Химѣтъ, Физиологѣтъ и други. При достоинството си като прѣвѣсходенъ популяренъ учитель за народа, Ключтъ на Наукѣ има и тѣзи добринѣ че може да служи като най-добъръ разѣснителъ върху всякы части отъ горнитѣ науки за единъ ученикъ, който желае да разширява своитѣ познанія.

Книгата «Ключъ на Наукѣтъ» е написана най-напредъ на Англійскы отъ Д-ръ Брюера, а послѣ е прѣведена и допълнена на френскы, отъ дѣто е направенъ българскыйтъ прѣводъ на г. Бобчева. Всичкы народы ся побързали да вложатъ въ научнѣтъ си литература тѣзи достословнѣ книгѣ: ни Герцыгъ, дору и Сърбытъ не сѣ останѣли назадъ. Ный даже отъ сръбскый прѣводъ гле-

дамы че за трудѣтъ си прѣводачѣтъ е награденъ отъ нѣкое общество. Съ удоволствие намалко ще поменемъ, че и нашигѣ прѣводачы оцѣнихъ достоинството на тѣзи книгѣ, тѣй що споредъ частны свѣденія въ едно и сѣщото врѣме надъ нейѣ были захванжли да работятъ безъ да са знайтъ 4—5 пера.

Желателно е книгата да излезе по-скоро, желателно е това, но еще по-желателно е да побързахъ написатъ по отечеството ни Читалища, Дружества и други частны лица за испращаніето на спомощницѣтъ, отъ които зависи по-скорото напечатваніе на книгѣтъ, споредъ едно съобщеніе което имамы отъ г. Бобчева. А прѣди да свършимъ блѣжкѣтъ си ный извличамы нѣколко отъ редовѣтъ на печатаното му вече обявленіе за книгата, именно думѣтъ на ученый ценнъ съчинитель:

«Нѣма книга по-занимателна отъ тѣзи, която обяснява явеніята, що са срѣщатъ всякъдневно въ природата. Ный знаемъ напримѣръ, че солѣта и снѣгѣтъ иматъ бѣлъ цвѣтъ, че вси растенія сѣ покрити съ зелены листьа, когато цвѣтоветъ имъ сѣ украсены твърдѣ разнообразно. Ный знаемъ че слънцето грѣе и свѣти; че водата надъ огъня възвира и надъ студа замръзва, става ледъ. Но не много отъ насъ си даватъ трудъ да научатъ причината на тѣзи явенія, и когато нѣкой ни попыта, ный като не смы въ състояніе наричамы смѣшны и глупавы въпросѣтъ, внушаемы отъ любознательность. Цѣльтъ на тѣзи книгѣ е да развържи около 2000 подобны въпросы, като ги излага еднакво достѣпно за да може да ги разбере и първоначалный и образованный чловѣкъ.»

Както са прѣдполага книгата ще излезе комахай отъ 30 печатны листа. Цѣна на единъ екземпляръ: едно бѣло меджидіе.